

1. Przedmiot i cele pracy

Przedmiotem niniejszej pracy są przymiotniki dewerbalne o znaczeniu potencjalnym, zawierające w swym znaczeniu składnik '(nie)może/(nie)można' w języku czeskim, słowackim i polskim (czes. *viditelný* 'takový, který může být viděn', *obarvitelný* 'takový, který je možno obarvit', słc. *nepominuteľný* 'taký, ktorý nemôže pominúť', *čistiteľný* 'taký, ktorý možno čistiť', pol. *uleczalny* 'taki, którzy może być uleczoney'). Przedstawiony w pracy opis obejmuje derywaty utworzone za pomocą formantów głównych, które w odróżnieniu od innych formantów tworzących również przymiotniki tego typu charakteryzują się przede wszystkim wysoką produktywnością oraz regularnością semantyczną i formalną i na których opiera się system derywacji czeskich, słowackich i polskich przymiotników potencjalnych (czes. *-telný/-itelný*, np. *děditelný*, *léčitelný*, *měnitelný*, *nenapravitelný*, *neviditelný*, *opravitelný*, *rozpojitelný*, słc. *-teľný*, np. *dokázateľný*, *hmatateľný*, *liečiteľný*, *nenahraditeľný*, *neuhasiteľný*, *neviditeľný*, pol. *-alny*, np. *dopuszczalny*, *jadalny*, *nieporównywalny*, *niewidzialny*, *przesuwalny*, *wyleczalny*). Ponieważ niniejsza praca ma charakter konfrontatywny i z punktu widzenia słowotwórstwa porównawczego szczególnie ważne są dane dotyczące derywatów z formantami podstawowymi, analizując przymiotniki interesującego nas typu, uwzględniamy przede wszystkim właśnie parametry słowotwórcze derywatów utworzonych za pomocą formantów głównych. Inne formanty tworzące przymiotniki wyrażające możliwość/nieemożliwość, np. czes. *-ný* (rzad. *podplatný*, *rozbitný*), *-lý* (książk. *nevystihlý*, *neochvělý*), słc. *-ný* (*ohybný*, *nepodplatný*), *-bilný* (*diskutabilný*, *inkompatibilný*), pol. *-ny* (*rozstawny*), *-liwy* (*łamliwy*), *-any* (*rozsuwany*), *-ki* (*chwytki*), są formantami peryferyjnymi o niewielkiej liczbie, dlatego w naszej pracy (w opisie słowotwórczym) tylko sygnalizujemy ich zaistnienie.

Celem tej pracy jest zatem szczegółowy opis przymiotników potencjalnych, utworzonych za pomocą sufiksów czes. *-telný/-itelný*, słc. *-teľný*, pol. *-alny* w ramach każdego z omawianych języków. Zgodnie z podstawowymi wymaganiami słowiańskiego słowotwórstwa konfrontatywnego opis taki musi być wykonany z zastosowaniem jednolitej dla każdego z konfrontowanych języków procedury

badawczej, w której wykorzystane zostaną wspólne dla tych języków parametry słowotwórcze. Umożliwi to ukazanie podstawowych podobieństw i różnic między opisywanymi językami w zakresie derywacji przymiotników potencjalnych.

Drugim podstawowym celem pracy jest analiza konfrontatywna, której wynikiem powinno być ustalenie podstawowych różnic i podobieństw między opisywanymi językami pod względem parametrów słowotwórczych opisanych osobno dla każdego z języków.

2. Literatura przedmiotu

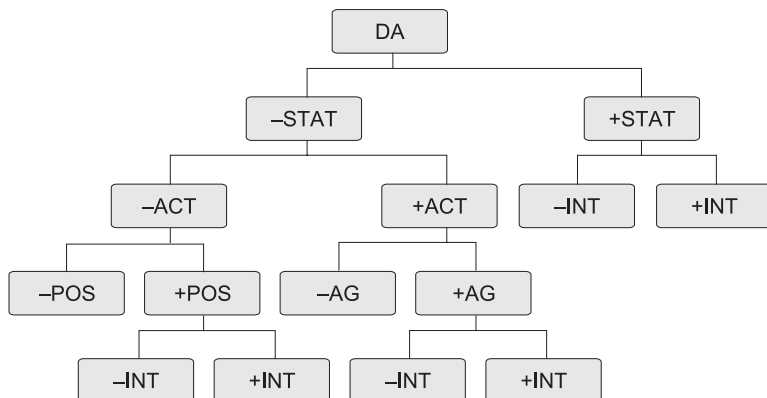
W niniejszym rozdziale omówione zostały wybrane prace poświęcone opisowi przymiotników dewerbalnych, a w szczególności opisowi przymiotników potencjalnych w języku czeskim, słowackim i polskim w gramatykach, syntezach słowotwórczych i pracach specjalnych, oraz opracowania dotyczące konfrontatywnego opisu przymiotników potencjalnych zarówno w języku czeskim, słowackim i polskim, jak i w innych językach słowiańskich.

2.1. Miejsce przymiotników o znaczeniu potencjalnym w obrębie przymiotników dewerbalnych w językoznawstwie czeskim, słowackim i polskim

Kryterium podziału przymiotników odczasownikowych, przyjmowanym przez niektórych autorów, był podział na przymiotniki czynne i bierne. Na takiej klasyfikacji poprzestaje F. Trávníček [1949], H. Kurkowska [1953] oraz W. Doroszewski [1961]. Wśród przymiotników czynnych F. Trávníček wyróżnia przymiotniki mające znaczenie tylko czynnościowe, np. *nesoucí, žádoucí, znalý, živý, tekutý* oraz przymiotniki wyrażające skłonność albo też zdolność do czegoś, np. *hravý* ‘náchylný ke hraní’, *šetrný* ‘náchylný k šetření’. Wśród przymiotników biernych Trávníček wyróżnia przymiotniki wyrażające możliwość/nieemożliwość. Według autora zarówno przymiotniki czynne, jak i bierne mają znaczenie celowe, np. *pitný, sběrný, karný, výchovný, spisovný* [Trávníček 1949: 338–351].

Propozycję opisu systemu przymiotników dewerbalnych w języku słowackim przedstawił J. Horecký [1971–1972: 161–164]. Autor proponuje podział przymiotników dewerbalnych (DA) na stanowe ($\pm$ STAT) ze względu na semantykę podstawowego czasownika, np. przymiotniki *syčivý, penivý* można scharakteryzować jako +STAT, a przymiotniki typu *orací, stlačiteľný* jako –STAT. Przymiotniki określone jako –STAT dalej autor dzieli na czynne (+ACT) i bierne (–ACT) oraz na wyrażające lub niewyrażające możliwość ($\pm$ POS). Przymiotnik *rezateľný* scharakteryzowany jako –POS ma znaczenie bierne, a *počateľný* (+POS) wyraża

możliwość. Przymiotniki określone jako +ACT autor dalej dzieli na: agentywne i nieagentywne ($\pm$ AG), intensywne i nieintensywne ($\pm$ INT), przy czym opozycja intensywności/nieintensywności właściwa jest również przymiotnikom stanowym (+STAT). Ogólny schemat cech przymiotników dewerbalnych w omawianej pracy przedstawiony jest w sposób następujący:

Podobny system cech dyferencjalnych zastosował J. Horecký w klasyfikacji słowiańskich przymiotników dewerbalnych [1973: 151–154]. Sposób interpretacji owych cech zakwestionowała J. Puzynina w artykule *Z problematyki opisu słowotwórczego przymiotników dewerbalnych* [1976a: 259–261]. Według autorki sposób analizy wielu z podanych przymiotników budzi wątpliwości. Oto wybór przymiotników i charakterystyka ich cech w ujęciu J. Horeckiego (autor pomija cechy –STAT oraz –ACT jako oczywiste przy POSIB i AG):

	Słowacki	Rosyjski	Polski	Serbsko-chorwacki
–POSIB	<i>rezateľný</i>	<i>растворимый</i>	<i>niepalny</i>	–
+POSIB –INT	<i>viditeľný</i>	<i>необходимый</i>	<i>dostyszalny</i>	<i>mjerliv</i>
+POSIB +INT	<i>kazivý</i>	–	<i>posuwisty</i>	<i>hraniv</i>
–AG	<i>rezací</i>	<i>зажигательный</i>	<i>dobywalny</i>	<i>mjeraći</i>
+AG –INT	<i>bodný</i>	<i>подемный</i>	<i>badawczy</i>	–
+AG +INT	<i>bodavý</i>	<i>вдумчивый</i>	<i>szkodliwy</i>	<i>igriv</i>
+STAT –INT	<i>penivý</i>	<i>вязкий</i>		<i>izdržliv</i>
+STAT +INT	<i>bodľavý</i>	–	<i>rozložysty</i>	<i>blještav</i>

Jak twierdzi J. Puzynina, prostota tego modelu, choć niewątpliwie bardzo kusząca, została okupiona pewnymi zniekształceniami:

- 1) brakuje dalszego zróżnicowania czasowników stanowych ze względu na ich stosunek do określonego rzeczownika;
- 2) czasowniki stanowe różnią się również potencjalnością lub jej brakiem;

3) autor operuje pojęciami nosiciela stanu (+STAT), obiektu czynności (–ACT), jej agensa (+AG) oraz okoliczności (–AG);

4) wątpliwości autorki budzi też cecha –AG;

5) model Horeckiego nie uwzględnia zupełnie różnic charakterystyki czasowej, istniejących między przymiotnikami typu *zbiegły* i *nabiegły*.

Ograniczając się do materiału polskiego – według autorki – trzeba zakwestionować interpretacje:

1) przymiotnik *niepalny* nie jest –POSIB, lecz +POSIB (‘niemogący się palić’)¹;

2) przymiotnik *posuwisty* nie jest +POSIB ani –ACT, występuje tylko w połączeniu *posuwisty krok*;

3) przymiotnik *szkodliwy* nie ma cechy +INT;

4) przymiotnik *dobywalny* nie istnieje we współczesnym języku polskim;

5) przymiotnik *badawczy* może mieć różne interpretacje w połączeniu z różnymi rzeczownikami, por. *pracownik badawczy* a *pomieszczenie badawcze*, *narzędzia badawcze* (w interpretacji J. Horeckiego –AG) a *czynności badawcze*.

Podstawowym kryterium w klasyfikacji przymiotników dewerbalnych w prekursorskiej rozprawie J. Puzyniny [1976a: 263–265] jest istnienie lub brak różnicy znaczeniowej pomiędzy przymiotnikiem a czasownikiem. W związku z tym autorka dzieli przymiotniki na takie, które mogą zawierać informację o jakimś typie predyspozycji do wykonywania czynności czy też podlegania jej oraz niepredyspozycyjne, które nazywa czynnościowymi. Wśród przymiotników predyspozycyjnych autorka wyróżnia sześć grup przymiotników:

a) przymiotniki potencjalne, np. *zadanie wykonalne*;

b) przymiotniki koniecznościowe, np. *płatny wstęp* ‘za który trzeba zapłacić’;

c) przymiotniki woluntatywne, wyrażające chęć do wykonywania danej czynności, np. *senny*, *śpiący*, *usłużny*;

d) przymiotniki przeznaczeniowe, np. *pokój sypialny* ‘pokój przeznaczony do spania’/‘pokój, w którym się sypia’;

e) przymiotniki łatwościowe, np. *chybotliwy* ‘który łatwo się chyboce/może być chybotany’;

f) przymiotniki skłonnościowe, np. *kochliwy młodzieniec* to ‘młodzieniec skłonny do kochania’.

R. Grzegorzczkowska [1979: 64–67] dzieli przymiotniki odczasownikowe na czynnościowe oraz potencjalne. Dalszego podziału autorka dokonuje na podstawie interpretacji parafrazy słowotwórczej, wydzielając wśród przymiotników czynnościowych następujące klasy:

¹ Krótkiego wyjaśnienia wymaga dwojaka pisownia imiesłówów przymiotnikowych. W naszej pracy, omawiając publikacje niektórych autorów i cytując przykłady (zwłaszcza z SJPDor), zachowujemy taką pisownię imiesłówów przymiotnikowych, jaką posługiwali się autorzy danych prac.

a) przymiotniki czynnościowe agentywne, które tworzone są najczęściej sufixami *-ny*, np. *mylny napis* ‘mylący’, *-czy*, *-awczy*, *-niczy*, np. *ożywczy* ‘ożywiający’, *ostrzegawczy sygnał* ‘ostrzegający’;

b) przymiotniki czynnościowe bierne, w których występuje przeważnie sufix *-ny*, użycie niedokonane zawiera w sobie odcień możliwościowy, np. *pitna woda* ‘która może być pita, nadająca się do picia’;

c) przymiotniki czynnościowe rezultatywne, tworzone wyłącznie od czasowników dokonanych, procesualnych, oznaczających osiągnięcie jakiegoś stanu przez podmiot, np. *opuchnąć* > *opuchły* (opuchła noga) i inne.

Wśród przymiotników potencjalnych autorka wyodrębnia:

a) przymiotniki skłonnościowe typu: *płochliwy*, *wstydlivy*, *gniewliwy*, mające znaczenie ‘skłonny do stanu, czynności’ oraz przymiotniki skłonnościowe bierne ‘skłonny do podlegania czynności nazwanej przez czasownik’, np. *pobudliwy*, *drażliwy*;

b) przymiotniki zdolnościowe, np. *pojętny uczeń*, *spozstrzegawczy*, *chwytki*;

c) przymiotniki możliwościowe bierne, np. *łamlivy materiał*, *widzialny*, *zauważalny*.

W opisie zawartym w gramatyce uniwersyteckiej [GWJP 1984: 410–414] podział przymiotników odczasownikowych ze względu na tzw. dodatkowe znaczenie staje się drugorzędny. Za podstawowy K. Kallas uznaje podział przymiotników odczasownikowych ze względu na funkcję określanego rzeczownika względem podstawowego czasownika, czyli wyjściowego predykatu. Autorka ilustruje relacje semantyczne na osi argument–predykat. Wyodrębnia siedem podstawowych klas przymiotników:

a) derywaty wyrażające relację: subiekt–czynność, A(V)N – N, który V, np. *szkodliwy pokarm* ‘pokarm, który szkodzi’;

b) derywaty wyrażające relację: obiekt–czynność, A(V)N – N, który ktoś V, np. *pole uprawne* ‘które ktoś uprawia’;

c) derywaty wyrażające relację: rezultat–czynność, A(V)N – N, który jest wynikiem NA, np. *cechy dziedziczne* ‘które są wynikiem dziedziczenia’;

d) derywaty wyrażające relację: środek czynności–czynność, A(V)N – N, przy pomocy którego ktoś V, np. *lina cumownicza* ‘lina, za pomocą której ktoś cumuje coś’;

e) derywaty wyrażające relację: miejsce–czynność, A(V)N – N, gdzie V, np. *grząski grunt* ‘grunt, w którym się grzęźnie’;

f) derywaty wyrażające relację: czas–czynność, A(V)N – N, w czasie którego V, np. *sezon badawczy* ‘sezon, w czasie którego bada się coś’;

g) derywaty wyrażające relację między dwiema czynnościami.

W GWJP [1998: 471–480] podstawowym kryterium podziału przymiotników odczasownikowych dla K. Kallas stał się podział na przymiotniki predyspozycyjne, zawierające dodatkowo informację o skłonności do wykonywania czynności czy też podlegania jej, a także znajdowania się w określonym stanie, oraz na nie-

predyspozycyjne. Autorka określa przymiotniki niepredyspozycyjne jako takie, które w bezpośredni sposób wyrażają:

- a) wykonywanie lub podleganie czynności;
- b) podleganie procesowi;
- c) znajdowanie się w pewnym stanie;
- d) posiadanie cechy będącej rezultatem procesu nazwanego przez czasownik.

Autorka dochodzi do wniosku, że przede wszystkim cechy semantyczne czasownika stanowiącego podstawę przymiotnika decydują o roli semantycznej nadrzędnego rzeczownika, albowiem ten sam nadrzędny rzeczownik przy różnych przymiotnikach odczasownikowych występuje w różnych rolach. Rozważania autorki dowodzą, że do sprecyzowania znaczenia przymiotnika odczasownikowego oraz natury relacji semantycznej w grupie przymiotnikowo-rzeczownikowej potrzebny jest kontekst rzeczownikowy. Wśród przymiotników predyspozycyjnych autorka wyróżnia:

- a) przymiotniki potencjalne, np. *zauważalne zmiany* ‘które można zauważyć’;
- b) przymiotniki habitualne, np. *ustępliwy brat* ‘brat, który stale, często ustępuje’;
- c) przymiotniki kwantytatywne i oceniające, np. *kosztowny strój* ‘strój, który dużo kosztuje’.

Wśród niepredyspozycyjnych autorka wyróżnia przymiotniki, w których:

- a) określany rzeczownik pełni funkcję subiektu;
- b) określany rzeczownik pełni funkcję obiektu;
- c) określany rzeczownik nazywa narzędzie czynności;
- d) określany rzeczownik występuje w roli lokatywnej lub temporalnej;
- e) określany rzeczownik występuje w roli skutku lub przyczyny czynności;
- f) wyrażenie relacji między dwoma predykatami.

W akademickiej gramatyce języka czeskiego M. Dokulil [*Mluvnice* 1986: 321–350] jako nadrzędne kryterium klasyfikacji przymiotników dewerbalnych przyjął podział na kategorie onomazjologiczne – transpozycyjną i mutacyjną. Wśród przymiotników transpozycyjnych M. Dokulil wyróżnia przymiotniki o znaczeniu biernym oraz czynnym. Omawiając przymiotniki mutacyjne, autor wydziela cztery podstawowe grupy przymiotników, w każdej z wyróżnionych grup wskazuje on główne formanty derywujące przymiotniki w danym znaczeniu:

- a) przymiotniki czynnościowe z przyrostkiem $-v(y)$ i jego wariantami, przyrostkiem $-l(y)$ i typ peryferyjny z przyrostkami $-(i/a/u)t(y)$, $-(c/č)n(y)$ i inne;
- b) celowe z typem centralnym o przyrostku $-c(i)$;
- c) możliwościowe bierne, które tworzy centralny typ słowotwórczy z przyrostkiem $-teln(y)$ oraz typ peryferyjny z przyrostkiem $-n(y)$;
- d) szeroko relacyjne z przyrostkiem $-n(y)$, $-n(i)$ i inne.

H. Wróbel w *Gramatyce języka polskiego* [2001: 195–196] wśród przymiotników odczasownikowych wyodrębnia dwie główne kategorie słowotwórcze:

- a) derywaty składniowe – przymiotniki tworzone za pomocą kilku formantów przyrostkowych, które nie wnoszą własnych znaczeń, tylko przekazują znaczenia

podstawowych czasowników jako właściwości przedmiotów, np. *ostrzegawczy znak* ‘znak, który ostrzega’; oraz formacje z przyrostkiem *-acy* (*piszący*);

b) derywaty znaczeniowe mutacyjne, wnoszące do treści podstawowych czasowników kilka rodzajów dodatkowych znaczeń: przymiotniki możliwościowe (*jadalny* ‘taki, który można jadać’), przymiotniki skłonnościowe (*placziwy* ‘taki, który ma skłonność/jest skory do płaczu’), przymiotniki ilościowe (*kosztowny* ‘taki, który dużo kosztuje’), przymiotniki oceniające (*życzliwy* ‘taki, który dobrze życzy’), przymiotniki biernie – przymiotniki, w których formanty pozwalają przedstawić akcje podstawowych czasowników, nazywających relacje między przedmiotami od strony przedmiotów niebędących ich wykonawcami ani podmiotami, a więc w porządku odwróconym (*x najmuje y-a do pracy* → *y jest najemnym pracownikiem* lub *y jest najmowany do pracy*).

W monografii J. Furdíka *Slovenská slovo tvorba* [2004: 102–103]², który nawiązuje do teorii klas onomazjologicznych M. Dokulila, dokonano podziału przymiotników dewerbalnych na derywaty mutacyjne i transpozycyjne. Wśród derywatów mutacyjnych (przymiotniki relacyjno-jakościowe) wyróżniono:

a) derywaty czynnościowe – z formantami ‘*v-ového typu*’ (*túlavý pes*), z formantami ‘*n-ového typu*’ (*panovačný človek*), z formantami ‘*t-ového typu*’ (*tekutý*), z formantami ‘*l-ového typu*’ (*závislý*);

b) derywaty celowe: z formantami ‘*c-ového typu*’ (*bicí nástroj*), z formantami ‘*n-ového typu*’ (*očistný kúpeľ*);

c) derywaty możliwościowe (potencjalne): z formantami ‘*n-ového typu*’ (*pitný*);

d) derywaty rezultatywne: z formantami ‘*l-ového typu*’ (*dospelý človek*), z formantami ‘*n-ového typu*’ (*stránkovaný*). Wśród derywatów dewerbalnych kategorii transpozycyjnej wydzielono imiesłowu przymiotnikowe czynne (*rozhodujúci okamih*) i biernie (*nečakaný hosť*).

Jak widać z przytoczonego opisu prac dotyczących problematyki opisu słowotwórczego przymiotników dewerbalnych, problem ten zajmował wielu językoznawców. Powtarzające się w różnych opracowaniach klasy podziału owych przymiotników to przymiotniki czynne i biernie, predyspozycyjne i niepredyspozycyjne, skłonnościowe, potencjalne, habitualne, kwantytatywne, transpozycyjne i mutacyjne.

2.2. Opisy przymiotników o znaczeniu potencjalnym w gramatykach, syntezach słowotwórczych i pracach specjalnych

Potencjalność jest pojęciem wieloznacznym i jako takie ma w obrębie słowotwórstwa różne zastosowania terminologiczne. Termin ten w językoznawstwie polskim jest stosowany do różnych przedmiotów, jego znaczenie jest bardzo ogól-

² W pośmiertnie wydanej monografii, opracowanej przez M. Ološtiaka, systematycznie opisane zostały tylko rzeczowniki.

ne i może być rozmaicie interpretowane. Jak pisze J. Puzynina, termin *potencjalny* może określać „relację między systemem językowym i mówieniem (lub elementami tekstu), treścią i zakresem, siatką opozycji proporcjonalnych i jej językową realizacją, prawami gramatycznymi i determinowanymi przez nie konstrukcjami morfemowymi, a wreszcie – modelami słowotwórczymi i tworzonymi na ich podstawie derywatami” [Puzynina 1966: 337].

J. Puzynina mówi o formacjach potencjalnych, czyli derywatach determinowanych przez system słowotwórczy („strukturalnie możliwych”), a nienależących do zasobu słownictwa (niemieszczących się w „normie leksykalnej”) danego języka [Puzynina 1966: 337]. Jak pisze sama autorka, jest to nieco innymi słowami wyrażona definicja sformułowana przez D. Buttler w artykule *Neologizm i terminy pokrewne* w części poświęconej neologizmom sytuacyjnym. Autorka określiła neologizmy te jako „formacje z zakresu słowotwórstwa potencjalnego, nieustabilizowane w zasobie słownym, ale strukturalnie możliwe i zapewne doraźnie tworzone przez jednostki” [Buttler 1962: 239].

Terminu *formacja potencjalna* używa również K. Chruścińska. Formacje potencjalne według autorki to „derywaty kategoriałne [...], które cechuje nieustabilizowanie w normie leksykalnej, [...] determinowane przez system języka, a ściślej przez jego kategoriałne modele słowotwórcze. [...] Formacje potencjalne zyskawszy aprobatę użytkowników, mogą wejść w obręb normy leksykalnej (przy czym z faktów mowy stają się faktami języka) – jest to droga przebywana przez tysiące stabilizujących się nowych wyrazów” [Chruścińska 1978: 72,78].

Jak już wspomnieliśmy, R. Grzegorzczkova definiuje przymiotniki potencjalne jako przymiotniki, które „nazywają cechy polegające na skłonności, umiejętności, możliwości wykonania /lub podlegania/ przez podmiot czynności oznaczonej podstawą”, a więc wszystkie przymiotniki odczasownikowe z dodatkowym znaczeniem możliwości, skłonności, zdolności [Grzegorzczkova 1979: 66–67].

Terminu *potencjalność* w związku z propozycją wyodrębnienia słownictwa uzualnego spotykanego w tekstach, którego pozycja słownikowa jest ustabilizowana, oraz strefy słownictwa potencjalnego, dla którego wprawdzie brak poświadczeń tekstowych, ale istniejącego *in potentia*, na mocy reguł słowotwórczych używa A. Nagórko. Wyraz (derywat) potencjalny autorka określa jako konstrukcję przewidywalną na podstawie znajomości reguły słowotwórczej [Nagórko 2000: 174].

W naszej pracy dla przymiotników odczasownikowych przynoszących informację o możliwości czy niemożliwości zaistnienia czynności przyjęliśmy nazwę *przymiotniki o znaczeniu potencjalnym*, jednak równolegle używamy wyrażenia *przymiotniki potencjalne* zgodnie ze sposobem ich nazywania przede wszystkim w syntezach słowotwórstwa polskiego i słowackiego. Nazwa ta została przyjęta w opisach A. Nagórko [1987], K. Kallas [GWJP 1998] i J. Furdíka [2004]. Chodzi o potencjalność jako jeden z rodzajów ogólnej właściwości semantycznej przymiotników odczasownikowych, którą J. Puzynina nazywa predyspozycyjnością [Puzynina 1976a: 263].

W *GWJP* K. Kallas definiuje przymiotniki potencjalne jako przymiotniki zwykle określające rzeczowniki w funkcji obiektu czynności, stąd nazywane są one możliwościami biernymi i rzadko występują przy rzeczownikach w roli subiektów czynności [*GWJP* 1998: 478].

Warto dodać, że w niektórych opracowaniach dotyczących języka czeskiego, ale także słowackiego i polskiego, przymiotniki będące przedmiotem naszej pracy nazywane są przymiotnikami możliwościami (czes. *adjektivum možnosti*, słc. *adjektívum možnosti*) [Havránek, Jedlička 1963, Puzynina 1974, Szymanek 1985, *Mluvnice* 1986]³.

2.2.1. Język czeski

Przymiotniki odczasownikowe ze znaczeniem potencjalnym były w języku czeskim omawiane przede wszystkim w gramatykach i większych opracowaniach. W pracach tych uwzględniano zarówno aspekt synchroniczny, jak i diachroniczny. W większości gramatyk języka czeskiego przymiotniki stanowiące przedmiot naszej pracy wyodrębniane są jako podklasa derywatów odczasownikowych.

Z wcześniejszych opracowań na uwagę zasługuje gramatyka F. Trávníčka, który rozpatruje przymiotniki utworzone za pomocą sufiksu *-telný* w ramach przymiotników czynnościowych oraz zastanawia się nad ich pochodzeniem. Autor stwierdza, że dane przymiotniki rzadko występują w znaczeniu czynnym (*potěšitelný* ‘co může, je způsobilé potěšit’), częściej biernym (*hmatatelný* ‘co lze hmatat, nahmatat’) oraz często w formie zaprzeczonej (*neuvěřitelný*, *nevyhnutelný*). Utworzone są od czasowników o przyrostku tematycznym *-i-*, *-a-*, *-nu-* (*potěši-telný*, *hmata-telný*, *nevyhnu-telný*) oraz od rdzenia samogłoskowego – *zna-telný* (*znát*) [Trávníček 1949: 342].

Zwięzłą charakterystykę przymiotników możliwościowych biernych daje *Česká mluvnice* [Havránek, Jedlička 1963: 180–181]. Opisując przymiotniki z sufiksem *-telný*, autorzy zwrócili uwagę na szczególną produktywność omawianych formacji w terminologii specjalistycznej, konfrontując je z przymiotnikami z sufiksem *-ný*.

Ujęcie synchroniczno-diachroniczne reprezentuje artykuł A. Jedlički [1964], w którym opisane zostały procesy charakterystyczne dla derywacji przymiotników wyrażających możliwość/nieemożliwość, ich wzajemne stosunki, dyferencjacja znaczeniowa i stylowa od końca XVIII w. Wśród przymiotników wyrażających możliwość/nieemożliwość – według autora – jako główne typy rozwijały się przymiotniki z sufiksem *-telný* oraz *-ný*. Analiza relacji formalno-semantycznych przymiotników z sufiksem *-telný* i *-ný* ujawniła, że w tworzeniu przymiotników omawianego typu wyspecjalizował się sufix *-telný* przede wszystkim dzięki dużej regularności znaczeniowej i kategoriałności formalnej. W artykule tym autor zwraca uwagę na fakt, że przymiotniki tego typu są sprawnym narzędziem dosko-

³ Nazwą *przymiotnik możliwościowy bierny* posługujemy się wtedy, gdy omawiamy publikacje, których autorzy używają tej nazwy.

nale nadającym się do wykorzystania w terminologii specjalistycznej, np. *skály rozpojitelné, vrtatelné, trhatelné, střelitelné*.

Zarys derywacji przymiotników odczasownikowych na *-telný* daje *Novočeské tvoření slov* [Šmilauer 1971]. Są one charakteryzowane jako derywaty utworzone od czasowników dokonanych, przechodnich różnych wzorów, zwłaszcza *prosí* (z 441 przymiotników typu *ne-telný* do tego wzoru należy 250, czyli 61%); *dělá* (77 – 18%); *tiskne* (38 – 9%), *kupuje* (25 – 6%). Autor zauważa, że:

1) sufixs *-itelný*, typowy dla wzoru *prosí* przechodzi również do wzorów *trpí* (*slyšitelný, neumlčitelný, nepomíjitelný, srozumitelný*), *sází* (*nalezitelný, nesnesitelný, proveditelný*), *nese* (*nepřemožitelný*);

2) czasowniki wzoru *tiskne, mine* zakończone są na *-nutelný* (*nepominutelný, nepřeklenutelný*), tylko czasowniki na *-hne* zakończone mogą być na *-žitelný* (*dosazitelný, postižitelný, roztažitelný* – ale: *postrěhnutelný, vystihnutelný*) [Šmilauer 1971: 138].

Frekwencja przymiotników zaprzeczonych i niezaprzeczonych z sufixem *-(i)telný* oraz ich wzajemne relacje formalno-semantyczne były przedmiotem badań E. Lotki [1973]. Autor poddaje analizie przymiotniki wyekscerpowane ze słownika frekwencyjnego, słowników akademickich języka czeskiego oraz z tekstów. Doszedł on do wniosku, że omawiany typ przymiotników łatwo tworzy formacje zaprzeczone i ich frekwencja jest zbliżona do frekwencji formacji niezaprzeczonych, co wypływa przede wszystkim z modalnego charakteru badanych derywatów i z potrzeby częstszego wyrażania niemożliwości osiągnięcia jakiejś czynności lub celu. Z analizy wynika, że:

1) podstawami słowotwórczymi rzeczowników zakończonych na *-ost* i przyśłówków zakończonych na *-ě* częściej są przymiotniki potencjalne z negacją: np. *popíratelný (0) – nepopíratelný* (*nepopíratelnost, nepopíratelně*), *popsatelný (0) – nepopsatelný* (*nepopsatelnost, nepopsatelně*);

2) większa liczba przymiotników w formie zaprzeczonej zwiększa polisemię form zaprzeczonych np. *vyslovitelný* ‘takový, který může být vysloven’, *nevyslovitelný*:

a) ‘takový, který se nedá nebo dá těžko vyslovit’;
b) řidč. ‘takový, který se nesmí ve slušné společnosti vyslovit’;
c) ‘takový, který se nedá slovy vyjádřit, popsát; nesmírný, obrovský’; *nevyslovitelně, nevyslovitelnost*;

3) można je uważać za syntaktyczny kondensator fraz modalnych;

4) najczęściej występują w stylu naukowym i specjalistycznym [Lotko 1973: 46–48].

Obszerniejszy opis przymiotników z sufixem *-(i)telný* przedstawił również M. Dokulil w gramatyce akademickiej języka czeskiego *Mluvnice češtiny*. Przymiotniki tego typu nazywa on możliwościovými biernými, ponieważ „adjektiva této kategorie pojmenovávají dějové vlastnosti, jimiž se určovaná substance charakterizuje jako možný (nemožný) objekt děje pojmenovaného základem příslušného adjektiva“ [Mluvnice 1986: 339]. Jak stwierdza autor, przymiotniki z su-

fiksem *-(i)telný* tworzy się z reguły od czasowników przechodnich, tylko wyjątkowo od nieprzechodnich (*dosažitelný, uživatelný, nevyrovnatelný, nevyhnutelný*). Motywowane są czasownikami I klasy (podstawą jest temat czasu przeszłego): niedokonanymi, np. *čitelný, krytelný* oraz dokonanymi, np. *snesitelný, použitelný*; II klasy: tylko dokonanymi, np. *(ne)dotknutelný, postřehnutelný*; III klasy: niedokonanymi, np. *viditelný, slyšitelný* oraz dokonanymi, np. *(ne)promlčitelný, (ne)vypověditelný*; IV klasy: niedokonanymi, np. *dělitelný, léčitelný* oraz dokonanymi, np. *doporučitelný, opravitelný*; V klasy: niedokonanymi, np. *(ne)dýchatelný, vzdělavatelný, obyvatelný* oraz dokonanymi, np. *(ne)překonatelný, porovnatelný*; VI klasy: niedokonanymi, np. *kovatelný, posunovatelný* oraz dokonanymi, np. *pojmenovatelný, zapamatovatelný*. Istnieje również możliwość jednoczesnego tworzenia derywatów od czasowników niedokonanych oraz dokonanych (*použitelný – použitelný, měřitelný – změřitelný*) [Mluvnice 1986: 340–341].

Derywacja przymiotników na *-(i)telný* opisana została także w gramatyce języka czeskiego *Příruční mluvnice češtiny* [Příruční 1995: 175]. Według autora rozdziału o derywacji przymiotników D. Šlosara derywaty na *-telný* tworzone są od czasowników zakończonych na *-at, -nout* (z alternacją *ou:u*), *-ovat, -it*, np. *zanedbatelný, nepopsatelný; zvládnutelný, postřehnutelný; žalovatelný, slosovatelný; neukojitelný, nepolepšitelný* itp. Wariantem formantu *-telný* jest sufiks *-itelný*, który łączy się z podstawami czasowników na *-et/-ět (srozumitelný, slyšitelný, viditelný), -st (snesitelný), -zt (naležitelný), -ct (přemožitelný)*, czasami także na *-nout (zasažitelný, postižitelný)*. Jako mniej produktywny w funkcji tworzenia przymiotników przytoczony został sufiks *-ný (nerozlučný, neoblomný)*.

2.2.2. Język słowacki

O wykorzystaniu przymiotników odczasownikowych z sufiksem *-telný* w słowackiej terminologii specjalistycznej wzmiankuje krótko F. Buffa [Buffa 1955]. Najobszerniejsze opisy tego typu przymiotników dają przede wszystkim prace J. Horeckiego [1964] i Š. Peciara [1967 a, b, c].

J. Horecký wskazuje na to, że wśród przymiotników z sufiksem *-telný* można wydzielić dwie główne grupy:

a) derywaty wyrażające możliwość, potencjalność, bez odcienia bierności, których znaczenie wyraża parafraza: ‘który (ne)można V’, (np. *chápateľný, nedotknateľný, liečiteľný, mysliteľný, raniteľný*);

b) derywaty ze znaczeniem biernym, wyrażające możliwość podlegania jakiejś czynności, której wynikiem jest osiągnięcie pewnego stanu i których znaczenie można określić definicją: ‘który (ne)môže byť Adj’, (np. *baliteľný, lúšiteľný, prevoditeľný, taviteľný*). Na taki podział pozwalają – według autora – kryteria formalne oraz różnice w możliwości/nieвозможности tworzenia stopnia wyższego i najwyższego przymiotników oraz imiesłowów. Wspólna jest jedynie możliwość tworzenia rzeczowników abstrakcyjnych na *-osť*.

Autor zwraca uwagę również na fakt, iż przymiotniki określane przez niego jako przymiotniki o znaczeniu potencjalnym występują lub są znane bardziej w formie zaprzeczonej (np. *nedoceniteľný, nedodržateľný, nedotknuteľný, nenarušiteľný*), a przymiotniki o znaczeniu biernym w słowniku języka słowackiego występują przede wszystkim w formie niezaprzeczonej (np. *dobývateľný, naučiteľný, oxidovateľný, vážiteľný*) [Horecký 1964: 129–136]⁴.

Przedmiotem studiów Š. Peciera była analiza iloczasu samogłosek w podstawie słowotwórczej przymiotników na *-teľný/-iteľný*, której poświęcił kilka artykułów⁵. W *Kvantita a tvorenie prid. mien na -teľný/-iteľný* [Peciar 1967a] autor zajął się określeniem zwięzłych reguł dotyczących tworzenia przymiotników na *-teľný/-iteľný* oraz skracania samogłoski rdzennej w podstawie słowotwórczej przymiotników z sufiksem *-teľný/iteľný*. Wnioski są następujące:

1) przymiotniki na *-teľný/-iteľný* derywuje się od tej części podstawy słowotwórczej, którą otrzymamy poprzez morfologiczną analizę imiesłowu biernego;

2) w derywacji przymiotników na *-teľný/-iteľný* iloczas wszystkich sylab podstawy słowotwórczej z reguły pozostaje niezmienny;

3) wyjątkowo ulega skróceniu przedostatnia długa sylaba podstawy w derywatach typu *ne-čitateľný, ne-odlučiteľný, ne-rozlučiteľný, ne-zlučiteľný, ne-zastupiteľný, ne-prestupiteľný*;

4) w derywatach typu *ne-otrasiteľný, ne-znesiteľný, ne-premožiteľný, ne-vymožiteľný* nie dochodzi do skracania długiej samogłoski rdzennej, lecz do wymiany krótkiej i długiej samogłoski w podstawie odpowiednich czasowników, zachowują się krótkie sylaby, występujące w podstawie imiesłowu biernego;

5) w derywatach typu *ne-pominuteľný, ne-dosiahnuteľný, ne-viditeľný, nezrozumiteľný* dochodzi do alternacji *-ní-: -nu-*, ewentualnie *-ie-: -e-* [Peciar 1967a: 88–89].

W językoznawstwie słowackim derywaty odczasownikowe z sufiksem *-teľný* wyodrębniane są na podstawie kryteriów semantycznych bądź jako podklasa przymiotników jakościowych i relacyjnych (ewentualnie relacyjno-posesywnych), bądź też jako podklasa przymiotników jakościowo-relacyjnych. Pierwsze ujęcie reprezentuje monografia J. Horeckiego *Slovotvorná sústava slovenčiny* [1959], w której autor opisał i po raz pierwszy przedstawił tak uporządkowany opis sło-

⁴ J. Horecký krótko pisze o przymiotnikach utworzonych za pomocą formantów *-teľný, -ací* (*skladovateľný, skladovací*) oraz ich wykorzystaniu w terminologii specjalistycznej także w monografii *Základy slovenskej terminológie* [Horecký 1956: 120–121].

⁵ O skracaniu samogłoski rdzennej w niektórych wyrazach pisze Š. Peciar m.in. w artykule *Kvantita prid. mien typu nevypočítateľný* [Peciar 1967b]. W kolejnym artykule *„Nesúmeriteľný” – nesúmerateľný – neporovnatel’ný* poświęca uwagę budowie słowotwórczej przymiotników *nesúmeriteľný* oraz *nesúmerateľný* – stwierdza, że derywaty typu ‘nesúmeriteľný’, ‘nedostižiteľný’, ‘nedosažiteľný’, ‘neudržiteľný’, ‘nezadržiteľný’ przejęte zostały z języka czeskiego i określa je jako nienależyte i nieliterackie. Ich poprawnymi formami są derywaty *nesúmerateľný, nedostihnuteľný, nedosiahnuteľný, neudržateľný, nezadržateľný* [Peciar 1967c: 108].

wotwórczy języka słowackiego⁶. W rozdziale dotyczącym słowotwórstwa przymiotników autor dokonał ogólnej klasyfikacji przymiotników derywowanych od czasowników za pomocą sufiksu *-tel'ný*.

M. Pisárčiková⁷ w artykule *Prefixálne antonymá so záporovou časťou ne- v slovenčine* przedstawia również krótką charakterystykę przymiotników z sufiksem *-tel'ný* i *-ný*, wyrażających możliwość/nieвозмоść. Znaczną produktywność w tworzeniu par antonimicznych tłumaczy komunikatywną potrzebą określania cech wynikających z możliwości albo niemożliwości wykonania jakiejś czynności. Pary typu np. *riešiteľný – neriešiteľný*, *ovládateľný – neovládateľný*, *deliteľný – nedeliteľný*, *predvídateľný – nepredvídateľný* Pisárčiková określa jako właściwe antonimy. Jak pisze autorka, pary te można uważać za właściwe antonimy, ponieważ:

1) wyraża się w nich przeciwieństwo jednego członu do drugiego, przy czym przeciwieństwo to zawiera znaczenie słowa niezależne od konkretnego kontekstu;

2) charakterystyczna jest dla nich możliwość łączenia się z jednakowymi rzeczownikami, np. *poraziteľná – neporaziteľná armáda*, *prijateľná – neprijateľná podmienka*;

3) pary te są punktami końcowymi szeregu logicznego, np. *ovládateľný – málo ovládateľný – neovládateľný*.

Tak jak inni autorzy opisujący przymiotniki odczasownikowe ze znaczeniem potencjalnym, również M. Pisárčiková zauważa, że nie wszystkie przymiotniki zaprzeczone odnotowane w SSSJ (*Slovník slovenského jazyka*) mają swoje odpowiedniki w formie niezaprzeczonej, chociaż ich utworzenie jest zawsze potencjalnie możliwe. Jako przykłady autorka przytacza derywaty *neovplyvniteľný*, *neotrasiteľný*, *nepreložiteľný*, *neopísateľný* i podaje ich odpowiedniki w formie niezaprzeczonej: *sotva ovplyvniteľný*, *ťažko preložiteľný*, *ľahko opisateľný*, *málo (slabo) počateľný*, *zlučiteľný*, *porovnatel'ný s dačím* (SSJ notuje dane derywaty tylko w formie zaprzeczonej) [Pisárčiková 1974: 186–187].

Krótką charakterystykę derywatów stanowiących przedmiot naszej pracy przedstawił J. Furdík w gramatyce *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia* [Súčasný 1983]. Autor zalicza derywaty odczasownikowe ze znaczeniem potencjalnym do klasy przymiotników jakościowo-relacyjnych i zwraca uwagę na możliwość użycia składnika *sotva*, *dost'*, a także możliwość tworzenia przysłów-

⁶ Zob. artykuł H. Mieczkowskiej *Rozwój językoznawstwa słowackiego po II wojnie światowej* [Mieczkowska 1999]. Jak zauważa H. Mieczkowska, monografia J. Horeckiego była w owym czasie pracą niezmiernie potrzebną w językoznawstwie czesko-słowackim, wyprzedzała ona bowiem o kilka lat znaną monografię M. Dokulila *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování* [Dokulil 1962]. Nowszym wydaniem monografii Horeckiego *Slovotvorná štruktúra slovenčiny* jest uzupełniona i poprawiona monografia *Slovenská lexikológia I. Tvoření slov* [Horecký 1971] wydana jako pierwszy tom monografii o leksykologii słowackiej (drugi tom *Slovenská lexikológia II. Náuka o slovnej zásobe* [Ondrus 1972]).

⁷ M. Pisárčiková jest również autorką rozdziału *Antonymia* w gramatyce *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* [Dynamika 1989], gdzie zwięźle opisała także pary antonimiczne przymiotników na *-tel'ný*.

ków, rzeczowników abstrakcyjnych na *-ost'* oraz stopniowania interesujących nas przymiotników (np. *sotva čitateľný – čitateľne písať – čitateľnosť písma*) [Furdík 1984: 87].

O przymiotnikach potencjalnych krótko wzmiankuje również *Slovenská slovo tvorba* tego samego badacza, gdzie dane przymiotniki rozpatrywane są w ramach kategorii mutacyjnych jako „deverbatíva s formantmi n-ového typu”, np. *číta-teľný (č-é písmo)* [Furdík 2004: 103].

W monografii *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív* K. Buzássyová podaje również krótką charakterystykę przymiotników na *-teľný* i stwierdza, że „deriváty na *-teľný* možno odvodzovať iba od slovíes 1.IT, ich význam predpokladá externú akciu agensa” [Buzássyová 1974: 189]⁸. Podstawą analizy czyni klasyfikację semantyczną czasowników, jaką przedstawił w 1943 r. E. Pauliny, rozróżniając tzw. typy intencyjne (IT). Dodajmy, że derywaty z formantem *-teľný* tworzone są również od kauzatywów. Ponieważ w języku słowackim nie tworzą odrębnej kategorii gramatycznej, należy – według autorki – rozpatrywać je w ramach czasowników położenia i ruchu (trzeciego typu intencyjnego), np. *hýbať, točiť*, mimo że są tranzytywne (a więc podobne do czasowników pierwszego IT), np. *pohýbať, otáčať*. K. Buzássyová rozróżnia wśród czasowników pierwszego typu intencyjnego (1.IT) trzy dewerbalne paradygmata słowotwórcze (deverbálna slovo tvorná paradigma, dalej DSP). Analizując 1.DSP, zauważa, że od przymiotników dewerbalnych derywowanych od 1.DSP nie można tworzyć przysłówków. Autorka pisze: „Súvisí to s tým, že tieto adjektíva vyjadrujú vlastnosť vzťahujúcu sa z hľadiska intencie slovesného deja fundujúcej slovesnej lexémy na agensa alebo na paciensa. Znamená to, že adjektíva odvodené od slovíes označujúcich rozličné druhy konkrétnych výrobných a spracovateľských činností určujú primárne podstatné mená, nie slovesá (*rezací stroj, sekané mäso, stlačiteľný vzduch...*)” [Buzássyová 1974: 105].

W podobny sposób, wśród nazw cech z formantem *-ost'*, K. Buzássyová rozpatruje możliwość tworzenia abstrakcyjnych nazw cech od przymiotników z formantem *-teľný* w opracowaniu *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* [1989]. Autorka konstatuje, że „abstraktá na *-ost'*, resp. *-teľnosť* majú primárne transpozičnú funkciu, slúžia kondenzácii textu a sú ako čisto transpozičné (syntaktické) deriváty súvzťažné s príslušnými slovenskými vyjadreniami vedľajšou vetou. Napr.: *Okrem iného sú tieto výrobky zaujímavé ľahkou manévrovateľnosťou. – Okrem iného sú tieto výrobky zaujímavé tým, že s nimi možno ľahko manévrovať*” [Buzássyová 1989: 103]. Abstrakcyjne nazwy ze znaczeniem możliwościowym biernym – według autorki – tworzy się od przymiotników derywowanych od czasowników określających:

a) różne czynności manipulacyjne, np. *regulovateľnosť, manévrovateľnosť, (ne)skladovateľnosť*;

⁸ Monografia K. Buzássyovej doczekała się w Polsce dwóch recenzji [Honowska 1976, Puzynina 1976b].

b) różne procesy, m.in. technologiczne, np. *lisowatełność*, *zvaritełność*, *zmiešatełność*;

c) różnego rodzaju czynności abstrakcyjne i ogólne, np. *porovnatel'nost'*, *programovatel'nost'*, *využitel'nost'* [1989: 103].

Inne gramatyki języka słowackiego dają tylko krótką charakterystykę derywatów odczasownikowych z sufiksem *-tel'ny*⁹.

2.2.3. Język polski

Przymiotniki wyrażające możliwość/nieвозмоść wykonania jakiejś czynności były w językoznawstwie polonistycznym wyodrębniane na podstawie kryteriów słowotwórczych, jako podklasa derywatów odczasownikowych, bądź też na podstawie kryteriów semantycznych, jako podklasa przymiotników jakościowych lub podklasa przymiotników posiadających składnik znaczenia potencjalnego.

W obrębie przymiotników o podstawie werbalnej przymiotniki z sufiksem *-alny* rozpatruje H. Kurkowska. Jak pisze autorka, „wszystkie formanty w funkcji tworzenia potencjalnych nom. subiecti passivi przewyższył z czasem pod względem produktywności formant *-alny*, co dokonało się tym łatwiej, że z sufiksem *-aln-* konkurowały tu formanty bardziej niż on wielofunkcyjne, więc mniej jednoznaczne, mniej wyraziste znaczeniowo” [Kurkowska 1953: 53]. H. Kurkowska zauważa również, że formant *-alny* doskonale nadaje się do tłumaczenia analogicznych formacji obcych z formantami pochodzącymi od łac. *-abilis* (fr. *-able*, niem. *-abl*, ang. *-able*). Znajdujemy tu stwierdzenie, że produktywność formantu *-aln-* ogranicza się dość wyraźnie do jednej tylko sfery życia języka, do słownictwa naukowego [Kurkowska 1953: 54–55].

O modalności polskich derywatów pisze J. Puzynina w artykule *O modalności w polskich derywatach* i wyróżnia dwa typy słowotwórcze wyrażające możliwość/nieвозмоść dokonania jakiejś czynności: typ z formantem *-ny* oraz *-alny*. Według autorki typ z formantem *-alny* jest szczególnie interesujący, ponieważ przy jego opisie można zbudować regułę słowotwórczą dla dekodującego¹⁰, która pozwala przypisać znaczenie modalne całej klasie derywatów, oczywiście z pewną listą wyjątków. Reguła ta brzmi: „Przymiotniki z formantem *-alny*, z czasownikiem przechodnim w temacie, mają znaczenie możliwościowe bierne (inaczej: x jest $\varphi = x$ może podlegać czynności wyrażanej tematem φ). Wyklucza ona przymiotniki z czasownikami nieprzechodnimi w temacie, np. *odpowiedzialny* ‘który jest zdolny odpowiadać za coś’” [Puzynina 1974: 230–321].

J. Puzynina jest również autorką artykułu *Z problematyki opisu słowotwórczego przymiotników dewerbalnych*, w którym m.in. pisze o potencjalności przymiotników dewerbalnych. Autorka uważa, że cecha potencjalności nie należy

⁹ Zob. Ondrus 1964; *Súčasny* 1980; Pauliny 1981.

¹⁰ Szerzej o regułach słowotwórczych dla dekodującego i kodującego zob. Puzynina 1970.

do semantycznie prostych i pisze: „*Zadanie wykonalne* to zadanie, które może być wykonane. Jeżeli, idąc za Carnapem i innymi logikami, wywodzić pojęcie możliwości z pojęcia konieczności, to okaże się, że *zadanie wykonalne* to inaczej ‘zadanie, które nie musi nie być wykonane’. Analiza semantyczna wykazuje tu większą prostotę znaczeniową przymiotników formalnie bardziej złożonych, typu *niewykonalny*: *zadanie niewykonalne* to ‘zadanie, które musi nie być wykonane’. Jednakże przy analizie morfologicznej, przy której zależy nam na przypisaniu pewnych treści morfemom słowotwórczym, słuszniej jest zatrzymać się przy bardziej powierzchniowej interpretacji przymiotników *wykonalny/niewykonalny*, tak by zachować paralelizm struktury semantycznej i formalnej: *wykonalny* ‘który może być wykonany’, *niewykonalny* ‘który nie może być wykonany’. Struktura głębsza, na którą tu wskazałam, służy do precyzyjniejszego określenia wieloznacznego wyrazu *może*, jest również godnym uwagi świadectwem wiązania się morfemów słowotwórczych ze znaczeniami nie rozłożonymi na cechy prostsze, z czego wynika później odwrotny kierunek nawarstwiania się w wyrazach elementów formalnych i znaczeniowych”. Cecha potencjalności jest, jak pisze autorka, jedyną realizacją predyspozycyjności przymiotników z rolą semantyczno-składniową obiektu. Przymiotniki o innych rolach mogą być również potencjalne (por. np. *niewypłacalny dłużnik*), choć są to wypadki rzadkie [Puzynina 1976 a: 263–264].

Krótką charakterystykę przymiotników z sufiksem *-alny* znajdziemy również w monografii *Nowe słownictwo polskie*¹¹, gdzie przymiotniki interesującego nas typu rozpatrywane są w ramach przymiotników odczasownikowych. Przymiotniki wyrażające znaczenie niemożności podlegania czynności charakteryzowane są jako typ prefiksально-sufiksalny: *nie-* + *-alny*, przy czym typ ten jest kontynuacją starych przymiotników odczasownikowych o budowie *nie-* + *-arny*, *-ony*, *-omy*, *-ty*, *-ły* (np. *nieodgadniony*, *niepojęty*, *nieodparty*, *niedościgły*) [Smółkowa, Tekiel 1977: 47].

Przymiotniki odczasownikowe z sufiksem *-alny* opisane zostały również przez K. Kowalik, która przeanalizowała ich budowę morfologiczną oraz określiła, w jakie ciągi morfologiczne wchodzi intermorf *-al-*. Autorka wydzieliła około 260 przymiotników odczasownikowych (w tym 110 derywatów prefiksalnych opartych na potwierdzonych w materiale przymiotnikach bez prefiksu), w których występuje ciąg sufiksalny *-al- #n-*, przy czym symbol „#” wyraża morfemem realizowany fonologicznie, jako tzw. samogłoska ruchoma [Kowalik 1977: 154–156].

¹¹ Podstawę materiałową tego opracowania stanowi około 3000 przymiotników zarejestrowanych w SJPdor (*Słownik języka polskiego*), których nie notują wcześniej wydane słowniki języka polskiego i które nie mają w archiwum słownika dokumentacji źródłowej sprzed 1945 r. Wśród przymiotników odczasownikowych (157 przykładów) wyłoniono 57 derywatów utworzonych za pomocą sufiksu *-alny*. T. Smółkowa jest również autorką monografii *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej* [Smółkowa: 2001], gdzie odnotowano 54 przymiotniki potencjalne na *-alny*.

R. Grzegorzczkova charakteryzuje sufiks *-alny* jako bardzo produktywny, zwłaszcza w funkcji tworzenia derywatów mających charakter bierny możliwościowy. Autorka rozpatruje te przymiotniki w ramach przymiotników potencjalnych. Nazywa nimi całą grupę przymiotników odczasownikowych z dodatkowym znaczeniem (skłonność, umiejętność, możliwość, zdolność), np. *łękliwy chłopiec* ‘skłonny do lękania się’, *podejrzliwy człowiek* ‘skłonny do podejrzenia’, *placzące dziecko* ‘skłonne do płaczu’, *pojętny uczeń* ‘zdolny do pojmowania’, *łamiwa substancja* ‘która łatwo może być złamana’, *jadalny grzyb* ‘który może być jedzony’ [Grzegorzczkova 1979: 66–67].

O przymiotnikach potencjalnych krótko wzmiankuje A. Nagórko w monografii *Zagadnienia derywacji przymiotników*. Opisując cechy aktualne i habitualne przymiotników, autorka zastanawia się nad ich ponadczasowością. W odniesieniu do przymiotnika *jadalny* w połączeniu *jadalny grzyb* autorka konstatuje: „W parafrazie ‘grzyby, które można jeść’ słowo *można* rozumiemy zapewne tak: nie będzie źle, jeśli zjesz te grzyby. Mamy tu semantyczny element przyzwolenia, którego adresatem jest odbiorca. W tej funkcji *może* należy do składnika modalnego. Zdanie: *Te grzyby wolno jeść* nie opisuje żadnych zdarzeń. Do niego właśnie stosuje się termin: ponadczasowość” [Nagórko 1987: 84].

Derywacja formacji na *-aln(-)ość* była przedmiotem studiów B. Krei. W wyniku analizy derywatów typu *ogłądalność*, *cytowalność* i innych formacji na *-aln(-)ość* autor doszedł do wniosku, że „formacje te mogą być motywowane 1) podwójnie, a więc bezpośrednio przez przymiotniki na *-alny*, jak i pośrednio – przez odpowiednie czasowniki, np. *dopuszcz-aln-ość* (*procesu*), ale i 2) pojedynczo – tylko przez odpowiednie czasowniki, np. *ogład-alność* (*programów telewizyjnych*)”. Autor zauważa również, że „najliczniejszą grupę wśród zanotowanych w SJPdor formacji na *-aln(-)ość* stanowią te, które pozostają w ścisłym (bezpośrednim) związku słowotwórczym, a więc formalnym i funkcjonalnym, z przymiotnikami na *-alny* o znaczeniu możliwościowym”. Jako przykłady przytacza np. rzeczowniki *dopuszczalność* (*wydawania dekretów, procesu*), *odwracalność* (*reakcji chemicznej*), *poznawalność* (*rzeczywistości, wszelkich zjawisk*), które dają się parafrazować bezpośrednio na konstrukcje typu ‘to, że...’ (*proces jest dopuszczalny, reakcja chemiczna jest odwracalna, rzeczywistość jest poznawalna*) [Kreja 1993: 282–292]¹².

K. Kallas w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* wyodrębnia przymiotniki potencjalne jako podklasę derywatów odczasownikowych i określa je jako predyspozycyjne. Przymiotniki takie, jak pisze autorka, zawierają dodatkowo informację o predyspozycji, czyli skłonności – w szerokim sensie – do wykonywania czynności czy też podlegania jej, a także znajdowania się w określonym stanie. Jako przykład autorka podaje derywat *uleczalny*, w którym „pojawia się

¹² Artykuł ten został zamieszczony również w tomie, w którym B. Kreja zebrał swoje artykuły poświęcone polskiemu słowotwórstwu [Kreja 1996].

dotatkowy predykat o charakterze modalnym, przynoszący informację o możliwości zaistnienia czynności” [GWJP 1998: 471]. W parafrazy derywatu *uleczalny* ‘który może być uleczony’ wyraża ją składnik ‘może/można’. Derywaty wyróżniające się nieregularnością semantyczną, tzn. brakiem znaczenia potencjalnego i biernego autorka klasyfikuje jako niepredyspozycyjne, np. przymiotnik *jadalny* – *jadalny pokój* ‘gdzie się jada’ w odróżnieniu od przymiotnika *jadalny*, który w kontekście *grzyb jadalny* ‘taki, który można zjeść’ jest przymiotnikiem predyspozycyjnym. Jak pisze autorka, przymiotniki potencjalne „określają zwykle rzeczowniki występujące w funkcji obiektu czynności, stąd nazywane są możliwościami biernymi (*zauważalne zmiany* ‘które można zauważyć’), rzadko występują przy rzeczownikach w roli subiektów czynności (*niezdecydowany człowiek* ‘który nie może się zdecydować’), wyjątkowo – przy rzeczownikach w innej funkcji, np. lokatywnej (*żeglowna rzeka* ‘po której można żeglować’)”. K. Kallas pisze również, że „w funkcji tworzenia przymiotników potencjalnych wyspecjalizował się formant *-alny*, bardzo produktywny i regularny, tworzący przymiotniki od niedokonanych czasowników przechodniczych” [GWJP 1998: 478]. Ponadto, przymiotniki tego typu tworzy kilka innych formantów: *-ny* (*przenośne radio*), *-liwy* (*łamiwe kości*), *-any* (*rozsuwany stół*), *-ki* (*chwytkie palce*) oraz *-ony* (*niezastąpiony*), *-ty* (*niepojęty*), *-ły* (*niedościgły*). K. Kallas poświęciła też osobny artykuł analizie współpodstawowych przymiotników odczasownikowych¹³.

Analizie czasownikowych baz słowotwórczych przymiotników na *-alny* poświęcony jest artykuł M. Szupryczyńskiej. W artykule tym autorka rozważa niektóre wybrane ograniczenia derywacji przymiotników potencjalnych i próbuje opisać jej uwarunkowania. Wychodzi od baz czasownikowych o określonych cechach gramatycznych (morfologicznych i składniowych) oraz testuje możliwość formowania od nich przymiotników A(V) *-alny*. Ujawnione w ten sposób czynniki ograniczające derywację mają różnorodny, niekiedy bardzo subtelny charakter. Jak pisze autorka, oprócz wyraźnych ograniczeń morfologicznych są to także znacznie trudniejsze do ścisłego opisu czynniki semantyczno-składniowe i pragmatyczne [Szupryczyńska 2001: 567–575].

O przymiotnikach potencjalnych na *-alny* wzmiankuje krótko H. Jadacka w monografii *System słowotwórczy polszczyzny 1945–2000*, która, analizując polskie neologizmy słowotwórcze, opisuje przyrostek *-alny* jako wykładnik słowo-

¹³ W artykule tym autorka zwraca uwagę na łączliwość poszczególnych tematów przymiotnikowych z różnymi formantami oraz na porównanie znaczeń słowotwórczych derywatów utworzonych za ich pomocą. K. Kallas rozpatruje wśród współpodstawowych przymiotników także przymiotniki potencjalne. Analizując wybrane pary przymiotnikowe, autorka zwraca uwagę na to, że nieliczne przymiotniki współpodstawowe są synonimami bądź w pewnym znaczeniu synonimami, co – według autorki – wynika z wieloznaczności przymiotników i czasowników stanowiących ich podstawy i jako przykłady podaje m.in. *wymienna* i *wymienialna część urzędnika*, *przenikliwy* i *przenikalny zapach* [Kallas 2002: 168].

twórczy przymiotników odrzeczownikowych oraz odczasownikowych, przy czym połączenia z tematami werbalnymi – jak pisze autorka – wydają się częstsze i bardziej naturalne. Z dokonanej przez autorkę analizy derywatów powstałych w latach 1945–1964 oraz derywatów powstałych po 1989 r. wynika, że produktywność przymiotników z sufiksem *-alny* utworzonych po tym roku nieco się zwiększyła [Jadacka 2001: 63, 102–103, 125].

2.3. Ogólna charakterystyka prac dotyczących przymiotników o znaczeniu potencjalnym w innych językach słowiańskich

2.3.1. Języki wschodniosłowiańskie

O rosyjskich przymiotnikach wyrażających możliwość, odpowiadających łaćnińskim przymiotnikom na *-bilis*, pisał B. Havránek w artykule *Adjektiva z významem latinských adjektiv na -bilis* [1963]. Artykuł zawiera charakterystykę stanu współczesnego oraz zarys rozwoju historycznego tego typu derywatów w języku rosyjskim oraz w innych językach słowiańskich. Autor zauważa, że we współczesnym języku rosyjskim, jako odpowiedniki łaćnińskich przymiotników na *-bilis*, wykorzystywane są przymiotniki na *-мый*, np. *недвижимый, неизгладимый, неисцелимый, неодолимый, непостижимый, нестерпимый, неумолимый*. Jak pisze autor, przymiotniki takie nie są odnotowane „w starzych ruských památkách, v nichž se plněji uplatňuje ruština, totiž v listinách veřejných i právních, nebývají ani v letopisech, nejsou skoro také v dnešních nářečích ruských. Nepochybně tedy přešla do spisovné ruštiny z církevní slovanštiny; nepřešla však jen adjektiva v církevněslovanském jazyce již vzniklá, ale spisovná ruština přejala celý typ tvoření, jenž je dosud živý a produktivní např. rus. adjektiva *(не)изяснимый, (не)сгибаемый, (не)излечимый, (не)обитаемый, (не)растворимый, неоценимый, неразличимый, (не)заменяемый*; zcela nová jsou: *грам. склоняемый, спрягаемый, произносимый, неразложимый, techn. удобообтекаемый ‘aerodynamický’, растяжимый, мат. (не)исчислимый*, apod.”. B. Havránek wzmiankuje krótko również o przymiotnikach omawianego typu w języku ukraińskim, jako przykłady autor podaje m.in. przymiotniki *незрмый, незцілимий, непорухомиий, нерухомий, нерушимий, нещадимий* [Havránek 1963: 269, 270].

Analiza słowotwórcza przymiotników odczasownikowych na *-мый* o znaczeniu możliwościowym/niemożliwościowym oraz opis ich właściwości gramatycznych w języku rosyjskim były przedmiotem studiów V.F. Ivanovej [Ivanova 1958, 1959]. W swoich opracowaniach autorka zwraca uwagę także na kwestię

korelacji przymiotników i imiesłówów przymiotnikowych na *-м-*. Ivanova analizuje zarówno przymiotniki w formie zaprzeczonej, jak i niezaprzeczonej.

W gramatyce akademickiej języka rosyjskiego z 1980 r. przymiotniki interesującego nas typu opisane zostały w obrębie przymiotników odczasownikowych. Znaczenie wyrażające możliwość podlegania jakiejś czynności zawierają przymiotniki z sufiksem *-ом/-им-*. Produktywność tego typu przymiotników wzrasta w tworzeniu wyrazów o charakterze książkowym i w terminologii specjalistycznej, np.: *пренебрежемые величины* (w matematyce i fizyce: ‘величины, которые можно пренебречь’ [Rus. gram. 1980: 295]¹⁴).

Właściwości semantyczne rosyjskich przymiotników zaprzeczonych na *-мый*, wyrażających możliwość/niemożliwość opisał J. Sokołowski w monografii *Negatywa we współczesnym języku rosyjskim* [1982]. Na podstawie przeprowadzonej analizy autor stwierdza, że odczasownikowe negatywa na *-мый* „charakteryzują się na ogół niewielkim zakresem znaczeniowym i w większości wypadków mają mniejszą liczbę znaczeń niż czasowniki, od których negatywa te zostały utworzone. Nieco częściej natomiast negatywa tego typu przybierają nadwyżkę znaczeniową. Ze względu na stosunek do opozycji pozytywum : negatywum, negatywa na *-мый* dzielią się na takie, które mają odpowiedniki pozytywne i takie, które odpowiedników takich nie mają. Negatywa omawianego typu posiadające odpowiedniki pozytywne charakteryzują się, w porównaniu z pozytywami, większym zakresem znaczeniowym i większą swobodą syntagmatyczną” [Sokołowski 1982: 95–103].

2.3.2. Języki południowosłowiańskie

Przymiotniki potencjalne w języku bułgarskim, serbskim i chorwackim omawiane były przede wszystkim w większych opracowaniach słowotwórczych i gramatykach.

Przymiotniki interesującego nas typu w języku serbsko-chorwackim i słoweńskim przeanalizował B. Havránek. Jak zauważył autor, „spisovná srbochorvátština a slovinština nemají pro adjektiva tohoto významu tvoření speciální a vyjadřují je adjektivy tvořenými běžnými v nich sufixy deverbativních adjektiv, které mají stále a zcela obvykle významy jiné” [1963: 276]. W języku słoweńskim przymiotniki wyrażające możliwość tworzy się za pomocą sufiksu *-en (-na)*, np. *nedosežen, nepremičen, neprehoden, razdelen, znosen, nepregleden, neizmeren* oraz *-ljiv*, np. *odvračljiv, raztoplјiv, ukrotljiv, dokazljiv, podkupljiv, neizpelјiv, neizreklјiv*, jak i za

¹⁴ V.V. Lopatin i I.S. Uluchanov dają również krótką charakterystykę przymiotników odczasownikowych z sufiksem *-ом/-им-* we wcześniejszej akademickiej gramatyce [Gram. rus. 1970]. Jak piszą autorzy, przymiotniki z sufiksem *-ом/-им-* oznaczają ‘możliwość podlegania czynności, określonej wyrazem motywującym, czy radziej wykonanie takiej czynności’, np. *применимый, допустимый, выполнимый, изменяемый, обтекаемый, проводимый, терпимый* [Gram. rus. 1970: 203].

pomocą sufiksu *-en*, np. *odvraten*, *raztopen*, *nedokazen*, *podkupen*, *neizprosen*, *neizrečen*. Autor jest zdania, że przymiotniki omawianego typu, zakończone na *-ljiv*, w języku słoweńskim są nowe i prawdopodobnie powstały pod wpływem języka serbsko-chorwackiego [1963: 276–277].

M. Stevanović [1981] szczegółowo opisał łączliwość sufiksów *-iv*, *-љив* z odpowiednimi podstawami czasownikowymi i rzeczownikowymi. Analizując przymiotniki utworzone za pomocą sufiksów *-iv*, *-љив* w języku serbsko-chorwackim, mówi o „одређивању објекта” i o „одређивању субјекта” czynności tego czasownika, od którego derywowany jest przymiotnik. Jak pisze autor, znaczenie możliwościowe mogą wyrażać również niektóre przymiotniki utworzone za pomocą sufiksu *-an/-ni*, np. *недостижан* ‘онај или оно што га не могуће достићи’, *незаборѣван* ‘онај или оно што га не могуће заборавити, што се не заборавља’, *незаситан* ‘онај што се не може заситити’, *незаустѣван* ‘онај што се не може зауставити’ [1981: 550–561].

Najwięcej danych o derywatach stanowiących przedmiot tej pracy zawiera monografia S. Babicia *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku* [1991]. Autor dzieli przymiotniki na przymiotniki relacyjne i opisowe. Wśród przymiotników opisowych wyróżnia przymiotniki o ogólnym znaczeniu opisowym: ‘pridjeva s općim opisnim značenjem’ oraz przymiotniki o opisowym znaczeniu specjalnym: ‘opisnih pridjeva s posebnim značenjem’. Przymiotniki o opisowym znaczeniu specjalnym mogą wyrażać możliwość, obfitość, posiadanie czegoś, podobieństwo, wzmocnienie, zdrobienie i inne. Przymiotniki możliwościowe tworzone są za pomocą sufiksów *-iv*, *-јiv*, *-љiv*, *-čiv*, *-(a)k*. Autor szczegółowo opisał ich tworzenie od przynależnych (odpowiednich) podstaw czasownikowych. Jak pisze autor, przymiotniki z sufiksem *-iv*, *-јiv*, *-љiv* tworzy się częściej od czasowników niedokonanych, rzadziej od dokonanych. Znaczenie czynne takich derywatów często opisywane jest jako ‘taki, który łatwo, chętnie, często’, np. *plàčљiv* → *koji (lako, rado, često) plače*. Niektóre przymiotniki nie zawierają w swym znaczeniu ‘lako, rado, često’, np. *smrdљiv*, *svrblјiv*, *škodљiv*, *štèdљiv*. Przymiotnik *kidљiv* może mieć znaczenie czynne i bierne ‘koji se lako kida’, ‘koji se može kidati’.

Z innych sufiksów tworzących przymiotniki o znaczeniu możliwościowym autor wymienia następujące:

-čiv – sufiks wykorzystywany w stylu książkowym, np. *priljèpčiv*, *prijèmčiv*;
-èžљiv (*bol(j)èžљiv*, *darèžљiv*, *dremèžљiv*, *gadèžљiv*, *grabèžљiv*) – nieproduktywny sufiks;

-ak – za pomocą tego sufiksu utworzonych jest kilka derywatów oznaczających ‘koji se može (lako) inf.’, np. *cjepak* ‘koji se može (lako) cijepati’. Sufiks ten jest nieproduktywny, nowe przymiotniki tworzone są za pomocą sufiksu *-(l)јiv* i tworzą dublety z przymiotnikami na *-ak*, np. *cjèplјiv*, *čitљiv*, *lòmlјiv*;

-av – *cjepkav*, *dizav*, *kalav* – sufiks nie jest potwierdzony w użyciu [1991: 438–441].

Ogólną charakterystykę przymiotników wyrażających możliwość daje *Hrvatska gramatika* [1997]. E. Barić, autorka rozdziału *Tvorba riječi*, wśród przymiotników opisowych wyrażających znaczenie specjalne opisuje przymiotniki o znaczeniu możliwościowym i skłonnościowym. Znaczenie to odnosi się do:

- 1) możliwości wykonywania czynności określonej przez czasownik;
- 2) skłonności do wykonywania czynności.

Przymiotniki te tworzone są za pomocą sufiksów *-iv* oraz *-ljiv*. Przymiotniki oznaczające możliwość mogą wyrażać znaczenie czynne (*pogrèšiv* → ‘koji može pogriješiti’, *uvjèrljiv* → ‘koji može uvjeriti’) i bierne (*djèljiv* → ‘koji se može dijeliti’, *izgovòrljiv* → ‘koji se može izgovoriti’). Jak pisze autorka, wśród sufiksów *-iv*, *-ljiv* nie ma różnicy w znaczeniu. W derywacji przymiotników motywowanych czasownikami zakończonymi na *j*, *lj*, *nj* wykorzystywany jest sufiks *-iv*, np. *izbròjati* – *izbròjiv*, *odvòjiti* – *odvòjiv*, *prodùljiti* – *prodùljiv*, *udàljiti* – *udàljiv*, a tych, które zakończone są na *k*, *g*, *h* – sufiks *-ljiv*, np. *dòčekati* – *dočekljiv*. Niekiedy sufiksy te mogą być wykorzystywane zamiennie, np. *ostvàriti* – *ostvàriv* i *ostvàrljiv*, *uporàbiti* – *uporàbiv*. W tworzeniu derywatów z nowszej warstwy słownictwa częściej wykorzystywany jest sufiks *-ljiv*. Znaczenie możliwościowe bierne mogą wyrażać również derywaty utworzone za pomocą sufiksu *-(a)k*, np. *čitati* – *čitak*, *lòmiti* – *lòmak*, *piti* – *pitàk* [*Hrvatska gram.* 1997: 359–360].

W monografii *Творба речи у савременом српском језику* I. Klajn pisze, że derywaty utworzone za pomocą sufiksu *-ив*, *-љив* mogą wyrażać dwa znaczenia. Pierwsze to znaczenie możliwościowe, np. *разумљив* *razumljiv* ‘koji se može разумети’, gdzie sufiksy te odpowiadają łacińskiemu sufiksowi *-bilis*, francuskiemu i angielskiemu *-ble*, niemieckiemu *-bar*. Drugie znaczenie to znaczenie czynne, np. *нажљив* (= *koji nazu*), przy czym niektóre derywaty mogą należeć do jednej i do drugiej grupy, np. *пром(ј)енљив* ‘koji se može променити’ lub ‘koji se брзо и често мења’. Jako przykład można podać takie przymiotniki, jak np. *раздражљив*, *плашљив*, *збунљив*, *кварљив* [Klajn 2003: 283].

Bułgarskie przymiotniki wyrażające „możliwość dokonania się pewnej czynności” krótko omawia F. Sławski w *Gramatyce języka bułgarskiego* [1962]. Autor pisze, że w funkcji tej w języku bułgarskim używa się, szczególnie w formie przeczącej, dawnego imiesłowu czasu teraźniejszego strony biernej, formacji nie rdzennie bułgarskiej, ale zapożyczonej z języka rosyjskiego i cerkiewszczyzny ruskiej. Jak pisze Sławski, „jest to forma czysto literacka, zapożyczona z cerkiewszczyzny ruskiej i rosyjskiego; dziś imiesłowu te są już prawie zupełnie zleksykalizowane jako przymiotniki odśłowne. Tworzy się je za pomocą przyrostka *-м*, dodanego do tematu czasu teraźniejszego koniugacji I (*-е-*) i II (*-и-*) lub *-ем* w II koniugacji (*-а-*). Najczęściej używa się tych dawnych imiesłowów z partykułą przeczącą *не*. W tym wypadku tworzą one specjalną kategorię semantyczną na oznaczenie niemożliwości wykonania danej czynności, np.: *невидим* (‘niewidzialny’); *невъобразим* (‘niewyobrażalny, niedający się wyobrazić’); *въобразя-*

вам си ('wyobrażam sobie'), неизясним ('niewyjaśnialny, niedający się wyjaśnić'): изяснявам ('wyjaśniam')" [1962: 85, 151].

Krótką charakterystykę macedońskich przymiotników wyrażających możliwość/nieemożliwość dokonania jakiejś czynności daje monografia K. Koneskiego *Зборообразувањето во современиот македонски јазик* [1995]. Autor pisze, że w języku macedońskim w derywacji przymiotników omawianego typu wykorzystywane są sufiksy *-ив*, *-лив*, np. *променлива камата* 'kamata што може да биде променета', *урочливо дете* 'дете што може да биде урочено', *пренослив предмет* 'предмет што може да се пренесува'.

2.4. Dotychczasowe próby konfrontatywnego opisu słowiańskich przymiotników potencjalnych

W ujęciu konfrontatywnym przymiotniki interesującego nas typu omawiano rzadko, ponieważ najczęściej były przedmiotem badań w obrębie poszczególnych języków.

Charakterystykę konfrontatywną słowiańskich przymiotników wyrażających możliwość/nieemożliwość zaistnienia jakiejś czynności przedstawia B. Havránek w już wspomnianym artykule *Adjektiva s významem latinských adjektiv na -bilis* [1963]. Autor podejmuje próbę dotarcia do przyczyn powstawania i rozwoju interesującego nas typu przymiotników. Zauważa, że przymiotniki o znaczeniu możliwościowym tworzone są w języku ros. sufiksem *-мый* (*недвижимый*), podobnie w bułg. (*недвижим*) i ukr. (*незримий*), w pol. *-alny* (*mieszkalny*), w czes. *-telný* (*viditelný*), jedynie w językach serbsko-chorwackim i słoweńskim w tworzeniu przymiotników interesującego nas typu nie wyspecjalizował się żaden sufiks. Z sufiksów wykorzystywanych w derywacji przymiotników omawianego typu autor wymienia przede wszystkim sufiksy sch. *-an* (*neizmjeran*), *-iv* oraz *-ljiv* (*izlječiv*), słń. *-en* (*nedosežen*), *-ljiv* (*ukrotljiv*). Jak pisze autor, również w języku górno- i dolnołużyckim wyspecjalizowały się sufiksy w tworzeniu przymiotników wyrażających możliwość/nieemożliwość – w głuż. *-omny* (*zapalomny*), w dłuż. *-obny* (*wédobny*). Artykuł, opublikowany przez autora na przełomie lat 1928 i 1929, w bogaty sposób opisuje problematykę przymiotników wyrażających możliwość/nieemożliwość [Havránek 1963: 265–281].

Niektóre cechy charakterystyczne dla słowackich przymiotników utworzonych za pomocą sufiksu *-telný* w konfrontacji z analogicznymi formacjami w języku rosyjskim omówione są zwięźle w gramatyce A.V. Isačenki *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким* [1954]. Autor zauważa, że rosyjskim sufiksom *-ательный*, *-ительный* semantycznie nie odpowiadają słowackie sufiksy *-atelný*, *-itelný*. Isačenko tłumaczy to tym, że w języku słowackim sufiks *-atelný*, *-itelný* wyraża znaczenie podlegania czynności wyrażo-

nej w podstawie czasownika (od łac. *-bilis*, niem. *-bar*): *myslitel'nyj* ‘способный быть мыслимым’, niem. *denkbar*. Zdaniem Isačenki znaczenie rosyjskich sufiksów *-ательный*, *-ительный* jest mniej konkretne, po prostu wskazuje na związek przymiotnika z czynnością, którą komunikuje czasownik podstawowy, np. *мыслительная способность* ‘schopnost' mysliet’’, *разделительный* ‘deliaci, rozdeľovací’ (a nie *rozdelitel'nyj*); por. *разделительная черта* ‘deliaca čara’. Według autora słowackim derywatem utworzonym za pomocą sufiksu *-tel'nyj* odpowiada w języku rosyjskim sufiks *-мый* (*непобедимый* – *nepremozitel'nyj*, *непостижимый* – *nepostihnutel'nyj*, *неповторимый* – *neopakovatel'nyj*, *неделимый* – *nedelitel'nyj*) [Isačenko 1954: 229–231].

Charakter konfrontatywny ma również monografia A. Sieczkowskiego *Struktura słowotwórcza przymiotników czeskich i polskich* [1957]. Autor opisuje przymiotniki wyrażające możliwość/nieвозмо́żność w obrębie formacji strony biernej i jako najbardziej charakterystyczne formanty możliwościowe wymienia sufiksy czes. *-tel'nyj*, pol. *-alny*. Sieczkowski omawia pochodzenie tych sufiksów, opierając się na wnioskach Vondráka, Ułaszyna, Łosia i Doroszewskiego.

Zwięzły przekrój sposobów tworzenia przymiotników za pomocą sufiksów w językach słowiańskich przedstawia artykuł J. Horeckiego *Slovotvorná sústava adjektív v slovanských jazykoch* [1961]. Autor charakteryzuje omawiane przymiotniki w sposób następujący: „Významove veľmi zreteľne vymedzenú skupinu tvoria deverbatívne adjektíva vyjadrujúce, že určovaná vec má schopnosť podliehať deju vyjadrenému slovesným slovotvorným základom” [Horecký 1961: 95]. Według autora w języku słowackim oraz czeskim typowe są dla tej grupy przymiotniki z sufiksem *-tel'nyj*. Autor pisze, że w języku polskim szeroko stosowane są sufiksy *-ny*, *-isty*, natomiast przymiotniki z sufiksem *-alny* zaliczył do osobnej grupy przymiotników ‘účelových’ – celowych. Jako przykłady podaje m.in. nieistniejące w polszczyźnie derywaty *dosťoszalny*, *grawalny*.

Historyczny rozwój polskich przymiotników na *-alny*, *-army* na tle słowiańskim był przedmiotem badań B. Czopek [1978: 210–213]. W pracy zwięzle omówiona została derywacja przymiotników na *-alny*, *-army* od podstaw rzeczownikowych oraz czasownikowych. Autorka zauważa, że sufiks *-alny*, łącząc się z czasownikami, może tworzyć:

- 1) przymiotniki o charakterze biernym, np. *dopuszczalny* ‘taki, który może być dopuszczony’, *karalny* ‘taki, który może być ukarany’;
- 2) przymiotniki czynnościowe czynne, np. *blagalny* ‘ten, który błaga, błagający’, *powitalny* ‘ten, który wita, witający’;
- 3) przymiotniki czynnościowe bierne, np. *wymagalny* ‘taki, który jest wymagany’;
- 4) przymiotniki potencjalne o charakterze czynnym, np. *przeblagalny* ‘taki, który może przebłagać’, *rozszerzalny* ‘taki, który może się rozszerzać’.

W części porównawczej autorka konstatuje, że przymiotniki zawierające sufiks *-alny*, *-army* znane są całej Słowiańszczyźnie, ale tylko w języku polskim,

rosyjskim i białoruskim łączą się z podstawami rzeczownikowymi i czasownikowymi, podczas gdy w innych językach słowiańskich *-alny* może łączyć się tylko z podstawami rzeczownikowymi obcego pochodzenia. Opierając się na rezultatach badań B. Havránka, autorka stwierdza, że przymiotnikom potencjalnym ze znaczeniem biernym na *-alny* odpowiada w języku czeskim sufix *-telný*, bułgarskim *-ителен, -ателен*.

Na uwagę zasługuje artykuł J. Frasa, *Derywacja przymiotników odczasownikowych*, w którym przedstawiła na materiale polskim, z pewnymi odniesieniami do języka serbsko-chorwackiego, propozycję nowego usytuowania przymiotników zawierających w swym znaczeniu składnik niemożliwy/możliwy¹⁵ w klasyfikacji przymiotników odczasownikowych [Fras 1993]. Według autorki przymiotniki te można by uznać za imienne ekwiwalenty dwuskładnikowej frazy werbalnej: *móc wykonać* → *wykonalny*, *nie móc dopuścić* → *niedopuszczalny*, tj. za derywaty transpozycyjne, a nie mutacyjne. Przyjęcie tej tezy umożliwia:

- 1) ujednoczenie mechanizmu pasywizacji;
- 2) ujednoczenie podziałów derywacyjnych formacji zaprzeczonych;
- 3) uproszczenie klasyfikacji przymiotników odczasownikowych.

Przegląd prac dotyczących konfrontatywnego opisu przymiotników potencjalnych można uzupełnić o pracę M. Gawelki, którego przedmiotem badań były sufiksy przymiotnikowe w języku polskim, niemieckim i francuskim [Gawelko 1976: 65–69], oraz monografię B. Szymanka opisującego angielskie i polskie przymiotniki potencjalne [Szymanek 1985].

Na podstawie analizy porównawczej M. Gawelko dochodzi do wniosku, że we wszystkich badanych przez niego językach istnieje opozycja: znaczenie potencjalne bierne/znaczenie czynne (potencjalne i realne). Porównanie sufiksów w tekstach doprowadza autora do konkluzji, że języki francuski (sufiks *-able/-ible*) i niemiecki (sufiksy *-bar, -lich*) mają zasadniczą przewagę nad polskim w stosowaniu przymiotników potencjalnych biernych (chodzi głównie o przymiotniki zaprzeczone).

W monografii *English and Polish Adjectives* [1985] B. Szymanek szczegółowo opisał i porównał tworzenie przymiotników możliwościowych biernych w języku angielskim oraz w języku polskim. Autor charakteryzuje przymiotniki omawianego typu jako klasę bardzo produktywną i regularną semantycznie. Przymiotniki możliwościowe bierne można opisać za pomocą parafrazy ‘fit for being/liable to be V-ed’, np. *porównywalny* ‘comparable’ (od *porównywać* ‘compare’) można określić parafrazą ‘fit for being/liable to be compared.’ Autor zwraca uwagę również na to, że istnieją czynniki ograniczające produktywność przymiotników możliwościowych biernych na *-alny*. Szymanek na podstawie propozycji M. Aronoffa¹⁶ formułuje następującą regułę tworzenia odczasownikowych przymiotników na *-alny*:

¹⁵ Taka kolejność odpowiada – według autorki – liczebnej przewadze przymiotników niemożliwościowych nad możliwościowymi.

¹⁶ M. Aronoff, *Word Formation in Generative Grammar*, Cambridge 1976.

a)

[Y]_A → [[X]_v +in+]_A ([Q]_N),

przy czym:

[Y]_A oznacza derywat przymiotnikowy;[X]_v podstawa czasownikowa przymiotnika (przechodni, niedokonany, formą wyjściową jest trzecia osoba l.p. (-l) czasu przeszłego);

+in+, czyli w naszym przypadku -(al)n(y);

[Q]_N oznacza 'is fit for being/liable to be [X]_v-ed';

b)

Any [X]_v which is [+transitive] and isa. [Z + yD_{isuff}]_v;

b. [-perfektive, -native],

czyli każdy czasownik (formą wyjściową jest trzecia osoba l.p. (-l) czasu przeszłego), który jest przechodni i jest a. niedokonany, b. niedokonany, zapożyczony.

Autor jednak zaznacza, że chociaż reguła ta dotyczy większości przymiotników na *-alny*, istnieją liczne czasowniki (spełniające warunki wspomnianej reguły), od których nie tworzy się przymiotników omawianego typu, np.:

- a) *odraczać* 'postpone' – ?*odraczalny* 'postponable'
nawilżać 'moisten' – ?*nawilżalny* 'moistenable'
wchłaniać 'absorb' – ?*wchłanianalny* 'absorbable'
zwyciężać 'conquer' – ?*zwyciężalny* 'conquerable'
- b) *analizować* 'analyse' – ?*analizowalny* 'analysable'
deponować 'deposit' – ?*deponowalny* 'depositable'
publikować 'publish' – ?*publikowalny* 'publishable'

Problematyce stopniowania słowiańskich przymiotników z negacją, także przymiotników zaprzeczonych z sufiksem ros. *-im*, pol. *-alny*, czes. *-telný*, mac. *-liv*, poświęcony jest artykuł J. Sokołowskiego *Stopniowanie słowiańskich przymiotników z negacją* [Sokołowski 1990: 119–120].

Jak wynika z dokonanego przeglądu prac, przymiotniki interesującego nas typu stosunkowo rzadko omawiane były w ujęciu konfrontatywnym. Nieliczne opracowania tego rodzaju, podobnie jak istniejące opisy, nie dają wyczerpującego opisu badanych derywatów w porównywanych językach.

Dokonany przegląd opisów przymiotników potencjalnych w gramatykach, syntezach słowotwórczych, pracach specjalnych poświęconych poszczególnym językom, jak też w pracach porównawczych prowadzi do wniosku, że w dotychczasowej literaturze przedmiotu występują zarówno różnice, jak i podobieństwa w zakresie wykorzystania materiału językowego oraz sposobów jego opisu i interpretacji w odniesieniu do omawianych języków słowiańskich. Jednak spośród istniejących zróżnicowań na pierwszy plan wysuwają się tu już wcześniej wspomniane rozbieżności wyodrębniania przymiotników potencjalnych na podstawie kryteriów:

1) słowotwórczych: przymiotniki potencjalne omawiane jako podklasa przymiotników odczasownikowych [Kurkowska 1953: 53–55, Šmilauer 1971: 138, Puzynina 1976a: 257–267, Grzegorzczkova 1979: 66–67, Kallas 1984: 410–414, *Mluvnicka* 1986: 340–341, *GWJP* 1998: 478–479, Furdík 2004: 103];

2) semantycznych:

a) jako podklasa przymiotników jakościowych [Horecký 1959: 173, Pauliny 1981: 79–80];

b) jako podklasa przymiotników relacyjnych (ewentualnie relacyjno-pose-sywnych) [Pauliny 1981: 78];

c) jako podklasa przymiotników jakościowo-relacyjnych [Furdík 1984: 87];

d) jako podklasa wszystkich wyrazów o nacechowaniu modalnym o największej regularności formalnej i znaczeniowej [Puzynina 1974: 230–231].

3. Podstawy metodologiczne pracy

Przymiotniki potencjalne w języku czeskim, słowackim i polskim poddano analizie słowotwórczej. Jej podstawowe zasady oparto na rezultatach badań w dziedzinie słowotwórstwa synchronicznego, znanych z kompendiów czeskich, słowackich, rosyjskich¹⁷ i przede wszystkim polskich, spośród których należy wymienić *Zarys słowotwórstwa polskiego* R. Grzegorzczkovej [1979], *GWJP* [1984], *GWJP* [1998], *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)* A. Nagórko [2000] oraz prace B. Krei [1985] i H. Wróbla [2001].

Podstawowe terminy z zakresu słowotwórstwa synchronicznego, takie jak: *derywacja*, *derywat*, *motywacja*, *formant*, *parafraza słowotwórcza*, używane są w znaczeniu przyjętym w wymienionych wyżej opracowaniach. Nazwy *przymiotniki potencjalne* używamy zgodnie ze sposobem nazywania w syntezach słowotwórstwa polskiego i słowackiego, przyjętym w opisach A. Nagórko [1987], K. Kallas [GWJP 1998] i J. Furdíka [2004].

Przyjęta w naszej pracy metodologia oparta jest na zasadach synchronicznego opisu słowotwórczego wypracowanego w językoznawstwie słowiańskim, przede wszystkim polskim i czeskim¹⁸. Dokonując szczegółowej analizy materiału słownikowego w języku czeskim, słowackim i polskim, uwzględniamy parametry słowotwórcze zawarte w dotychczasowych opracowaniach słowotwórstwa tych języków, które następnie wykorzystujemy również w analizie konfrontatywnej. Nawiązujemy przede wszystkim do koncepcji teoretycznych M. Dokulila [1962, 1963]. Jego zdaniem opis konfrontatywny języków słowiańskich w zakresie słowotwórstwa powinien uwzględniać przede wszystkim następujące cechy derywatów:

- 1) kategorię części mowy derywatu;
- 2) typ derywacji;
- 3) charakterystykę gramatyczną podstawy słowotwórczej;

---

¹⁷ Należy wymienić przede wszystkim następujące prace: Dokulil 1962, *Mluvnice* 1986, Šmilauer 1971, Buzássyová 1974, Furdík 1993, 2004, Horecký 1959, 1971, *Gram. rus.* 1970, *Rus. gram.* 1980, Zemskaia 1973, 1992.

¹⁸ Cele i metody badawcze słowiańskiego słowotwórstwa konfrontatywnego zostały dobrze zilustrowane w monografii J. Sokołowskiego *Słowiańskie derywaty imienne z przyimkiem negacji w podstawie słowotwórczej* [Sokołowski 2000: 11–26].

- 4) formant słowotwórczy;
- 5) strukturę onomazjologiczną;
- 6) klasę semantyczną [1963: 87].

Jak pisze autor, analizując środki słowotwórcze, zawsze należy mieć na uwadze:

- 1) inwentarz i system owych środków;
- 2) charakterystykę ilościową środków;
- 3) ocenę owych środków pod względem produktywności;
- 4) ewentualną ocenę środków pod względem frekwencji w mowie;
- 5) jakie środki przyporządkowane są określonym treściom (ewentualnie są wykorzystane dla określonych treści);
- 6) jakie środki przyporządkowane są określonemu materiałowi leksemów podstawowych [1963: 88].

W znacznym stopniu opieramy się też na osiągnięciach J. Sokołowskiego w dziedzinie słowotwórstwa języków słowiańskich. Wykorzystujemy niektóre propozycje opisu słowotwórczego zastosowane przez autora w opracowaniach dotyczących opisu konfrontatywnego, których podstawą jest materiał kilku lub wszystkich języków słowiańskich [Sokołowski 1982, 2000]. W monografii *Słowiańskie derywaty imienne z przyimkiem negacji w podstawie słowotwórczej* opisując derywaty przymiotnikowe, autor charakteryzuje je pod kątem tych parametrów słowotwórczych, które istotne są z punktu widzenia opisu wewnątrzjęzykowego i porównawczego:

- 1) inwentarz formantów słowotwórczych;
- 2) charakterystyka ilościowa klas derywatów z poszczególnymi formantami; produktywność derywatów z danym formantem;
- 3) charakterystyka semantyczna rzeczownika wchodzącego w skład wyrażenia motywującego;
- 4) charakterystyka słowotwórcza rzeczownika wchodzącego w skład wyrażenia motywującego;
- 5) charakterystyka stylistyczna i sfera funkcjonowania derywatów wchodzących w skład danej klasy;
- 6) synonimia w obrębie przymiotników motywowanych wyrażeniami syntaktycznymi z przyimkiem negacji [Sokołowski 2000: 43].

W naszym opisie słowotwórczym, uwzględniając parametry słowotwórcze wykorzystywane w dotychczasowych opracowaniach słowotwórstwa polskiego, czeskiego i słowackiego¹⁹, istotne są następujące parametry słowotwórcze:

- 1) inwentarz formantów głównych oraz innych formantów wykorzystywanych w derywacji przymiotników potencjalnych;
- 2) charakterystyka ilościowa derywatów z formantem głównym w poszczególnych językach;

¹⁹ Zob. prace wymienione na s. 41 oraz w przypisie 17.

3) charakterystyka podstawy słowotwórczej – czasowników motywujących (charakterystyka słowotwórcza i semantyczna);

4) synonimia w obrębie przymiotników potencjalnych.

Dodatkowo rozpatrujemy przymiotniki potencjalne pod względem aktywności słowotwórczej oraz charakteryzujemy funkcjonowanie przymiotników omawianego typu w tekstach i przekładach.

Wykorzystanie wyżej wymienionych parametrów słowotwórczych w analizie konfrontatywnej pozwoli nam wskazać wspólne cechy oraz – co istotne – różnice występujące w omawianej grupie derywatów.

4. Źródła i zakres materiału

Niniejsza praca oparta jest na materiale zaczerpniętym z różnych źródeł, jednak podstawowy korpus przykładów wyekscerpowany został z obszernych słowników objaśniających typu akademickiego. Słowniki ogólne języka czeskiego, słowackiego i polskiego różnią się między sobą pod względem doboru materiału leksykalnego i sposobów jego opisu, dlatego w pracy wykorzystywane są również inne źródła. Słowniki pozwoliły nam, w stosunkowo łatwy sposób, uchwycić całokształt możliwości, jakimi dysponuje język. Na ich podstawie dokonano opisu przymiotników potencjalnych w trzech wymienionych językach.

Analiza czeskich przymiotników potencjalnych została dokonana na podstawie słownika akademickiego języka czeskiego *Slovník spisovného jazyka českého* (SSJČ), zawierającego ponad 192 tys. wyrazów.

Analizę słowackich przymiotników potencjalnych oparto na słowniku: *Slovník slovenského jazyka*, który zawiera ponad 100 tys. haseł. W zakresie języka słowackiego bogatych przykładów przymiotników potencjalnych na *-teľný* dostarcza nam słownik J. Mistríka *Retrográdny slovník slovenčiny*. W dużej mierze też korzystamy ze słownika języka słowackiego *Krátky slovník slovenského jazyka* (KSSJ), zawierającego około 60 tys. haseł, który dostępny jest też w wersji on-line.

Materiał dotyczący przymiotników polskich czerpano ze *Słownika języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego, z użyciem *Indeksu a tergo* do wymienionego słownika. Przykłady przymiotników potencjalnych uzupełniamy również o materiał pochodzący z *Uniwersalnego słownika języka polskiego*²⁰ oraz opracowań innych autorów. Bogaty materiał w zakresie neologizmów polskich dostarcza nam monografia T. Smółkowej *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej* [2001].

Analizując przymiotniki potencjalne, bierzemy pod uwagę również materiały nowe, nieodnotowane jeszcze w wielkich słownikach ogólnych, ich uwzględnienie bowiem pozwala na wskazanie zarysowujących się tendencji w derywacji przymiotników potencjalnych w języku czeskim, słowackim i polskim. Cennym uzu-

---

²⁰ Słownik ten zawiera blisko 100 tys. haseł i 145 tys. jednostek leksykalnych.

pełnieniem materiału słownikowego są przykłady wyekscerpowane z korpusów języka czeskiego: *Český národní korpus* (ÚČNK) i słowackiego: *Slovenský národný korpus* (SNK)²¹. Korzystaliśmy również z korpusu języka polskiego *Korpus języka polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN* (KJPPWN)²². W dużej mierze korzystamy również ze słowników elektronicznych²³ będących zaawansowanym narzędziem komputerowym łączącym zasoby haseł z osiągnięciami inżynierii języka. Ponadto uwzględniamy również materiały ze słowników dwujęzycznych, ortograficznych i frekwencyjnych²⁴.

Materiał przez nas zebrany liczy w sumie ponad 2620 derywatów. W obliczeniach uwzględniamy zasadniczo tylko przykłady należące do języka współczesnego, nieopatrzone kwalifikatorami chronologicznymi (wyrazy dawne i przestarzałe). Na ogół sygnalizujemy jednak fakt odnotowania w słownikach takich derywatów. W obrębie poszczególnych klas derywatów staramy się wyróżnić wyrazy częściej używane oraz wyrazy rzadkie. Na potrzebę uwzględnienia tego kryterium w opisie jednojęzycznym zwracają uwagę R. Grzegorzczkova i J. Puzynina [1979: 48] oraz J. Sokołowski, który, opisując słowiańskie derywaty imienne z przyimkiem negacji w podstawie słowotwórczej, konsekwentnie charakteryzuje je na tej podstawie. Jak pisze J. Sokołowski, „jest rzeczą oczywistą, że wyodrębnienie grup derywatów z punktu widzenia powszechności/ograniczonności ich użycia może mieć w wypadku opisywanych w pracy derywatów tylko charakter orientacyjny. Wydaje się jednak, że w badaniach porównawczych wyróżnienie takich klas derywatów jest dość istotne, gdyż języki słowiańskie mogą różnić się nie tylko posiadaniem/nieposiadaniem klas derywatów o określonych właściwościach, ale

²¹ Korzystamy z korpusu pisanego języka czeskiego *SYN2000*, który zawiera około 100 milionów słów. Zawiera przede wszystkim teksty powstałe w latach 1990–1999, ale też utwory wybitnych pisarzy czeskich urodzonych po 1880 roku (np. Čapka i Škvoreckiego). Korpus *SYN2000* składa się w 60% z tekstów publicystycznych, w 25% z tekstów literatury specjalistycznej i w 15% z literatury pięknej. Korpus ten został udostępniony publicznie w 2000 roku. Z dostępnych korpusów języka słowackiego korzystamy z korpusu SNK [prim 2.0], który oczyszczony został z tekstów nieodpowiadających niektórym kryteriom (odpowiednie znaki diakrytyczne, współczesny język literacki czy teksty nielingwistyczne). Korpus zawiera 240 030 942 słów. Korpus ten również dostępny jest publicznie.

²² „Pełna wersja sieciowa korpusu redakcyjnego zrównoważonego tematycznie i gatunkowo składa się z 2070 próbek tekstu wielkości od 1 arkusza do 6 arkuszy o łącznej wielkości 175 MB. Próbkę były pobierane ze 195 książek beletrystycznych i 191 niebeletrystycznych oraz z 977 numerów 185 różnych tytułów prasowych. Z jednej książki lub z jednego numeru gazety pobrano od jednej do 6 próbek. Korpus uzupełniają 84 pliki z przepisnymi rozmowami oraz 272 pliki z kilkuset ulotkami reklamowymi i 207 plików z tekstami internetowymi (stronami www, blogami, czatami, listami dyskusyjnymi). Zrównoważona gatunkowo część korpusu sieciowego liczy ponad 22 mln słów tekstowych (ciągów znaków od spacji do spacji). Razem z wiadomościami prasowymi »Rzeczpospolitej« korpus sieciowy liczy około 40 mln słów” (http://korpus.pwn.pl/strukt_full.php).

²³ Zob. wykaz słowników on-line, s. 160.

²⁴ Zob. wykaz słowników, s. 159–160.

także pod względem frekwencji lub zakresu występowania wyróżnionych klas derywatów” [Sokołowski 2000: 46].

Na podstawie danych zawartych w słownikach akademickich języka czeskiego, słowackiego i polskiego nie można oczywiście ustalić dokładnych danych liczbowych, ponieważ, jak wiadomo, autorzy owych słowników korzystali tylko z ograniczonego oczywiście zebranego materiału. Trudno jednak nie zauważyć w materiale tym potwierdzenia dokonanej przez nas charakterystyki analizowanych przymiotników.

5. Układ materiału

Układ materiału i sposób jego przedstawienia podporządkowany jest dwóm podstawowym celom pracy, którymi są:

- 1) opis przymiotników potencjalnych w języku czeskim, słowackim i polskim;
- 2) analiza konfrontatywna przymiotników interesującego nas typu.

Na wstępie omówione zostały wybrane prace poświęcone opisowi przymiotników dewerbalnych, a w szczególności opisowi przymiotników potencjalnych w języku czeskim, słowackim i polskim w gramatykach, syntezach słowotwórczych i pracach specjalnych oraz opracowania konfrontatywnego opisu przymiotników potencjalnych zarówno w języku czeskim, słowackim i polskim, jak i w innych językach słowiańskich.

Zasadnicza część pracy poświęcona jest szczegółowemu opisowi przymiotników potencjalnych. W rozdziale 1 naszej pracy opisano strukturę słowotwórczą przymiotników potencjalnych osobno dla każdego z charakteryzowanych języków. Na opis derywatów w poszczególnych językach składają się następujące dane:

- 1) opis formantów głównych wykorzystywanych w derywacji przymiotników o znaczeniu potencjalnym (dane liczbowe przymiotników potencjalnych odnotowanych w odpowiednich słownikach stanowiących podstawowe źródło naszej pracy dla każdego z omawianych języków);

- 2) opis czasowników motywujących. Przedstawia się tu opis podstawy słowotwórczej przymiotników omawianego typu i charakterystykę semantyczną czasowników motywujących;

- 3) synonimia słowotwórcza w obrębie przymiotników potencjalnych utworzonych od jednolitej podstawy za pomocą różnych formantów;

- 4) formy zaprzeczone przymiotników potencjalnych. Osobno opisane są formy zaprzeczone przymiotników potencjalnych w rozdziale 2, z naciskiem na opis właściwości semantycznych tych przymiotników w poszczególnych językach.

Celem analizy przeprowadzonej w rozdziale 3 jest przedstawienie aktywności słowotwórczej przymiotników potencjalnych, czyli tworzenie rzeczowników abstrakcyjnych, tzw. *nomina essendi*, oraz przysłówków pozostających w ścisłym

związku słowotwórczym, a więc formalnym i funkcjonalnym, z przymiotnikami będącymi przedmiotem naszej pracy.

Na dalszym etapie przymiotniki interesującego nas typu opisane zostały pod względem możliwości tworzenia komparatywu oraz superlatywu.

W kolejnym rozdziale przeprowadzona została analiza konfrontatywna przymiotników potencjalnych omówionych wcześniej w każdym z opisywanych języków. Przymiotniki potencjalne porównywane są pod kątem ilościowym, produktywności oraz ze względu na charakterystykę słowotwórczą i semantyczną czasowników motywujących. Następnie derywaty omawianego typu porównywane są pod kątem aktywności słowotwórczej i funkcjonowania w tekstach i przekładach.

W ostatnim rozdziale prześledzono zarówno funkcjonowanie przymiotników potencjalnych w tekstach i przekładach, jak i ich frekwencję w tekstach na podstawie słowników frekwencyjnych.

Pracę kończy indeks przymiotników omawianego typu, wyekscerpowanych z innych źródeł niż słowniki akademickie języka czeskiego, słowackiego i polskiego. Chociaż podstawowym źródłem naszej pracy są wymienione słowniki akademickie, nieodnotowane w nich przymiotniki stanowią dla nas cenne uzupełnienie podstawowego materiału i pozwalają na wskazanie pewnych zarysowujących się tendencji w derywacji przymiotników potencjalnych.

CZĘŚĆ II

Analiza materiału

1. Struktura słowotwórcza przymiotników o znaczeniu potencjalnym w językach czeskim, słowackim i polskim

Omawiając literaturę przedmiotu, zauważyliśmy, że w opisywanych językach istnieją formanty główne wykorzystywane w derywacji przymiotników o znaczeniu potencjalnym. Formantami głównymi w opisywanych językach są następujące przyrostki:

czes. *-telný/-itelný* (*čistitelný, dělitelný, měnitelný, nahmatatelný, nahraditelný, neodvolatelný, neprolomitelný, porovnatelný, viditelný*),

słc. *-telný* (*badateľný, čistiteľný, dokázateľný, hmatateľný, nedodržiateľný, nedostihnutelný, viditeľný, zdaniteľný*),

pol. *-alny* (*dostrzegalny, namacalny, niedopuszczalny, niewymienialny, obie-ralny, uleczalny, wykrywalny, zauważalny*).

W odróżnieniu od innych formantów tworzących derywaty wyrażające możliwość/nieemożliwość, formanty główne charakteryzują się dużą produktywnością oraz regularnością semantyczną i strukturalną, zwłaszcza w języku czeskim i słowackim. Oto przykłady najczęściej spotykanych formantów peryferyjnych, które mogą tworzyć przymiotniki interesującego nas typu:

- język czeski:

*-ný*²⁵ (rzad. *kujný, nenasytný, neúprosný, ohebný, pitný, podplatný, rozbitný, rozpustný, skladný, únosný, výsuvný*);

-lý (*jedlý, książk. nevystihlý, neochvělý*);

---

²⁵ „Tento typ má v kategorii pasívních možnostních adjektiv postavení periferní. Tímto formantem se tvoří především široce vztahová dějová adjektiva, význam pasívní možnosti je jedno z mnoha specifikací tohoto široce vztahového významu. Avšak počet adjektiv s formantem *-n(y)*, která mají význam pasívně možnosti, jejich úloha v jazykové komunikaci a jejich vztahy k adjektivům s formantem *-teln(y)*, umožňují chápat je jako zvláštní, poměrně vyhraněný slovtvorný typ, i když je vcelku na ústupu; mnohé jeho útvary zastarávají, ustupují synonymům s formantem *-tel-n(y)*. Jeho produktivnost je velmi malá, ovšem jistý počet těchto adjektiv je v jazyce a jeho slovtvorné soustavě pevně zakotven” [*Mluvnice* 1986: 341–342]. Zob. též [Kurkowska 1953: 53].

• język słowacki:

-*ací* (*nabíjací, nafukovací, narovnávací, otvárací, posívací, skladací, umývací, vyťahovací, zapínací, zúčtovací, zvinovací*);

-*bilný* (*diskutabilný, filtrabilný, kompatibilný, inkompatibilný*);

-*ný* (*ohybný, neodvratný, nepodplatný, nepodvratný, nevývratný, nezmerný* książk.);

• język polski:

-*any* (*rozsuwany, nieobrachowany, niepowstrzymany, nieprzewidziany, nie-wyczerpany, niezachwiany, niezdecydowany, niezmazany*);

-*ki* (*chwytki*);

-*ny* (*niepodzielny, niedosiężny, zamienny, żeglowny*);

-*liwy* (*tamliwy, niedosięgly, przenikliwy fiz., chem.*).

Czeskim przymiotnikom utworzonym za pomocą formantu *-ný* towarzyszą zazwyczaj inne znaczenia niż potencjalne, np.:

– *orná púda* ‘taková, kterou je možno orat’ a *orné nářadí* ‘takové, jímž je možno orat’;

– *výklopný vůz* ‘takový, který se dá vyklopit, zařízený k vyklápení’;

– *únosný*: 1. rzad. ‘mající schopnost něco unést (w znaczeniu 1)’, *lod’ únosná a rychlá*; 2. ‘takový, který je možno (hospodářsky) unést (w znaczeniu 2), snést’, *náklady hospodářsky únosné*; 3. książ. ‘vyhovující, odpovídající okolnostem, možností vůbec’, *to není politicky únosné*;

– *pitný* 1. ‘takový, který je možno pít, který je k pití’, *pitná voda*; 2. ‘týkající se pití, spojený s pitím’, *koupele i pitná kúra*;

– *ohebný* 1. ‘takový, který může být snadno ohnut’, *ohebný prut*; 2. (o hlase nebo o řeči) ‘jevící schopnost modulační nebo vyjadřovací’, *ohebný hlas*; 3. ‘snadno se přizpůsobující, přizpůsobivý, pružný’, *ohebná povaha*; 4. jęz. *ohebná slova*, ‘která lze ohýbat’.

Derywaty utworzone za pomocą formantu *-ný* motywowane mogą być wyłącznie czasownikami (*otočný* ← *otočit*) oraz nieco rzadziej czasownikiem i rzeczownikiem odczasownikowym (*ohebný* ← *ohyb, ohýbat; prodejny* ← *prodej, prodávat*) [Mluvnice 1986: 342]:

a) wyłącznie czasownikiem: *pitný, (ne)dostižný, roztažný, nezvládný, nástavný, dojný, nedílný, nenasytný, (ne)odlučný, sklopný, přípustný, neúprosný, nezlomný, orný, vkladný, záživný, průzračný*;

b) rzeczownikiem odczasownikowym i czasownikiem: *dostupný, ohebný, pornový, posuvný, prodejny, průchodný, průhledný, průjezdný, průsvitný i překladný, převodný, únosný, záměrný*.

Przymiotniki o znaczeniu potencjalnym z sufiksem *-ný* występują często w ustalonych, typowych połączeniach o charakterze książkowym, np. *nespočetné množství, nezlomná víra, nevýslovné štěstí, neodvratný konec*.

Podobnie jak w języku czeskim, przymiotnikom słowackim na *-ací, -bilný, -ný* często towarzyszą znaczenia inne niż potencjalne, np.:

– *nezdolný* – 1. ‘niezłomny, mocny, pewný’; 2. ‘nepremožitelný’ – *nezdolná sila* ‘ktorú nemožno zdołať’;

– *nerozlučný* – 1. zapálil do *nerozlučnej* svojej fajočky ‘ktorú mal stále pri sebe’; 2. *nerozluční priatelia* ‘ktorí sa nedajú rozlučiť’.

W języku polskim w wypadku przymiotników utworzonych za pomocą sufiksu *-ny* znaczeniu kwantytatywnemu i oceniającemu towarzyszy znaczenie potencjalne, np. *pakowny kufer* ‘kufer, w który można dużo pakować’, *ustawny pokój* ‘pokój, w którym można dobrze ustawić meble’.

Podobnie formant *-liwy* oprócz przymiotników łatwościowych może tworzyć też przymiotniki potencjalne (*łamliwe kości* ‘które mogą się złamać’ lub ‘które łatwo się łamą’).

O przymiotnikach tych – odpowiednio dla każdego z interesujących nas języków – piszemy również w rozdziałach dotyczących synonimii przymiotników potencjalnych.

Pod względem funkcji formantów derywaty będące przedmiotem naszej pracy klasyfikowane są jako derywaty mutacyjne. Według autorów *GWJP* „derywaty mutacyjne stanowią wynik rzeczywistej operacji nominacyjnej (nazwotwórczej) w odróżnieniu od transpozycji, która jest przekształceniem na potrzeby czysto składniowe, i modyfikacji, która zasadniczo nie derywuje nowej nazwy, ale doprecyzowuje znaczenie podstawowego leksemu. Derywaty mutacyjne nazywają nowe desygnaty (przedmioty, zdarzenia, osoby, cechy, czynności) ze względu na pewną relację semantyczną do podstawowego leksemu” [*GWJP* 1998: 378].

Wyodrębnienie przymiotników potencjalnych wśród derywatów mutacyjnych zasadniczo nie budzi zastrzeżeń badaczy, chociaż zaproponowana przez J. Fras klasyfikacja przymiotników potencjalnych traktowałaby je jako transpozycyjne: „proponuję przyjęcie założenia, że przymiotniki niemożliwościowe i możliwościowe są imiennymi ekwiwalentami dwuskładnikowej frazy werbalnej, złożonej z niesamodzielnego semantycznie modalnego czasownika *móc* i czasownika autosemantycznego, przeważnie o diatezie biernej. [...] Umieszczenie składnika modalnego w podstawie słowotwórczej oznacza przeniesienie przymiotników modalnych z klasy derywatów mutacyjnych do transpozycyjnych (regularnych semantycznie)” [Fras 1993: 50, 53].

1.1. Język czeski

1.1.1. Ogólna charakterystyka przymiotników o znaczeniu potencjalnym z formantem *-telný/-itelný*

W języku czeskim głównym środkiem słowotwórczym jest formant *-telný/-itelný*, który wykorzystywany jest wyłącznie w derywacji przymiotników odczasownikowych. Jak już wcześniej zauważyliśmy, przymiotniki te nazywane są

w gramatykach języka czeskiego możliwościami biernymi, ponieważ określają rzeczowniki występujące w funkcji obiektu czynności (*paciens děje*), a więc X jest $Y = X$ może podlegać czynności wyrażanej tematem Y , np. *rozlišitelný* ‘takový, který může být rozlišen’, *lisovatelný* ‘takový, který je možno lisovat’. Derywaty odczasownikowe z formantem *-telný/-itelný* rzadko mają znaczenie inne niż możliwościowe bierne (możliwościowe czynne, brak znaczenia potencjalnego). Większość takich derywatów opatrzona jest kwalifikatorami chronologicznymi. Przykłady:

dostačitelný przest. ‘takový, který stačí’;
potěšitelný oraz *utěšitelný* książk. przest. ‘působící potěšením’;
spasitelný przest. ‘1. rzad. ‘mající moc spásy’, 2. ‘přinášející spásu’;
musitelný daw. ‘nutný, nezbytný’;
obrobitelný, obrábitelný, obrabitelný rzad. ‘vhodný k obrobení’;
*stačitelný ‘postačující, dostatečný’.

Niejasną strukturę słowotwórczą mają wyrazy *(ne)smrtnelný, (ne)prozřetelný*, nieregularną strukturę słowotwórczą mają także derywaty *bezcitelný, (ne)-citelný*.

Wyraz *(ne)smrtnelný*²⁶ we współczesnym języku czeskim rozumiany jest raczej jako derywat odrzeczownikowy – ‘podléhající smrti, zániku, zkáze’.

Za wyjątkowe należy uznać nieliczne przykłady przymiotników potencjalnych na *-telný*, utworzonych od czasowników nieprzechodnich, np. *dosažitelný, nevyhnutelný, nevyrovnatelný, odolatelny, uživatelný*.

Formant *-telný/-itelný* tworzy derywaty odnoszące się zarówno do nazw rzeczy, jak i do nazw istot żywych, np. *dokazatelná lež, doplnitelná mezera, doručitelná zásilka, držitelný štěrk, lisovatelné hmoty, mobilisovatelné rezervy, odvolatelní úředníci, (snadno) ohrožitelný nepřítel, ochočitelná ptačí mláďata, podplatitelný soudce, přemožitelný soupeř*.

W materiale słownika akademickiego *Slovník spisovného jazyka českého* (SSJČ) zarejestrowano około 625 derywatów z formantem *-telný/-itelný* ze znaczeniem potencjalnym. W SSJČ odnotowano dodatkowo również derywaty w formie zaprzeczonej (56 przykładów), które nie zostały w słowniku umieszczone jako hasła główne, lecz tylko jako przykłady funkcjonujące obok swoich odpowiedników niezaprzeczonych, np.:

odpojitelný – ‘takový, který může být odpojen’, *odpojitelné, neodpojitelné součástky*;

odlišitelný – ‘takový, který může být odlišen’, *vztahy navzájem těžko odlišitelné, neodlišitelné*;

²⁶ Przymiotnik *smrtnelný* w gramatyce języka czeskiego *Mluvnice spisovné češtiny* pod red. F. Trávnička [1949] rozpatrywany jest wśród przymiotników odczasownikowych na *-telný* jako „náchylný k smrti/smrtící”.

opakovatelný – ‘takový, který může být opakován, který se může opakovat’,
opakovatelný chemický proces, neopakovatelný případ;
ospravedlnitelný – ‘takový, který může být ospravedlněn’, *ospravedlnitelný*
čin, neospravedlnitelné chování.

Można więc przyjąć, że słownik języka czeskiego zawiera łącznie około 680 derywatów o znaczeniu potencjalnym.

SSJČ notuje również przymiotniki typu *nepopíratelný* – *nepopíratelný, obyvatelný* – *obyvatelný, ovládatelný* – *ovladatelný, zvládatelný* – *zvladatelný* (29 par przymiotnikowych), w których iloczys w samogłoskach rdzennych waha się, przy czym obydwie formy są literackie²⁷.

Niemal połowa derywatów zarejestrowanych w SSJČ należy do terminologii specjalistycznej. W SSJČ zarejestrowano nieliczne derywaty opatrzone kwalifikatorami chronologicznymi. Kwalifikatorem *dawny*, oznaczającym wyrazy lub znaczenia nieznanne językowi współczesnemu, opatrzone są dwa wyrazy (*nevypřítelný, nezléčítelný*), a kwalifikatorem *przestarzały*, oznaczającym wyrazy wychodzące z użycia, opatrzone są cztery przymiotniki (*pomíjítelný, stíhatelný/stihatelny, vpočítatelny, nestížitelný*). Ponadto 49 wyrazów charakteryzowanych jest w słowniku jako wyraz ‘řídky’²⁸. Występują one we współczesnym języku czeskim sporadycznie, a w SSJČ zostały umieszczone, ponieważ zostały wykorzystane w utworze któregoś z wybitnych pisarzy, np. **obhajítelný, *ohlušítelný, *prodlužovatelný, *přesadítelný, *smytelny*. Oprócz tego w słowniku występują wyrazy oznaczone kwalifikatorem ‘řidší’, oznaczającym wyrazy rzadko używane²⁹. W SSJČ odnotowaliśmy 98 takich przykładów wśród przymiotników niezaprzeczonych, np. *nahmatatelný, obrábitelný, obydlítelný, ocenítelný, odnímatelný, sklonítelný, včítatelný, vyhladítelný, vylíčitelný, vymyslítelny, vypnutelný, vypratelný, vystížitelný*, i 18 przykładów przymiotników w formie zaprzeczonej, np. *neměřítelný, nenasytítelný, neodvratítelný, nepohnutelný*.

W trakcie analizy przymiotników potencjalnych zauważyliśmy, że niektóre derywaty oznaczone w SSJČ jako wyrazy rzadko występujące są obecnie powszechnie używane³⁰, o czym świadczyć może częstość ich wykorzystania na przykład na stronach internetowych i w gazetach. W nowszej warstwie słownictwa wyrazy te często ograniczone są do połączenia z przysłówkami *snadno* ‘łatwo’, *dobře* ‘dobrze’, *špatně* ‘źle’, *těžko* ‘trudno’, *obtížně* ‘z trudem’ – np. derywat *pamatovatelný*: *snadno pamatovatelné adresy webových stránek, snadno pamatovatelné heslo, snadno pamatovatelná internetová doména, navrhnout snadno pa-*

²⁷ Zob. *Akademická pravidla českého pravopisu s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*, Praha 2003, s. 26.

²⁸ W naszej pracy zachowujemy sposób oznaczania przyjęty w SSJČ, czyli oznaczanie symbolem ‘*’ przed wyrazem.

²⁹ Zob. *Výklad o uspořádání slovníku* § 4, § 20 [SSJČ, t. I, s. VII, XI].

³⁰ Przytaczane przykłady użyte przymiotników potencjalnych zostały wyekscerpowane z czeskich stron internetowych.

matovatelné datum, snadno pamatovatelné jméno, dobře pamatovatelný design, výstižný a dobře pamatovatelný název, špatně pamatovatelný odkaz, těžko pamatovatelné názvy.

Podobną sytuację obserwujemy w wypadku następujących derywatów, np.:

*připustitelný – připustitelné slabé stránky, připustitelné chyby;

*hratelný – hratelná dema, hratelné demoverze, hratelná hra, hratelná ukázka, samostatně hratelný datadisk, hratelný herní systém;

*smytelný – barevný penetrant vodou smytelný; obtížně smytelné nečistoty, smytelná bílá barva, smytelná řasenka;

*vzdělatelný – obtížně vzdělatelní žáci, člověk přirozeně vzdělatelný, romské děti obtížně vzdělatelné, žáci s vadami řeči obtížně vychovatelní a vzdělatelní.

W grupie derywatów współczesnych, oprócz przymiotników ogólnie używanych, w SSJČ znajdują się również wyrazy z kwalifikatorami stylistycznymi i terminologicznymi. Jako wyrazy książkowe scharakteryzowano w SSJČ około 32 derywatów, np. *luštiteľný, neoddiskutovatelný, nepřerušiteľný, ovlivnitelný, porušiteľný, překoumatelný, přizpůsobitelný, rozvazatelný, verifikovatelný, zdůvodnitelný, zhasitelný, zrušitelný.*

Pewną grupę stanowią derywaty należące do terminologii specjalistycznej (łącznie około 65 przykładów). W słowniku najliczniejsze są pojęcia z dziedziny prawa (11) i terminy techniczne (11). Do terminologii prawniczej należą m.in. następujące derywaty: *odstranitelný, odvolatelný, převoditelný.* Terminy techniczne to: *plavitelný, podstavitelný, prokalitelný, rozpojitelny, seřiditelný, vytavitelný, zmontovatelný.* Terminy z innych dziedzin reprezentowane są w słowniku tylko kilkoma przykładami i należą do ponad dziesięciu dziedzin. Są to terminy z zakresu chemii, ekonomii, fizyki, górnictwa, językoznawstwa itd. Oto niektóre z nich: *oxydovatelný chem., rozštěpitelný chem., zkapalnitelný chem., tech., směnitelný ekon., rubatelný górn., těžitelný górn., vyrubatelný górn., odlučitelný jěz.* Charakter terminologiczny mają też derywaty: *smršitelný, šlehatelný, tvrditelný.*

Łącznie około 190 (30%) współcześnie używanych derywatów z formantem *-telny/-itelný* posiada różnego rodzaju kwalifikatory.

Jak już zostało zauważone, przytoczone dane liczbowe mają charakter orientacyjny, odzwierciedlają bowiem tylko stan zarejestrowany w słowniku, a jak wynika z przytoczonej literatury przedmiotu, sufix *-telny/-itelný* jest nader produktywny, w naszym opisie będziemy więc korzystać również z materiału pochodzącego z innych źródeł. W nowszej warstwie słownictwa obserwujemy ogromny wzrost produktywności formantu *-telny/-itelný* w derywacji przymiotników o znaczeniu potencjalnym. Bardzo liczne nowe derywaty wynotowaliśmy z prasy, korpusu (ÚČNK) oraz z Internetu. Materiał ten tworzy łącznie ponad 699 wyrazów, są to derywaty używane z rzeczownikami o znaczeniu przedmiotowym i nieprzedmiotowym. Oto wybór derywatów nieodnotowanych w SSJČ (derywaty podajemy w wyborze, w kolejności alfabetycznej)³¹:

³¹ Derywaty i cytaty przykładów pochodzą z korpusu ÚČNK.

nahrávateľný (opakovaně nahrávateľný kompaktní disk) ← *nahrávat*,
napojiteľný (systém zavlažování lehce napojiteľný na sněžná děla) ← *napojit*,
(ne)operovateľný (těžko odhalitelný a operovateľný nádor) ← *operovat*,
plánovateľný (ovladateľný, plánovateľný a předvídatelný čas) ← *plánovat*,
propojiteľný (těžko propojiteľný svět institucí) ← *propojit*,
předělatelný (těžko předělatelná struktura) ← *předělat*,
přehlasovateľný (přehlasovateľné právo veta) ← *přehlasovat*,
recyklovateľný (zpracování recyklovateľných materiálů) ← *recyklovat*,
zlomiteľný (snadno zlomitelné algoritmy) ← *zlomit*,
zkorumpovateľný (bohatý stát lehce zkorumpovateľný) ← *zkorumpovat*,
zredukovateľný (problematika těžko zredukovateľná) ← *zredukovat*.

Materiał wyekscerpowany z innych źródeł niż SSJČ tworzą zarówno derywaty motywowane czasownikami rodzimymi (*sklopiteľný* ← *sklopit*, *zatahovateľný* ← *zatahovat*, *zatopiteľný* ← *zatopit*), jak i czasownikami obcego pochodzenia (*realizovateľný* ← *realizovat*, *recitovateľný* ← *recitovat*, *registrovateľný* ← *registrovat*). Derywaty motywowane czasownikami obcego pochodzenia reprezentują liczną grupę wśród nowych wyrazów (prawie połowa odnotowanych wyrazów). Derywaty takie częściej występują w formie niezaprzeczonej, np.: *adresovateľný* ← *adresovat*, *(ne)akceptovateľný* ← *akceptovat*, *aktivovateľný* ← *aktivovat*, *aktualizovateľný* ← *aktualizovat*, *deaktivovateľný* ← *deaktivovat*, *deklarovateľný* ← *deklarovat*, *(ne)dekódovateľný* ← *dekódovat*, *demontovateľný* ← *demontovat*, *dešifrovateľný* ← *dešifrovat*, *dezifinkovateľný* ← *dezinfikovat*, *(ne)dialyzovateľný* ← *dialyzovat*, *distribuvateľný* ← *distribuovat*, *fermentovateľný* ← *fermentovat*, *(ne)filtrovateľný* ← *filtrovat*, *instalovateľný* ← *instalovat*, *(ne)konfigurovateľný* ← *konfigurovat*, *lokalizovateľný* ← *lokalizovat*, *manévrovateľný* ← *manévrovat*, *(ne)privatizovateľný* ← *privatizovat*, *(ne)programovateľný* ← *programovat*, *ratifikovateľný* ← *ratifikovat*, *(ne)recyklovateľný* ← *recyklovat*, *resetovateľný* ← *resetovat*, *separovateľný* ← *separovat*, *transplantovateľný* ← *transplantovat*, *transportovateľný* ← *transportovat*.

1.1.2. Opis czasowników motywujących

1.1.2.1. Charakterystyka morfologiczna czasowników motywujących

Derywaty odczasownikowe ze znaczeniem potencjalnym na *-telný/-itelný* tworzy się w języku czeskim z reguły od czasowników przechodnich dokonanych oraz niedokonanych. W naszym opisie podstawy słowotwórczej przymiotników potencjalnych wychodzimy od formy bezokolicznikowej czasownika, która tworzona jest głównie przez dodanie końcówki fleksyjnej *-t*. Czasowniki zakończone na *-ti* mają obecnie charakter książkowy³². Derywaty będące przedmiotem naszej

³² W SSJČ występują czasowniki w formie zakończonej na *-ti*. W nowszych słownikach, np. przekładowych, podaje się panujące we współczesnej czeszczyźnie zakończenie na *-t*, chociaż np. w *Słowniku czesko-polskim* tradycyjnie na pierwszym miejscu umieszczono formy na *-ci*, zob. *Słownik czesko-polski*, s. 1110, 2002.

pracy motywowane są czasownikami utworzonymi za pomocą sufiksów tematycznych (w nawiasie podajemy liczbę derywatów nieopatrzonych morfemem *ne-*):

-i(t) (221): *čistitelný* ← *čistit*, *dělitelný* ← *dělit*, *ospravedlnitelný* ← *ospravedlnit*, *ověřitelný* ← *ověřit*, *ovlivnitelný* książk. ← *ovlivnit*, *označitelný* ← *označit*, *překročitelný* ← *překročit*, *přeložitelný* ← *přeložit*, *přemístitelný* ← *přemístit*, *přípravitelný* ← *přípravit*, *rozložitelný* ← *rozložit*, *rozmnožitelný* ← *rozmnožit*, *rozštěpitelný* ← *rozštěpit*, *sklopitelný* ← *sklopit*, *složitelný* ← *složit*, *splatitelný* ← *splatit*, *splnitelný* ← *splnit*, *vařitelný* rzad. ← *vařit*, *vyhubitelný* ← *vyhubit*, *vyličitelný* rzad. ← *vyličít*, *vyvlastnitelný* ← *vyvlastnit*, *vytopitelný* ← *vytopit*, *zaměnitelný* ← *zaměnit*, *zbořitelný* ← *zbořit*, *zrušitelný* książk. ← *zrušit*;

-a(t) (84): *odvolatelný* ← *odvolat*, *ovládatelný* ← *ovládat*, *porovnatelný* rzad. ← *porovnat*, *poslouchatelný* ← *poslouchat*, *překonatelný* rzad. ← *překonat*, *rozpoznatelný* ← *rozpoznat*, *smazatelný* ← *smazat*, *srovnatelný* ← *srovnat*, *šlehatelný* ← *šlehat*, *štípatelný* ← *štípat*, *uzamykatelný* ← *uzamykat*, *větratelný* ← *větrat*, *vstřebatelný* ← *vstřebat*, *vyčerpateľný* ← *vyčerpat*, *vyrubatelný* ← *vyrubat*, *vysílatelný* ← *vysílat*, *vyvolatelný* ← *vyvolat*;

-ova(t)/-va(t) (68): *kontrolovatelný* ← *kontrolovat*, *lokalizovatelný* ← *lokalizovat*, *mobilizovatelný* ← *mobilizovat*, *normovatelný* ← *normovat*, *opracovatelný* ← *opracovat*, *organizovatelný* książk. ← *organizovat*, *pojmenovatelný* ← *pojmenovat*, *pozorovatelný* ← *pozorovat*, *práškovatelný* ← *práškovat*, *přestavovatelný* ← *přestavovat*, *realisovatelný* ← *realisovat*, *recitovatelný* ← *recitovat*, *redukovatelný* ← *redukovat*, *registrovatelný* ← *registrovat*, *reprodukovatelný* ← *reprodukovat*, *rozmontovatelný* ← *rozmontovat*, *skladovatelný* ← *skladovat*, *splachovatelný* ← *splachovat*;

-nou(t) (25): **dotknutelný* ← *dotknout*, *ovladatelný* ← *ovládnout*, *postřehnutelný* ← *postřehnout*, *prohlédnutelný* ← *prohlédnout*;

-e(t)/-ě(t) (10): *srozumitelný* ← *srozumět*, *slyšitelný* ← *slyšet*, *stavitelný* ← *stavět*, *udržitelný* ← *udržet*, *viditelný* ← *vidět*, *vypověditelný* ← *vypovědět*, *zadržitelný* ← *zadržet*.

Derywaty z czasownikiem *myslet/myslit* (*myslitelný*, *pomyslitelný*, *vymyslitelný*) w podstawie słowotwórczej mogą być derywowane od czasowników z sufiksem tematycznym *-e(t)* lub *-i(t)*, w zależności od tego, który czasownik uznamy za motywujący. Zgodnie z wybranym sufiksem tematycznym otrzymamy odpowiedni formant *-telny* lub *-itelny*, np.:

-telny:

mysli-telny ← *myslit*

pomysli-telny ← *pomyslit*

vymysli-telny ← *vymyslit*

-itelny:

mysl-itelny ← *myslet*

pomysl-itelny ← *pomyslet*

vymysl-itelny ← *vymyslet*

Jak już zauważyliśmy, wariantem formantu *-telný* jest formant *-itelný*. Derywaty utworzone za pomocą formantu *-itelný* motywowane są przede wszystkim czasownikami prefiksalnymi z sufiksami tematycznymi *-e(t)/-ě(t)*, *-nou(t)* (48 przykładów):

-e(t)/-ě(t) (21): *(ne)domyslitelný* ← *domyslet*, *nesmlčitelný* ← *nesmlčēt*, *neumlčitelný* ← *neumlčēt*, *(ne)oželitelný* ← *oželet*, *promijitelný* ← *promijet*, *srozumitelný* ← *srozumět*, *(ne)slyšitelný* ← *slyšet*, *(ne)stavitelný* ← *stavět*, *(ne)udržitelný* ← *udržet*, *(ne)viditelný* ← *vidět*, *(ne)vypověditelný* ← *vypovědět*, *(ne)zadržitelný* ← *zadržet*, *zodpověditelný* ← *zodpovědět*.

Formant *-itelný* wyodrębnia się również wśród derywatów motywowanych czasownikami z sufiksem tematycznym *-nou(t)*. W derywatach tych dochodzi do alternacji *h : ž*. Ilustrują to następujące przykłady:

-nou(t) (18): *(ne)dosážitelný* ← *dosáhnout*, *(ne)dostižitelný* ← *dostihnout*, *(ne)postižitelný* ← *postihnout*, *nepozdvižitelný* ← *nepozdvihnout*, *neprotržitelný* ← *neprotrhnout*, *nepředstižitelný* ← *nepředstihnout*, *opovržitelný* ← *opvrhnout*, *(ne)postížitelný* ← *postihnout*, *roztažitelný* ← *roztáhnout*, *stažitelný* rzad. ← *stáhnout*, *(ne)vystižitelný* ← *vystihnout*, *zasažitelný* ← *zasáhnout*, *zatažitelný* ← *zátáhnout*.

Warto zwrócić uwagę, że w grupie derywatów motywowanych czasownikami z przyrostkiem tematycznym *-nou(t)*, w którym dochodzi do alternacji *-nou(t) : -nu(t)*, np. *postihnout : postihnutelný*, występują przymiotniki utworzone od tematu czasu przeszłego, przy czym dochodzi do alternacji *h : ž*. Należy zauważyć, że derywaty z formantem *-telný* (w formie niezaprzeczonej i zaprzeczonej) opatrzone są kwalifikatorami frekwencyjnymi, a jeden derywat z formantem *-telný* pochodzi z wypisów własnych, co mogłoby świadczyć o tym, iż we współczesnym języku czeskim częściej wykorzystywane są derywaty z formantem *-itelný* utworzone od tematu czasu przeszłego, np.:

1. **dosáhnutelný* ← *dosáhnout*, 2. *dosažitelný*, *nedosažitelný* ← *dosáhl*;
1. *postihnutelný* rzad., *nepostihnutelný* rzad. ← *postihnout*, 2. *postižitelný*, *nepostižitelný* ← *postihl*;
1. **vystihnutelný*, **nevystihnutelný* ← *vystihnout*, 2. *vystižitelný*, *nevystižitelný* ← *vystihl*.

Jak zostało wykazane, podstawami słowotwórczymi omawianych przymiotników mogą być również prefiksalne czasowniki o tematach fleksyjnych rdzennych spółgłoskowych i samogłoskowych. Z materiału słownikowego wyekscerpowaliśmy osiem przykładów o temacie fleksyjnym rdzennym samogłoskowym: **bytelný* ← *být*, *dobytelný* ← *dobýt*, *použitelný* ← *použít*, *rozeznatelný* ← *rozeznat*, **uznatelný* ← *uznát*, *užitelný* ← *užít*, **smytelný* ← *smýt*, *zažitelný* ← *zažít* i osiem przykładów o temacie fleksyjnym rdzennym spółgłoskowym: *(ne)otřesitelný* ← *otřást*, *neunesitelný* ← *neunést*, *proveditelný* ← *provést*, *přenositelný* ← *přenést*,

snesitelný ← *snést*, *nalezitelný* ← *nalézt*, *přemožitelný* ← *přemoci*. W badanym materiale dziewięć przykładów stanowią derywaty z formantem *-itelný*, których podstawami słowotwórczymi są czasowniki prefiksalne o tematach fleksyjnych rdzennych spółgłoskowych na *-st*, *-zt*, *-ct*³³, np.: *(ne)otřesitelný* ← *otřást*, *proveditelný* ← *provést*, *snesitelný* ← *snést*, *nerozpleitelný* ← *nerozplést*, *neunesitelný* ← *neunést*, *nalezitelný* ← *nalézt*, *(ne)přemožitelný* ← *přemoci*.

W badanym materiale bardzo liczną grupę stanowią derywaty mające w podstawie czasowniki prefiksalne. Z materiału słownikowego wyekscerpowano 344 (78% wszystkich niezaprzeczonych przymiotników) przykłady derywatów motywowanych czasownikami prefiksalnymi, występujące w formie niezaprzeczonej. W grupie tej 83 derywaty opatrzone są kwalifikatorem frekwencyjnym (65 kwalifikatorem *rzadki*, 16 opatrzonych ‘gwiazdka’) i jeden przykład z kwalifikatorem *przestarzały*. Występują tu również derywaty opatrzone kwalifikatorem *książkowy* lub derywaty posiadające zarówno kwalifikator *rzadki*, jak i *książkowy*. Stan ten ilustrują przykłady:

do- (15):

np. *docenitelný* (*docenit*), *docitelný* (*docítit*), *domyslitelný* (*domyslet*), *doplňitelný* (*doplnit*), *doporučitelný* (*doporučit*), *dostřelitelný* (*dostřelit*), **dotknutelný* (*dotknout*);

na- (9):

np. *nahmatatelný* rzad. (*nahmatat*), *nahraditelný* (*nahradit*), *napravitelný* książk. rzad. (*napravit*), *nastavitelný* (*nastavit*), *naučitelný* (*naučit*), **nazíratelný* (*nazírat*);

o- || *ob-* (27):

np. *obarvitelný* (*obarvit*), **obhájitelný* (*obhájit*), *obrobitelný* (*obrobit*), *obyvatelný* (*obývat*), *ocenitelný* rzad. (*ocení*), *očekávatelný* książk. rzad. (*očekávat*), *ohmatatelný* (*ohmatat*), *ohrožitelný* (*ohrozit*), *omluvitelný* (*omluvit*), *opracovatelný* (*opracovat*), *otřesitelný* rzad. (*otřást*), *ovládnutelný* rzad. (*ovládnout*), *označitelný* (*označit*);

od(e)- (17):

np. *oddělitelný* (*oddělit*), *odlišitelný* (*odlišit*), *odměnitelný* rzad. (*odměnit*), *odplavitelný* (*odplavit*), *odpočítatelný* (*odpočítat*), *odpojitelný* (*odpojit*), **odsunutelný* (*odsunout*), *odvolatelný* (*odvolat*), *odvratitelný* (*odvrátit*);

po- (30):

np. *pojistitelný* (*pojistit*), *pomyšlitelný* (*pomyslet*), *popsatelný* rzad. (*popsat*), *poranitelný* rzad. (*poranit*), *porušitelný* książk. (*porušit*), *postačitelný* (*postačit*), *postrádatelný* (*postrádat*), *potlačitelný* (*potlačit*), *potvrditelný* (*potvrdit*), *poučitelný* rzad. (*poučit*), *použitelný* (*použit*), *použitelný* (*používat*), *poznatelný* (*poznat*);

pod- (2):

np. *podplatitelný* (*podplatit*), *podstavitelný* (*podstavit*);

³³ W naszym opisie wychodzimy od formy czasownika na *-ct*, występującej w języku współczesnym, forma na *-ci* ma obecnie charakter książkowy, np. *přemoci* – *přemoci*, *pomoci* – *pomoci*.

pro- (15):

np. *probadatelný* rzad./*probádatelný* rzad. (*probádat*), *prokalitelný* (*prokalit*), *prokazitelný* (*prokazít*), *proměnitelný* rzad. (*proměnit*), *prominutelný* rzad. (*prominout*), *pronajimatelný* rzad. (*pronajímat*), *propůjčitelný* (*propůjčít*), *prostřelitelný* (*prostřelit*), **prožitelný* (*prožít*);

pře- (19):

np. *překročitelný* (*překročit*), *přeložitelný* (*přeložit*), *přeměnitelný* rzad. (*přeměnit*), *přestěhovatelný* (*přestěhovat*), *přetížitelný* (*přetížit*), *přezkoumatelný* (*přezkoumat*);

při- (7):

np. *přičítatelný* (*přičítat*), *připočítatelný* (*připočítat*), *připustitelný* (*připustit*), *přirovnatelný* (*přirovnat*), *přízpůsobitelný* książk. (*přízpůsobit*), *přípravitelný* (*přípravit*);

re- (2):

np. *recitovatelný* (*recitovat*), *reprodukovatelný* (*reprodukovat*);

roz(e)- (19):

np. *rozbíratelný* (*rozbírat*), *rozebíratelný* (*rozebírat*), *rozbitelný* (*rozbit*), *rozebra-telný* (*rozebrat*), *rozeznatelný* (*rozeznat*), *rozlučitelný* rzad. (*rozlučit*), *rozmnožitelný* (*rozmnožit*), *rozmontovatelný* (*rozmontovat*), *rozpojitelný* (*rozpojit*), *rozřešitelný* (*rozřešit*), *rozšiřitelný* rzad. książk. (*rozšiřit*), *rozštěpitelný* (*rozštěpit*), *rozvazatelný* (*rozvázat*);

s(e)- (32):

np. *sdělitelný* (*sdělit*), *seřiditelný* (*seřidit*), *sklopitelný* (*sklopit*), *slosovateľný* (*slosovat*), *slučitelný* (*slučit*), *smazatelný* (*smazat*), *směnitelný* (*směnit*), *smrštitelný* (*smrštít*), *smytelný* (*smýt*), *spalitelný* (*spálit*), *splatitelný* (*splatit*), *splavitelný* (*splavit*), *splnitelný* (*splnit*), *spojitelný* (*spojit*), *srovnatelný* (*srovnat*), *srozumitelný* (*srozumět*), *stravitelný* (*strávit*);

sou- (1):

np. *souměřitelný* (*souměřit*);

u- (23):

np. *udržitelný* (*udržet*), *uhasitelný* (*uhasit*), *uhraditelný* rzad. (*uhradit*), *uchovateľný* rzad. książk. (*uchovat*), *uchopitelný* książk. (*uchopit*), *ukojitelný* rzad. książk. (*ukojit*), *umořitelný* (*umořit*), *uplatitelný* rzad. (*uplatit*), *utajitelný* rzad. (*utajit*), **uviditelný* (*uvidět*);

v(e)- (6):

np. *včítatelný* (*včítat*), *včlenitelný* (*včlenit*), *vměstnatelný* rzad. (*vměstnat*), *vpočítatelný* rzad. przest. (*vpočítat*), *vstřebatelný* (*vstřebat*);

vy- (44):

np. *vyčerpateľný* (*vyčerpát*), *vyhladitelný* (*vyhladit*), *vyhubitelný* (*vyhubit*), *vykazatelný* (*vykázat*), *vykonatelný* (*vykonat*), *vyléčitelný* (*vyléčit*), *vyložitelný* (*vyložit*), *vyměnitelný* (*vyměnit*), *vymezitelný* (*vymezit*), *vymrštitelný* (*vymrštít*), *vynutitelný* rzad. książk. (*vynutit*), *vyplnitelný* rzad. książk. (*vyplnit*), *vypověditelný*

(vypovědět), vypratelny rzad. (vyprat), vyrobiteľny (vyrobit), vyřešiteľny (vyřešit), vysloviteľny (vyslovit), vytěžiteľny (vytěžit), vytopiteľny (vytopit), vyvolateľny (vyvolat);

vz- (4):

np. vzdělavateľny (vzdělávat), vzpříiteľny rzad. (vzpříit), vzrušiteľny (vzrušit), vztyčiteľny (vztyčit);

z- (40):

np. zbadateľny (zbadat), zbořiteľny (zbořit), zděděiteľny (zdědit), zdůvodněiteľny (zdůvodnit), zhutněiteľny (zhutnit), zjistěiteľny (zjistit), zkapalněiteľny (zkapalnit), zkazěiteľny (zkazit), zkvasěiteľny (zkvasit), zmařěiteľny (zmařit), změněiteľny (změnit), změřěiteľny (změřit), zmontovateľny (zmontovat), zpeněžěiteľny (zpeněžit), zpracovateľny (zpracovat), zraněiteľny (zranit), zrušěiteľny (zrušit), zúčtovateľny (zúčtovat), zúročěiteľny (zúročit);

za- (32):

np. zabavěiteľny (zabavit), zabraněiteľny (zabránit), zadržěiteľny (zadržet), zahradiťelný (zahradit), zaměněiteľny (zaměnit), zajistěiteľny (zajistit), zamezěiteľny (zamezit), zapalěiteľny (zapálit), zapamatovateľny (zapamatovat), zaplombovateľny (zaplombovat), zapojěiteľny (zapojit), zařadiťelný (zařadit), zastrășěiteľny (zastrășit), zatajěiteľny (zatajit), zatopěiteľny (zatopit).

Jak wynika z przedstawionego przez nas opisu, derywaty odczasownikowe utworzone za pomocą formantu *-telny/-itelný* derywowane są zarówno od czasowników prefiksalnych dokonanych, jak i mniej licznych czasowników niedokonanych. W języku czeskim istnieje możliwość jednoczesnego tworzenia derywatów od czasowników dokonanych (prefiksalnych) oraz niedokonanych, np. **chápatelný (chápat) – pochopitelný (pochopit), léčitelný (léčit) – vyléčitelný (vyléčit), měřitelný (měřit) – změřitelný (změřit), *pamatovateľny (pamatovat) – zapamatovateľny (zapamatovat), ranitelný (ranit) – zranitelný (zranit)*.

W zebranych przez nas materiale odnotowaliśmy też nieliczne derywaty, dla których opozycje aspektowe realizowane są za pomocą przyrostków tematycznych. Dochodzi wówczas do przekształcenia motywującego czasownika dokonanego w niedokonany za pomocą wymiany sufiksów tematycznych, czyli do tzw. imperfektywizacji czasowników dokonanych. Są to derywaty, których podstawę tworzy czasownik prefiksalny z sufiksami tematycznymi *-ova(t)*, *-va(t)*. Derywaty takie tworzą pary aspektowe (10 przykładów), np.:

*dopravěiteľny (dopravit) – dopravovateľny (dopravovat),
posuněiteľny (posunout) – posunovateľny (posunovat),
použěiteľny (použit) – používateľny (používat),
prodlužěiteľny (prodloužit) – prodlužovateľny (prodlužovat),
přestavěiteľny (přestavit) – přestavovateľny (přestavovat),
přesuněiteľny (přesunout) – přesunovateľny (přesunovat),*

*svařitelný (svařit) – svařovatelný (svařovat),
uplatnitelný (uplatnit) – uplatňovatelný (uplatňovat),
vysunutelný (vysunout) – vysunovatelný (vysunovat),
zažitelný (zažít) – zažívateľný (zažítat).*

Listę derywatów zaczerpniętych ze słownika można poszerzyć o kilka przykładów par aspektowych nieodnotowanych w SSJČ, w których dochodzi do imperfektywizacji prefiksalnych czasowników dokonanych w podstawie, a więc o czasowniki z sufiksem tematycznym *-va(t)*, np.:

***dodatelný (dodat) – **dodávatelný (dodávat),
porovnatelný (porovnat) – **porovnávatelný (porovnávat),
vzdělatelný rzad. (vzdělat) – vzdělávatelný (vzdělávat).

W wyekscerpowanym przez nas materiale podstawowym występują derywaty motywowane czasownikami dwuaspektowymi, które w zależności od kontekstu można interpretować jako dokonane bądź niedokonane³⁴. Są to czasowniki obcego pochodzenia z sufiksem tematycznym *-ovat*, np.:

**determinovatelný ← determinovat 1. vymezovat, vymezit, určovat, určit, *determinovat pojem*; 2. tylko dk. přimět, přivést, *determinovaly mě k tomu útoky fašistů*;

lokalisovatelný, lokalizovatelný książk. spec. ‘který může být lokalizován (lokalizován)’ ← *lokalisovat, lokalizovat* 1. klást nebo položit do určitého místa, prostředí, umístňovat, umístit, určovat, určit, *lokalizovat děj literárního díla, lokalizovat bolest, lokalizovat místo*; 2. omezovat, omezit působení něčeho na určité místo, *lokalizovat požár, epidemii, válečný konflikt*;

mobilisovatelný, mobilizovatelný rzad. ‘takový, který může být mobilizován (mobilizován)’ ← *mobilisovat, mobilizovat* 1. provádět, provést vojenskou mobilizaci; povolávat, povolat k válečné vojenské službě; 2. uvádět, uvést do stavu pohotovosti k splnění nějakého úkolu, proti válce; 3. činit, učinit mobilním, uvolňovat, uvolnit, *mobilisovat kapitál*;

organisovatelný, organizovatelný książk. ← *organisovat, organizovat* 1. účelně pořádat, uspořádat k plnění určitých funkcí, za širší součinnosti připravovat, připravit a řídit uskutečnění nějakého podniku; pořádat, uspořádat, řídit, zařídit, *organisovat práci*; 2. sdružit, sdružovat určitým řádem za určitým účelem, *organisovat dělnictvo*;

oxydovatelný chem. ‘takový, který může být oxydován’ ← *oxydovat* ‘provádět, provést oxydaci něčeho; okysličovat, okysličit’.

Možna przytoczyć jeszcze inne derywaty omawianego typu, np. *isolovatelný (izolovatelný), realizovatelný (realizovatelný), redukovatelný, registrovatelný, (ne)reprodukovatelný, verifikovatelný* książk.

³⁴ Zob. Příruční 1995: 319.

Szczególny przypadek reprezentują niektóre derywaty mające w podstawie czasowniki prefiksalne, których podstawy są związane (w derywatach tych można wydzielić prefiks zupełnie jednoznacznie). W wyekscerpowanym przez nas materiale odnotowaliśmy 64 derywaty, z czego 17 przykładów pochodzi z wypisów własnych. Można tu przytoczyć następujące przykłady (dla uzupełnienia omawianej problematyki podajemy również derywaty pochodzące z innych źródeł niż SSJČ):

- derywaty z formantem *-telný*, z członem ‘-*pravit(i)*’ w podstawie słowotwórczej czasowników motywujących. Jak podaje SSJČ, człon ten może występować w połączeniu z licznymi prefiksami: *do-*, *na-* (*pona-*), *na-* *se*, *o-* (*po-*), *o-* *se*, *od-*, *po-*, *pře-*, *při-*, *s-* (*pos-*, *vys-*), *s-* *se*, *u-* (*pou-*), *v-*, *v-* *se*, *vy-*, *vy-* *se*, *z-*, *za-*. Sześć derywatów na *-telný* zostało utworzonych od czasowników z prefiksami *do-*, *na-*, *o-*, *při-*, *pře-*, *u-*: *dopravitelný* (*dopravit*) – *napravitelný* rzad. książk. (*napravit*) – *opravitelný* (*opravit*) – *připravitelný* (*připravit*) – *přepravitelný* (*přepravit*) – ***upravitelný* (*upravit*);

- derywaty z formantem *-telný* z członem ‘-*pínat(i)*’ w podstawie słowotwórczej czasowników motywujących. Człon ten łączy się z licznymi prefiksami (32). Odnotowaliśmy osiem derywatów z formantem *-telný* utworzonych od czasowników z prefiksami *od(e)-*, *pře-*, *roz(e)-*, *s-*, *u-*, *vy-*, *vz-*, *za-*: ***od(e)pínatelný* (*od(e)pínat*) – *přepínatelný* (*přepínat*) – ***roz(e)pínatelný* (*roz(e)pínat*) – ***spínatelný* (*spínat*) – ***upínatelný* (*upínat*) – ***vypínatelný* (*vypínat*) – ***vzpínatelný* (*vzpínat*) – ***zapínatelný* (*zapínat*);

- derywaty z formantem *-telný* z członem ‘-*vírat(i)*’ w podstawie słowotwórczej czasowników motywujących. Podobnie jak element ‘-*pínat(i)*’, również ‘-*vírat(i)*’, według SSJČ, łączy się z bardzo licznymi prefiksami, w naszym przypadku z czterema – *ot(e)-*, *roze-*, *uza-*, *za-*: *ot(e)víratelný* (*ot(e)vírat*) – ***rozevíratelný* (*rozevírat*) – *uzavíratelný* (*uzavírat*) – *zavíratelný* (*zavírat*);

- derywaty z formantem *-telný* z członem ‘-*tahovat(i)*’ w podstawie słowotwórczej czasowników motywujących. Odnotowaliśmy ich siedem, przy czym sześć derywatów pochodzi z wypisów własnych: ***natahovatelný* (*natahovat*) – ***potahovatelný* (*potahovat*) – ***roztahovatelný* (*roztahovat*) – ***utahovatelný* (*utahovat*) – ***vytahovatelný* (*vytahovat*) – ***vztahovatelný* (*vztahovat*) – *zatahovatelný* (*zatahovat*). Jak podaje SSJČ, cząstka ta łączy się z 34 prefiksami;

- derywaty z formantem *-telný* z członem ‘-*plachovat(i)*’ w podstawie słowotwórczej czasowników motywujących. Jak podaje SSJČ, człon ten łączy się z pięcioma prefiksami (*o-*, *od-*, *pro-*, *s-*, *v-*, *vy-*). Z trzech odnotowanych przez nas przykładów dwa pochodzą z wypisów własnych: ***oplachovatelný* (*oplachovat*) – ***proplachovatelný* (*proplachovat*) – *splachovatelný* (*splachovat*).

Takie ciągi prefiksalne tworzą również (26 przykładów): *-bírat(i)*, *-cizit(i)*, *-důvodnit(i)*, *-podobit(i)*, *-potřebit(i)* i inne. Derywaty te reprezentowane są w materiale jednym lub dwoma przykładami.

Dla uzupełnienia problematyki derywacji przymiotników potencjalnych należy wspomnieć o tym, że procesowi derywacyjnemu owych przymiotników na *-telný/-itelný* niekiedy towarzyszy skracanie samogłoski rdzennej podstawy³⁵. W zakresie derywacji przymiotników interesującego nas typu spotykamy się z alternacją samogłoska długa/krótka. Skracanie samogłoski wyrazu podstawowego występuje w podstawie licznych przymiotników, zwłaszcza tych utworzonych od czasowników mających w podstawie długą samogłoskę rdzenną. Wartościowanie iloczasu w wypadku przymiotników odczasownikowych w języku czeskim jest skomplikowane przez fakt, że za temat wyjściowy można uważać zarówno temat czasu teraźniejszego, jak i przeszłego. W tym drugim przypadku tłem wartościowania może być bądź postać tematu w bezokoliczniku, bądź jego postać w formacjach czasu przeszłego. Chodzi nam tu zwłaszcza o wartościowanie w odniesieniu do postaci tematu w bezokoliczniku.

Skróceniu ulegają samogłoski w derywatach motywowanych przede wszystkim czasownikami dokonanymi, rzadziej niedokonanymi:

a) w derywatach o temacie fleksyjnym rdzennym skraca się *á/a*, *é/e*, *i/i*³⁶: np. *čitelný (číst)*, *nalezitelný (nalézt)*, *smýtelný (smýt)*, *snesitelný (snést)*, *znatelný (znát)*, *užitelný (užít)*;

b) w derywatach z sufiksem tematycznym *-a(t)*, *-i(t)* samogłoskę rdzenną *á/a*, *i/i* oraz *ou/u* skraca się z reguły w takich wyrazach, w których czasownik motywujący skraca długość w 2. os. l.p. trybu rozkazującego, np. *dokazatelný (dokažat, dokaž!)*, *odkazatelný (odkázat, odkáž!)*, *odlišitelný (odlišit, odliš!)*, *odlučitelný (odloučit, odluč!)*, *odstranitelný (odstránit, odstraň!)*, *odvratitelný rzad. (odvrátit, odvrať!)*, **pobuřitelný (pobouřit, pobuř!)*, *pořiditelný rzad. (pořídít, poříd!)*, *postupitelný rzad. (postoupit, postup!)*, *prodlužitelný (prodloužit, prodluž!)*, *prokazatelný (prokázat, prokaž!)*, *rozbitelný (rozbit, rozbij!)*;

c) w derywatach z czasownikiem *čítat* w podstawie: *odčítatelný (odčítat)*, *odpočítatelný (odpočítat)*, *počítatelný rzad. (počítat)*, *přičítatelný (přičítat)*, *připočítatelný (připočítat)*;

d) w niektórych derywatach iloczas waha się (29 par przymiotnikowych), np. *nepopíratelný – nepopíratelný (popírat)*, *obývatelný – obyvatelný (obývat)*, *ovládatelný – ovladatelný (ovládat)*, *probádatelný rzad. – probadatelný rzad. (probá-*

³⁵ Szczegółowy opis przymiotników, w których skraca się samogłoskę, i tych, w których skrócenie jest fakultatywne, znajduje się w słowniku ortograficznym *Pravidla českého pravopisu*. Zob. wykaz słowników s. 159–160.

³⁶ Zgodnie z formacjami podstawy słowotwórczej w czasie przeszłym samogłoski rdzenne można by uznać za krótkie, a więc nie ulegałyby skróceniu: *nalezitelný (nalezl)*, *smýtelný (smyl)*, *snesitelný (nesl)*, *znatelný (znal)*, *užitelný (užil)*.

dat), *vážitelný* – *važitelný* (*vážit*), *zdvihatelný* – *zdvihatelny* (*zdvihat*), *zvládatelný* – *zvladatelný* (*zvládat*);

e) w derywatach motywowanych czasownikami z sufiksem tematycznym *-nou(t)*, w przypadku, kiedy podstawa motywująca nie zachowuje sufiksu tematycznego *-nou(t)*, dochodzi do alternacji *h : ž* i do skracania samogłoski rdzennej *a/á*: *dosážitelný* (*dosáhnout*), *roztážitelný* (*roztáhnout*), *stažitelný* rzad. (*stáhnout*) *zasážitelný* (*zasáhnout*), *zatažitelný* (*zatahnout*).

1.1.2.2. Charakterystyka semantyczna czasowników motywujących

Inwentarz czasowników wchodzących w skład wyrażen motywujących jest mocno zróżnicowany pod względem znaczeniowym. W obrębie derywatów odczasownikowych z formantem *-telny/-itelný* zarysowują się jednak trzy podstawowe grupy³⁷:

a) derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różnego rodzaju ogólne, bardziej abstrakcyjne czynności, wśród których najliczniejszą grupę stanowią czasowniki aktywności psychicznej. Dalej można wyróżnić czasowniki mówienia, perceptywne, np.: *badatelný* (*bádat*), *diskutovatelný* (*diskutovat*), *myslitelný* (*myslet*), *naříkatelný* (*naříkat*), *pojmenovatelný* (*pojmenovat*), *postřehnutelný* (*postřehnout*), *poznatelný* (*poznat*), *pozorovatelný* (*pozorovat*), *prominutelný* (*pominout*), *přeložitelný* (*přeložit*), *představitelný* (*představit*), *porovnatelný* (*porovnat*), *recitovatelný* (*recitovat*), *rozeznatelný* (*rozeznat*), *sdělitelný* (*sdělit*), *sledovatelný* (*sledovat*), *slyšitelný* (*slyšet*), *srozumitelný* (*srozumět*), *viditelný* (*vidět*), *vnímatelný* (*vnímat*), *vysvětlitelný* (*vysvětlit*), *zabranitelný* (*zabránit*), *zapamatovatelný* (*zapamatovat*), *zapomenutelný* (*zapomenout*), *žalovatelný* (*žalovat*);

b) derywaty mające w podstawie czasowniki określające różne, bardziej lub mniej konkretne czynności fizyczne oraz czynności, które można określić jako manipulacyjne: *balitelný* (*balit*), *čistitelný* (*čistit*), *drtitelný* (*drtit*), *formovatelný* (*formovat*), *nastavitelný* (*nastavit*), *odpojitelný* (*odpojit*), *regulovatelný* (*regulovat*), *rozebratelný* (*rozebrat*), *rozmontovatelný* (*rozmontovat*), *rozpojitelný* (*rozpojit*), *rozvazatelný* (*rozvázat*), *sklopitelný* (*sklopit*), *složitelný* (*složit*), *smazatelný* (*smazat*), *spálitelný* (*spálit*), *splachovatelný* (*splachovat*), *spojitelný* (*spojit*), *šle-*

³⁷ W naszej pracy wykorzystujemy podział czasowników motywujących na grupy, który zastosowała K. Buzássyová, opisując rzeczowniki abstrakcyjne na *-ost'* i *-telnost'*, por. Buzássyová 1989: 103. W podobny sposób opisujemy klasyfikację semantyczną czasowników motywujących w języku słowackim i polskim. Podział ten, zastosowany w kolejnych rozdziałach pracy, jest szczególnie przydatny w ustaleniu pewnych ograniczeń semantycznych w tworzeniu rzeczowników abstrakcyjnych, a przede wszystkim przysłówków od przymiotników potencjalnych w poszczególnych językach.

hatelný (šlehat), štípatelný (štípat), vypnutelný (vypnout), zamykatelný (zamykat), zbořitelný (zbořit);

c) derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różne technologiczne procesy: *kalitelný (kalit), kovatelný (kovat), lisovatelný (lisovat), mísitelný (mísit), oxidovatelný (oxidovat), slévatelný (slévat), svařovatelný (svařovat), svařitelný (svařit), štěpitelný (štěpit), těžitelný (těžit), tvrditelný (tvrdit), zhutnitelný (zhutnit), zkapalnitelný (zkapalnit), zkvasitelný (zkvasit), zmýdelnitelný (zmýdelnit).*

Jeżeli przyjrzymy się bliżej zakresowi znaczeniowemu czasowników motywujących oraz derywowanych od nich przymiotników na *-telný/-itelný*, zobaczymy, że zakres znaczeniowy przymiotników omawianego typu może być taki sam lub mniejszy od zakresu znaczeniowego czasowników podstawowych.

Taki sam zakres znaczeniowy derywatów na *-telný* oraz czasowników motywujących występuje wtedy, kiedy czasownik podstawowy ma nie więcej niż jedno znaczenie. Oto przykłady derywatów, które mają ten sam zakres znaczeniowy, jak czasownik motywujący:

dopravitelný – ‘takový, který se dá dopravit’, *dopravitelné zboží*;
dopravit – ‘přemístit na větší vzdálenost’, *dopravit zboží vlakem, povozem*;

doručitelný – ‘takový, který se dá doručit’, *doručitelná zásilka*;
doručit – ‘odevzdat, dodat k rukám, na místo určení’, *doručit zásilku, doručit psaní*;

formovatelný – ‘takový, který se dá formovat, tvárný, tvárlivý’, *hmoty za tepla formovatelné*;

formovat – ‘tvořit formu něčeho, někoho, dávat formu něčemu, někomu, uzpůsobovat něco, někoho k něčemu, tvořit, utvářet, vytvářet’, *formovat z těsta koláčky*;

Fakt, że zakres znaczeniowy przymiotników interesującego nas typu jest mniejszy od zakresu znaczeniowego czasowników motywujących na ogół sygnalizuje słownik, podając w nawiasie obok definicji hasła odnośnik do odpowiedniego znaczenia czasownika podstawowego. Mniejszy zakres znaczeniowy odnotowuje SSJČ u takich derywatów, jak na przykład:

postupitelný – ‘takový, který může být postoupen (w znaczeniu 5), převeden’;

přehlednutelný – ‘takový, který může být přehlednut (w znaczeniu 1, 4)’;

přesunutelný – ‘takový, který může být přesunut (w znaczeniu 3)’;

rozložitelný – ‘takový, který může být rozložen (w znaczeniu 3, 4)’;

rozlučitelný – ‘takový, který může být rozloučen (w znaczeniu 2)’;

rozluštitelný – ‘takový, který lze rozluštit (w znaczeniu 1)’;

rozrušitelný – ‘takový, který může být rozrušen (w znaczeniu 1, 2)’,
složitelný – ‘takový, který se dá složit (w znaczeniu 2)’,
stíhatelný – ‘takový, který může být stíhán (w znaczeniu 1)’,
tvrditelný – ‘takový, který může být tvrzen (w znaczeniu II)’,
uzavíratelný – ‘takový, který může být uzavírán, uzavřen (w znaczeniu 2,3)’,
vážitelný – ‘takový, který může být vážen (w znaczeniu 1)’,
vyhubitelný – ‘takový, který lze vyhubit (w znaczeniu 1)’,
vykazatelný – ‘takový, který lze vykázat (w znaczeniu 4)’,
zrušitelný – ‘takový, který může být zrušen (w znaczeniu 1)’,
zvládnutelný – ‘takový, který může být zvládnut (w znaczeniu 2)’,
zvrátitelný – ‘takový, který může být zvrácen (w znaczeniu 3,4)’.

W SSJČ odnotowaliśmy nieliczne przykłady derywatów mających nadwyżkę znaczeniową, por.:

makatelný – 1. ‘takový, který lze makat’; 2. ekspr. slang. ‘zcela zřejmý’,
snesitelný – 1. ‘takový, který může být snášen, snesen, trpěn, strpěn’; *2. *snášennlivý* ‘nemající zálibu ve sporech, rád žijící v dobré shodě s druhými, respektující cizí přesvědčení, názory; tolerantní’,
větratelný – 1. ‘takový, který může být větrán’; 2. rzad. ‘takový, který zvětrává’.

1.1.2.3. Charakterystyka czasowników motywujących pod względem ich pochodzenia

Derywaty odczasownikowe na *-telný* motywują się czasownikami:

1) rodzimymi, np.: *pojmenovatelný* ← *pojmenovat*, *pozorovatelný* ← *pozorovat*, *práškovatelný* ← *práškovat*, *přestavovatelný* ← *přestavovat*, *sklopitelný* ← *sklopit*, *složitelný* ← *složit*, *splatitelný* ← *splatit*, *splnitelný* ← *splnit*, *uplatnitelný* ← *uplatnit*, *uplatňovatelný* ← *uplatňovat*, *vysunutelný* ← *vysunout*, *vysunovatelný* ← *vysunovat*, *zaměnitelný* ← *zaměnit*, *zbořitelný* ← *zbořit*, *zrušitelný* ← *zrušit*;

2) obcego pochodzenia. W materiale pochodzącym z SSJČ, a przede wszystkim w materiale korpusowym oraz w wypisach własnych, licznie występują derywaty motywowane czasownikami obcego pochodzenia³⁸. Łącznie odnotowaliśmy ponad sto niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych z formantem *-telný/-itelný* motywowanych czasownikami obcymi. Słowniki wykorzystane przy opisie przymiotników potencjalnych w języku czeskim³⁹ nie notują większości przy-

³⁸ Określając pochodzenie wyrazów, korzystaliśmy przede wszystkim z następujących słowników: V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1997; J. Rejzer, *Český etymologický slovník*, Český Těšín 2001; *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*, red. zespół autorów, Praha 2005.

³⁹ Zob. wykaz słowników, s. 159–160.

miotników odczasownikowych na *-telný/-itelný*, motywowanych czasownikami obcego pochodzenia, notują tylko czasowniki motywujące. Największe warstwy zapożyczeń stanowią przymiotniki motywowane czasownikami pochodzącymi z języków (wszystkie niżej przytoczone przykłady pochodzą z wypisów własnych, podajemy przykłady w wyborze):

a) łacińskiego, np. *akceptovat* → *akceptovatelný*, *aktualizovat* → *aktualizovatelný*, *definovat* → *definovatelný*, *deklarovat* → *deklarovatelný*, *determinovat* → *determinovatelný*, *distribuuovat* → *distribuuovatelný*, *instalovat* → *instalovatelný*, *mineralizovat* → *mineralizovatelný*, *privatizovat* → *privatizovatelný*, *ratifikovat* → *ratifikovatelný*, *redistribuuovat* → *redistribuuovatelný*, *regenerovat* → *regenerovatelný*, *reprezentovat* → *reprezentovatelný*, *separovat* → *separovatelný*, *simulovat* → *simulovatelný*;

b) francuskiego, np. *adresovat* → *adresovatelný*, *dešifrovat* → *dešifrovatelný*, *manévrovat* → *manévrovateľný*, *repassovat* → *repassovateľný*;

c) greckiego, np. *dialyzovat* → *dialyzovateľný*, *fotografovat* → *fotografovateľný*, *programovat* → *programovateľný*, *organisovat* → *organisovateľný*;

d) angielskiego, np. *resetovat* → *resetovateľný*.

1.1.3. Synonimia w obrębie przymiotników potencjalnych

Opisując czeskie przymiotniki na *-telný/-itelný*, nie można nie wspomnieć o znaczeniowo i słowotwórczo bliskich im przymiotnikach na *-ný*, których produktywność, jako formacji o znaczeniu potencjalnym, jest mała.

W SSSJ⁴⁰ synonimia przymiotników potencjalnych reprezentowana jest licznymi przykładami. W relacje synonimiczne wchodzi ponad 60 przymiotników odczasownikowych na *-telný/-itelný* tworzących pary synonimiczne (szeregi) z derywatami na *-ný* utworzonymi od tej samej podstawy słowotwórczej⁴⁰. Sufiks *-ný* jest polisemiczny, związek znaczeniowy między derywatem z formantem *-ný* a podstawą jest często luźny, co powoduje, że liczne derywaty z formantem *-ný* nie są synonimami całkowitymi derywatów z formantem *-telný/-itelný*. U derywatów z formantem *-ný* nieraz dochodzi do utraty znaczenia potencjalnego, np. *sestavitelný nábytek* ‘takový, který je možno sestavit’ a *sestavný nábytek* ‘určený k sestavení’. Derywaty z formantem *-ný* przybierają znaczenie ‘účelové’ – celowe. Derywaty z formantem *-ný* często też nazywają cechy bardziej trwałe, stałe, np. *otočný jeřáb* ‘způsobilý k otáčení’ a *otočitelný* – *oboustranně otočitelný o 90° podvozek s hydraulikou* ‘takový, který může být otáčen’. Zdarza się również, że derywaty z formantem *-ný* motywowane są czasownikami i rzeczownikami odczasownikowymi, np. *nenavratitelný* ← *navrátit* a *nenávratný* ← 1. *navrátit*, 2. *návrat*, *nahraditelný* ← *nahradit* a *náhradný* ← 1. *nahradit*, 2. *náhrada*.

⁴⁰ Przedstawiona tu charakterystyka synonimicznych przymiotników z sufiksem *-telný/-itelný* oraz sufiksem *-ný* odzwierciedla tylko stan zarejestrowany w SSSJ.

Należy dodać, że liczne pary synonimów mają w składzie derywaty opatrzone kwalifikatorami chronologicznymi oraz frekwencyjnymi, wskazującymi, które z derywatów należą do słownictwa ogólnie używanego oraz te, które mają ograniczony zakres użycia lub są tworamii jednostkowymi. Częściej takimi kwalifikatorami opatrzone są derywaty z formantem *-ný*. Oto wybrane przykłady par synonimicznych, w których przymiotniki z formantem sufiksalnym *-telný/-itelný* scharakteryzowane zostały jako wyrazy rzadkie lub przestarzałe: *nedobyitelný* przest. // *nedobytný, neměřitelný* rzad. // *neměrný* przest., *nenasytitelný* rzad. // *nenasytný, nenavratitelný* rzad. // *nenávratný, *neodmluvitelný* // *neodmluvný, neodvratitelný* rzad. // *neodvratný, nerozlučitelný* rzad. książk. // *nerozlučný, nespočitatelný* rzad. // *nespočetný, nestižitelný* rzad. książk. // *nestižný, neumořitelný* rzad. // *neúmorný, neunavitelný* rzad. // *neúnavný, neunesitelný* rzad. // *neúnosný, neuplatitelný* rzad. // *neúplatný, *neuprositelný* // *neúprosný, nezhubitelný* // **nezhubný, nezvratitelný* rzad. // *nezvratný*.

Niekiedy zarówno derywaty z formantem *-telný*, jak i derywaty z formantem *-ný* opatrzone są kwalifikatorem ‘řidký’, np. **nepodvratitelný* // **nepodvratný, *nepojatelný* // **nepojatný, *nezhostitelný* // **nezhostný, *nezkojitelný* // **nezkojný, *nezmylitelný, *nezmylitelný* // **nezmylný*.

Pary synonimiczne przymiotników na *-telný/-itelný* // *-ný* motywowane są najczęściej czasownikami z sufiksem tematycznym *-i(t)*, rzadziej *-nou(t)* i *-a(t)*.

Jako synonimy całkowite w SSJČ odnotowaliśmy ponad 30 par derywatów z formantem *-telný/-itelný* // *-ný*, wśród których najliczniej reprezentowane są pary synonimiczne występujące w formie zaprzeczonej. Kwalifikatorem chronologicznym lub frekwencyjnym częściej opatrzone są derywaty z formantem *-ný* (podajemy przykłady w wyborze):

dobyitelný // *dobytný* – np. *snadno dobytelný* // *dobytný hrad* ‘takový, jehož je možno dobyt’,

neotřesitelný // *neotřesný* – np. *pevná a neotřesitelná* lub *neotřesná vůle*,

neslyšitelný // *neslyšný* – np. *neslyšitelný, neslyšný krok* ‘takový, který nemůže být slyšen’,

nezkrotitelný // *nezkrotný* – np. *nezkrotitelná, nezkrotná síla* ‘taková, která nemůže být zkrocena, která se nedá zkrotit’,

podplatitelný // *podplatný* rzad. – np. *podplatitelní, podplatní policisté, strážci, vojáci* ‘takoví, které je možno podplatit’,

rozbitelný rzad. // *rozbitný* – np. *snadno rozbitelné* // *rozbitné sklo* ‘takové, které může být rozbito’,

slyšitelný // *slyšný* przest. – np. *sotva slyšitelný, slyšný hlas* (Rais) ‘takový, který může být slyšen’,

zaměnitelný // *záměnný* – np. *zaměnitelné, záměnné pojmy* ‘takové, které mohou být zaměněny’,

pochopitelný // *pochopný* przest.,

postižitelný // *postižný* przest.

W materiale wyekscerpowanym z SSJČ występują także pary, w których tylko jedno znaczenie przymiotnika z formantem *-ný* jest synonimem przymiotnika z formantem *-telný/-itelný*, przy czym derywaty z formantem *-ný* często opatrzone są kwalifikatorem *rzadki*. Podajemy przykłady w wyborze:

- *dosažitelný* ‘takový, jehož lze dosáhnout’ // *dosažný* 1. rzad. ‘takový, jehož lze dosáhnout’; *2. mající nějaký dosah, významný, důležitý;
- *vyměnitelný* ‘takový, který může být vyměněn’ // *výměnný* 1. týkající se výměny; 2. tech. *výměnné součásti stroje* ‘takový, který může být vyměněn’; 3. výměnkářský.

W SSJČ odnotowaliśmy również takie pary synonimów, które częściej występują w formie zaprzeczonej niż niezaprzeczonej, np.:

nerozbitelný // *nerozbitný*,
rozbitelný rzad. // *rozbitný* rzad.

Uwagę zwraca także fakt, że chociaż niektóre derywaty w formie zaprzeczonej tworzą pary synonimiczne, nie musi tak być z ich odpowiednikami w formie niezaprzeczonej. I tak dla pary synonimicznej *neodvratitelný* rzad. // *neodvratný* można zbudować parafrazę ‘takový, který není možno odvrátit’, a derywaty *odvratitelný* oraz *odvratný* są tylko częściowymi synonimami, przy czym derywat *odvratný* w znaczeniu wyrażającym możliwość opatrzonej jest kwalifikatorem rzadki (*osud těžko odvratný*), derywat ten oznacza po prostu ‘týkající se odvratu’. Do podobnej sytuacji dochodzi przy derywatach:

nedostižitelný // *nedostižný* – *dostižitelný* // *dostižný* przest.,
neodlučitelný // *neodlučný* – *odlučitelný* // Ø (?*odlučný*),
neotřesitelný // *neotřesný* – *otřesitelný* // Ø (?*otřesný*),
nerozlučitelný // *nerozlučný* – *rozlučitelný* rzad. // *rozlučný nie jest synonimem *rozlučitelný*,
nespočitatelný rzad. // *nespočetný* – *spočitatelný* // Ø (?*spočetný*),
neukojitelný // *neúkojný* książk. – *ukojitelný* rzad. książk. // *úkojný* nie jest synonimem *ukojitelný*.

Przymiotniki potencjalne na *-telný/-itelný* mogą wchodzić w relacje synonimiczne również z derywatami utworzonymi od tej samej podstawy słowotwórczej za pomocą formantu *-lý*, *-ivý*, *-ací*, *-avý*. Formanty te, podobnie jak formant *-ný*, oznaczają cechy bardziej stałe, przeznaczeniowe. W SSJČ odnotowano nieliczne przykłady takich par synonimów, w większości derywaty te są synonimami tylko w pewnym znaczeniu:

- *-telný* // *-ací* (4):

częściowymi synonimami są:

- *posunovatelný* // *posunovací*, np. *posunovatelný* ‘takový, který může být posunován’, np. *lehce posunovatelné okno*; *posunovací* 1. provádějící posunování,

sloužící k posunování; 2. posunovatelný: *posunovatelné dveře, okno*; 3. týkající se nějaké změny,

- *rozbíratelný, rozebíratelný* rzad. // *rozbírací, rozebírací* rzad., np. *rozbíratelný: snadno rozbíratelné trubkové konstrukce* ‘takové, které může být rozebráno’; *rozbírací* 1. určený, zařízený na rozbírání; *rozbírací lešení* ‘takové, které může být rozebráno’ *2. analyzující: *bystré rozbírací kapitoly*,

- *rozkládatelný, rozkladatelný* // *rozkládací*, np. *rozkládatelný, rozkladatelný* ‘schopný rozkládání’; *rozkládací* ‘určený k rozkládání’; *rozkládací gauč* ‘schopný rozkládání’,

- *zasunovatelný* // *zasunovací*, np. *zasunovací* ‘určený k zasunování’; *zasunovací okenice* ‘takové, které mohou být zasunovány’;

- *-telný* // *-lý* (7):

- *nedostižitelný* // *nedostihlý*, np. *nedostižitelný, nedostižný vzor, cíl, ideál* ‘takový, který nemůže být dostižen’,

- *nevystižitelný* // *nevystihlý* książk., np. *nevystižitelná, nevystihlá krása* ‘taková, která se nedá slovy vystihnout’, *nepostřehnutelný* // **nepostřehlý*.

Niżej przedstawiamy pary synomimiczne, w których derywaty z formantem *-ly* opatrzone są kwalifikatorem chronologicznym:

nedosažitelný // *nedosáhlý* przest. książk.,

nepostižitelný // *nepostihlý* przest.,

neproniknutelný // *neproniklý* przest.,

nestižitelný przest. książk. // *nestihlý* przest. książk.;

- *-telný* // *-ivý* (1):

- *netříštitelný* // *netříštivý*, np. *netříštitelné, netříštivé sklo* ‘takový, který nemůže být roztržštěn’ *pomijitelný* przest. // *pomijivý*;

- *-telný* // *-avý* (1):

- *otvíratelný* // *otvívavý*, np. *otvíratelný* ‘takové, které mohou být otvírány’, np. *otvíratelné stěny kabiny, otvívavý* np. *otvívavá okna* ‘taková, která mohou být otvírána’.

SSJČ notuje również przymiotniki, które można zgrupować w trójki formantowe *-itelný* // *-ný* // *-lý*, np.:

nepostižitelný // *nepostižný* // *nepostihlý*,

nestižitelný // *nestižný* // *nestihlý*,

nevystižitelný // *nevýstižný* rzad. // *nevystihlý* książk.

Warto zwrócić uwagę, że obecność w słowniku trzech derywatów utworzonych od jednolitej podstawy za pomocą różnych formantów nie oznacza bynajmniej ich faktycznego używania w praktyce językowej. Zdarza się bowiem, że w praktyce językowej pozostaje tylko jeden z derywatów odnotowanych w SSJČ.

1.2. Język słowacki

1.2.1. Ogólna charakterystyka przymiotników o znaczeniu potencjalnym z formantem *-tel'ný*

W języku słowackim formantem głównym wykorzystywanym w derywacji przymiotników odczasownikowych o znaczeniu potencjalnym jest formant *-tel'ný*. Formant ten wykorzystywany jest wyłącznie w derywacji przymiotników odczasownikowych. Nieliczne przymiotniki na *-tel'ný* (14 przykładów) mają znaczenie inne niż potencjalne lub mają nieregularną strukturę słowotwórczą w rozumieniu synchronicznym. W pracy nie będą rozpatrywane – z powodu takiej struktury lub ze względu na motywację odrzeczownikową – przymiotniki typu *smrteľný*, *nesmrteľný*, *zreteľný*, *nezreteľný*, *prozreteľný*, *neprozreteľný*, *citeľný*, *neciteľný*, *potuteľný*, *prevoditeľný*⁴¹, *spasiteľný*, przest. *vzdeláateľný* oraz wyraz *vodnateľný* o nieco osobliwej budowie⁴². Wyraz *(ne)smrteľný*⁴³ we współczesnym języku słowackim rozumiany jest raczej jako derywat odrzeczownikowy – ‘podliehajúci smrti, súvisiaci so smrťou’. Niejasną strukturę słowotwórczą mają także wyrazy *zreteľný* ‘wyraźny, jasny, zrozumiały’, *prozreteľný* ‘przezorny’, które, kiedyś motywowane czasownikiem *zriet'* ‘dojrzewać’, straciły swój pierwotny związek z wyrazem motywującym. Nieregularną strukturę słowotwórczą ma też przymiotnik *(ne)citeľný* (zamiast oczekiwanego *cítiteľný*). Wyraz *vzdeláateľný* opatrzonej kwalifikatorem *przestarzały* utracił znaczenie potencjalne, oznacza po prostu ‘poskytujúci vzdelanie, týkajúci sa vzdelania’ oraz ‘poučný’.

Nieliczne przykłady przymiotników potencjalnych na *-tel'ný* utworzone są od czasowników nieprzechodnych, np. *neodolateľný*, *odpustiteľný*, *peniknuteľný*.

⁴¹ Wynika to z wieloznaczności czasowników stanowiących ich podstawy.

⁴² „[...] z podoby *prevoditeľný* nám po vyčlenení prípony *-tel'ný* zostáva odvodzovací základ *prevodi-* so samohláskou *o* v druhej slabike slova. Lenže samohláska *o* sa nevzťahuje v odvodzovacom základe, ktorým je 3. osoba jednotného čísla prítomného času slovesa *previesť* [...]. Samohlásku *o* máme iba v dejovom podstatnom mene *prevod*, ktoré je utvorené od slovesa *previesť*. Podoba prídavného mena *prevoditeľný* nie je utvorená v zhode so slovotvornými zákonitostami platnými v spisovnej slovenčine a jej používanie ovplyvnili iné faktory, kým podoba *preveditel'ný* tieto zákonitosti rešpektuje” [Považaj 2000].

⁴³ „Prídavné meno *vodnateľný* zrejme nesúvisí so slovesným slovotvorným základom, ba nejde v ňom ani o príponu *-tel'ný*. V. Machek, *Vývoj praslovanské slovní zásoby*, Československé přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii, Praha 1963, s. 101, upozorňuje, že slovotvorným základom je tu vlastne staročeský názov akéhosi červa a zároveň i choroby – *vodné tele*, a uvádza aj germánske paralely: *vatnkalf* v starej nórcine, *wazzar kalb* v starej hornej nemčine a *waterkalf* v strednej dolnej nemčine” [Horecký 1964: 131]. Rozważania Horeckiego można poszerzyć o informację, że istnieje jeszcze nazwa choroby *vodnatielka* (puchlina wodna).

W słowniku akademickim języka słowackiego (SSJ) odnotowano łącznie 429 derywatów z formantem *-tel'ný*. W SSJ znajduje się liczna grupa derywatów opatrzonych różnego rodzaju kwalifikatorami. Wśród owych derywatów tylko nieliczna grupa formacji (15 przykładów) klasyfikowana jest w słowniku jako przestarzałe, wychodzące z użycia, ale dziś jeszcze spotykane. Większość wyrazów z kwalifikatorem *przestarzały* występuje w formie zaprzeczonej, np.: *nedosiahnutel'ný*, *nedostihnutel'ný*, *nenavrátitel'ný*, *neobčiahnutel'ný*, *neoklamatel'ný*, *(ne)slyšateľný*, *nestroviteľný*, *nestrpiteľný*, *neuprositeľný*, *nezadateľný*, *nezapomeniteľný*, *nezaznateľný*, *premeniteľný*, *rozlučiteľný*.

W grupie derywatów współczesnych, oprócz przymiotników ogólnie używanych, znajdują się w SSJ również wyrazy z kwalifikatorami frekwencyjnymi, stylistycznymi i terminologicznymi. W słowniku odnotowaliśmy 36 derywatów z kwalifikatorem *rzadki*, np. *ľuštiteľný*, *napravitel'ný*, *nepobadateľný*, *odnímateľný*, *odpusťiteľný*, *odvrátiteľný*. Jako wyrazy książkowe scharakteryzowano w SSJ około 25 derywatów, np. *nepolapiteľný*, *(ne)postrádateľný*, *nepostrehnutel'ný*, *neprekročiteľný*, *ohroziteľný*, *pomyšliteľný*, *stvárnovateľný*.

Często występującymi wśród omawianych derywatów są terminy specjalne (w SSJ około 70 przykładów). W słowniku najliczniejsze są pojęcia z dziedziny prawa. Do terminologii prawniczej należą m.in. następujące derywaty (16): *neopomeniteľný*, *scudziteľný*, *stíhateľný*. Terminy techniczne to (5): *koksovateľný*, *nastaviteľný*, *zlievateľný*, *zvárateľný*. Charakter terminologiczny mają też derywaty (28): *formovateľný*, *kaliteľný*, *kovateľný*, *leštiteľný*, *nerozoberateľný*, *nestlačiteľný*, *oceniteľný*. Pozostałe pojęcia należą do ponad dziesięciu dziedzin, np. terminy z zakresu biologii, chemii, ekonomii, fizyki, matematyki. Oto niektóre z nich: *stiahnutel'ný* biol., *titrovateľný* chem., *opotrebitel'ný* ekon., *rozšíriteľný* ekon., *magnetizovateľný* fiz., *stlačiteľný* fiz., *rozvinuteľný* mat. geom. Terminy z tych dziedzin reprezentowane są w SSJ jednym lub dwoma przykładami. Łącznie 163 (38%) współcześnie używane derywaty z formantem *-tel'ný* posiadają różnego rodzaju kwalifikatory.

Niektóre wyrazy oznaczone w słowniku jako wyrazy przestarzałe lub rzadkie występują licznie w nowszej warstwie słownictwa lub zostały umieszczone w KSSJ, który notuje tylko wyrazy używane współcześnie⁴⁴. Wyraz *nedostihnutel'ný*, charakteryzowany w SSJ jako przestarzały, odnotowuje KSSJ – *nedostihnutel'ný*, np. *nedostihnutel'ný delegát*, *ideál*, *vzor*.

Oto wybór wyrazów, które są powszechnie używane w nowszej warstwie słownictwa, a w SSJ oznaczone są jako wyrazy rzadkie lub przestarzałe, np.:

odnímateľný – *odnímateľný kábel*, *kryt*, *nástavec*, *panel*, *poťah*, *popruh*, *remienok*, *zásobník*;
sledovateľný – *dobře sledovateľný film*, *príbeh*, *proces*, *program*, *projekt*.

⁴⁴ Zob. przypis 25, s. 51.

Jak już niejednokrotnie wspominaliśmy, przytoczone dane liczbowe (SSJ) mają charakter orientacyjny. Materiał wyekscerpowany z innych źródeł niż wymieniony słownik świadczy o tym, że we współczesnym języku słowackim funkcjonuje znacznie większa liczba derywatów z tym formantem, a co za tym idzie formant ten jest bardzo produktywny. Materiał wyekscerpowany z innych źródeł niż SSJ tworzy około 465 derywatów. Większość derywatów z formantem *-tel'ný* została wyekscerpowana z korpusu [SNK] i Internetu. Z korpusu pochodzą m.in. następujące przykłady: *čerpateľný, dávkovateľný, dobíjateľný, editovateľný, chytateľný, inhalovateľný, integrovateľný, klasifikovateľný, kopírovateľný, monitorovateľný, nárokovateľný, predstihnutelný, vybúrateľný, vyčerpateľný, vyhrievateľný, vyvetráateľný, umývateľný, zapínateľný, zapisovateľný, zaspievateľný, zasúvateľný, zdôvodniteľný*.

Z Internetu i innych źródeł wyekscerpowaliśmy następujące derywaty: *nerozvinutelný, nezanedbateľný, obnoviteľný, odvoditeľný, (ne)opraviteľný, overovateľný, preložiteľný, premožiteľný, prepojiteľný, prepraviteľný, preraziteľný, prestupiteľný, presúvateľný, pripojiteľný, prípraviteľný, prispôsobiteľný, prisúvateľný, uplatniteľný, upraviteľný, skrotiteľný, (ne)vylučiteľný, vynímateľný, vypratelný, vyrábateľný, zakoreniteľný, zaplatiteľný, zariadeniteľný, zastaviteľný, (ne)zdaniteľný, zneužitelný, zrovnateľný, zvráťiteľný*.

Wyraźną grupę wśród nowych derywatów tworzą wyrazy motywowane czasownikami obcego pochodzenia, np. *(ne)akceptovateľný ← akceptovať, dekodovateľný ← dekodovať, demontovateľný ← demontovať, dešifrovateľný ← dešifrovať, (ne)distribuovateľný ← distribuovať, fermentovateľný ← fermentovať, (ne)filtrateľný ← filtrovať, inštalovateľný ← inštalovať, interpretovateľný ← interpretovať, (ne)kondenzovateľný ← kondenzovať, konfigurovateľný ← konfigurovať, lokalizovateľný ← lokalizovať, manipulovateľný ← manipulovať, montovateľný ← montovať, (ne)recyklovateľný ← recyklovať, regenerovateľný ← regenerovať, namontovateľný ← namontovať, privatizovateľný ← privatizovať, (ne)programovateľný ← programovať, separovateľný ← separovať, transportovateľný ← transportovať*.

1.2.2. Opis czasowników motywujących

1.2.2.1. Charakterystyka morfologiczna czasowników motywujących

Podobnie jak w języku czeskim, w naszym opisie podstawy słowotwórczej derywatów z formantem *-tel'ný* wychodzimy od formy bezokolicznikowej czasownika. Jak wynika z materiału wyekscerpowanego z SSJ, derywaty odczasownikowe o znaczeniu potencjalnym z formantem *-tel'ný* tworzy się w języku słowackim z reguły od czasowników przechodnich dokonanych i niedokonanych. Są

to przede wszystkim czasowniki z sufiksem tematycznym (w nawiasie podajemy liczebność wśród przymiotników niezaprzeczonych):

-i(t) (101): *čistiteľný* ← *čistiť*, *farbitel'ny* ← *farbiť*, *kaliteľný* ← *kalit'*, *leštiťel'ny* ← *leštiť*, *liečiteľný* ← *liečiť*, *meniteľný* ← *meniť*, *nahraditeľný* ← *nahradiť*, *napodobiteľný* ← *napodobiť*, *napraviteľný* ← *napraviť*, *oddeliteľný* ← *oddeliť*, *odstrániteľný* ← *odstrániť*, *odvrátiťel'ny* rzad. ← *odvrátiť*, *vylicieťel'ny* ← *vylicieť*, *vyvrátiťel'ny* ← *vyvrátiť*, *zameniteľný* ← *zameniť*, *zdaniteľný* ← *zdanit'*, *zhotoviteľný* ← *zhotoviť*, *zmieriteľný* rzad. ← *zmieriť*, *zúročiteľný* ← *zúročiť*;

-a(t) (61): *badateľný* ← *badat'*, *dokázateľný* ← *dokázat'*, *hmatateľný* ← *hmatat'*, *merateľný* ← *merat'*, *obrábateľný* ← *obrábat'*, *počítateľný* ← *počítat'*, *vymazateľný* ← *vymazať*, *vykonateľný* ← *vykonať*, *vyrovateľný* ← *vyrovnať*, *zapamätateľný* ← *zapamätat'*, *započítateľný* ← *započítať*, *zmerateľný* ← *zmerat'*, *zodpovedateľný* ← *zodpovedať*;

-ova(t)/-va(t) (47): *definovateľný* ← *definovať*, *filtrvaťel'ny* ← *filtrvať*, *formulovateľný* ← *formulovať*, *formovateľný* ← *formovať*, *kontrolovateľný* ← *kontrolovať*, *magnetizovateľný* ← *magnetizovať*, *sledovateľný* ← *sledovať*, *požadovateľný* ← *požadovať*, *realizovateľný* ← *realizovať*, *recitovateľný* ← *recitovať*, *redukovateľný* ← *redukovat'*, *regulovateľný* ← *regulovať*, *rekonštruovateľný* ← *rekonštruovať*, *reprodukovateľný* ← *reprodukovat'*, *zaplombovateľný* ← *zaplombovať*, *zúžitkovateľný* ← *zúžitkovať*;

-nú(t) (14): *dosiahnuteľný* ← *dosiahnúť*, *napadnuteľný* ← *napadnúť*, *ohnuteľný* ← *ohnúť*, *pohnuteľný* ← *pohnúť*, *postrehnuteľný* ← *postrehnúť*, *predstihnuteľný* ← *predstihnúť*, *vystihnuteľný* ← *vystihnúť*, *zamknuteľný* ← *zamknúť*, *zvinuteľný* ← *zvinúť*.

Nieliczne derywaty (13) w analizowanym materiale słownikowym motywowane są czasownikami o tematach fleksyjnych rdzennych spółgłoskowych i samogłoskowych. Przykłady: *(ne)čuteľný* ← *čuť*, *neotras-iteľný* ← *otriast'*, *nepremož-iteľný* ← *premôcť*, *(ne)počuteľný* ← *počuť*, *(ne)preved-iteľný* ← *previesť*, *(ne)vymož-iteľný* ← *vymôcť*, *zažiteľný* ← *zažiť*, *(ne)znes-iteľný* ← *zniest'*.

Warto zauważyć, że formant *-teľný* ma w języku słowackim swój wariant *-iteľný*. Stosunkowo niewiele uwagi zwracano w słowackich pracach językoznawczych na ten właśnie formant. Wystarczy wskazać, że w gramatykach języka słowackiego formant *-iteľný* nie został nawet odnotowany⁴⁵. My również, inaczej niż w języku czeskim, nie będziemy przytaczać wariantu *-iteľný* obok formantu *-teľný*. Po dokonaniu dokładnej analizy materiału okazało się bowiem, że formant

⁴⁵ „Jednozväzkový typ výkladového slovníka podmieňuje to, že KSSJ zachytáva slovnú zásobu slovenčiny v prísnom výbere. To značí, že do slovníka sa iba výnimočne zahrnuli úzko odborné, nárečové, slangové, zastarané a zriedkavé výrazy” [KSSJ 1997: 13].

-itel'ný występuje jedynie przy nielicznych derywatach. W SSJ zarejestrowano jedynie 18 wyrazów.

Grupę tę tworzą derywaty, których podstawami słowotwórczymi są czasowniki prefiksalne o tematach fleksyjnych rdzennych spółgłoskowych z przyrostkiem *-st'*, *-ct'* (8 przykładów), np. *neotras-itel'ný* ← *otriast'*, *nepremož-itel'ný* ← *premočt'*, *(ne)preved-itel'ný* ← *previest'*, *(ne)vymož-itel'ný* ← *vymôct'*, *(ne)znes-itel'ný* ← *zniest'*.

Formant *-itel'ný* mają również derywaty motywowane czasownikami z sufiksem tematycznym *-ie(t)* (10 przykładów): *(ne)mysliteľný* ← *myslieť*, *neodmysliteľný* ← *odmyslieť*, *neporozumiteľný* ← *porozumieť*, *nestrpiteľný* ← *strpieť*, *pomyšliteľný* ← *pomyšlieť*, *(ne)viditeľný* ← *vidieť*, *(ne)zrozumiteľný* ← *zrozumieť*.

Formant *-itel'ný* wydzielić można ponadto u nielicznych derywatów opatrzonych kwalifikatorem *przestarzały* (genetycznie są to wyrazy zapożyczone z języka czeskiego), motywowanych czasownikami z sufiksem tematycznym *-nú(t)*, w przypadku kiedy podstawa motywująca nie zachowuje sufiksu tematycznego *-nú(t)*. W derywatach tych dochodzi do alternacji *h* : *ž*. Jako przykłady można podać: *nedosiahmutel'ný* – *nedosažitel'ný* książk. przest., *nedostihutel'ný* – *nedostižitel'ný* książk. przest.

Wydzielenie formantu *-itel'ný* w języku słowackim nie jest jednoznaczne⁴⁶. Komplikuje je fakt, że za formę wyjściową można uważać zarówno formę bezokolicznikową czasownika, jak i formę imiesłowu biernego. Jeżeli przy analizie przymiotników odczasownikowych z sufiksem *-tel'ný* będziemy wychodzić od formy imiesłowu biernego, grupa derywatów, której można by przypisać formant *-itel'n(ý)*, wzrośnie o derywaty typu *robit'*, a więc o około 180 wyrazów, np.:

farb-itel'ný – *farbený* – *farbit'*,
čist-itel'ný – *čistený* – *čistiť*,
naprav-itel'ný – *napravený* – *napraviť*,
nastav-itel'ný – *nastavený* – *nastaviť*,
poraz-itel'ný – *porazený* – *poraziť*,
rozlúš-itel'ný – *rozlúštený* – *rozlúštiť*.

W materiale wyekscerpowanym z SSJ około 145 przykładów (60%) wśród 237 przymiotników występujących w formie niezaprzeczonej stanowią derywaty mające w podstawie czasowniki prefiksalne. Tylko nieliczne derywaty opa-

⁴⁶ J. Horecký uważa go za skrajny i rzadki przypadek, a formant *-itel'n(ý)* uzasadnia w następujący sposób: „Pretože však ide vcelku o okrajové a zriedkavé prípady, nepokladáme za účelné uvádzať tento variant *-itel'ný*. L'ahšie bude vysvetliť podoby *znesiteľný*, *zrozumiteľný* tak, že pred príponou *-tel'ný* tu nastupuje tematický vokál *i*, aj keď neorganický, v danom prípade iba analogický” [Horecký 1964:130].

trzone są kwalifikatorem „przestarzały”, „rzadki” czy „książkowy” (18 przykładów):

do- (2):

dokázateľný (*dokázat*), *dosiahnuteľný* (*dosiahnúť*);

na- (6):

nahradiateľný (*nahradiť*), *napadnuteľný* (*napadnúť*), *napodobiteľný* (*napodobiť*), *napraviteľný* rzad. (*napraviť*), *nastaviteľný* (*nastaviť*), *naučiteľný* (*naučiť*);

o- || *ob-* (12):

obmedziteľný rzad. (*obmedziť*), *obrábateľný* (*obrábať*), *obyvateľný* (*obývať*), *oceniťelny* (*oceniť*), *ohnuteľný* (*ohnúť*), *ohraničiteľný* rzad. (*ohraničiť*), *ohroziteľný* książk. (*ohroziť*), *opotrebitelny* (*opotrebiť*), *opracovateľny* (*opracovať*), *osvojiteľny* rzad. (*osvojiť*), *otáčateľny* (*otáčať*), *overiteľny* (*overiť*), *ovládateľny* (*ovládať*), *ovplyvniťelny* (*ovplyvniť*);

od- (11):

odaniťelny rzad. (*odaniť*), *odčítateľny* (*odčítať*), *oddeliteľny* (*oddeliť*), *odlučiteľny* (*odlučiť*), *odnímateľny* rzad. (*odnímať*), *odpočítateľny* (*odpočítať*), *odpojiteľny* (*odpojiť*), *odpustiteľny* rzad. (*odpustiť*), *odvolateľny* (*odvolať*), *odvrátiťelny* rzad. (*odvrátiť*);

po- (20):

počítateľny (*počítať*), *počuteľny* (*počuť*), *pohnuteľny* (*pohnúť*), *pohýbateľny* (*pohýbať*), *pochopteľny* (*pochopiť*), *pominuteľny* (*pominúť*), *pomyšliteľny* książk. (*pomyšlieť*), *poraniťelny* (*poraniť*), *poraziťelny* (*poraziť*), *porovnaťelny* (*porovnať*), *porušiťelny* (*porušiť*), *postihnuteľny* (*postihnúť*), *postrádateľny* książk. (*postrádať*), *postrehnuteľny* (*postrehnúť*), *posunuteľny* (*posunúť*), *posúvateľny* (*posúvať*), *použiteľny* (*použiť*), *používateľny* (*používať*), *poznateľny* (*poznať*);

pod- (1):

podplatiteľny (*podplatiť*);

pre- (10):

prekladateľny (*prekladať*), *prekonateľny* (*prekonať*), *premeniteľny* przest. (*premeniť*), *prenášateľny* (*prenášať*), *preniknuteľny* (*preniknúť*), *prestaviťelny* (*prestaviť*), *presvedčiťelny* rzad. (*presvedčiť*), *preukázateľny* (*preukázať*), *prevediteľny* (*previesť*);

pred- (1):

predvídateľny (*predvídať*);

pri- (2):

pričítateľny (*pričítať*), *prijateľny* (*prijat*);

re- (3):

recitovateľny (*recitovať*), *rekonštruovateľny* (*rekonštruovať*), *reprodukovateľny* (*reprodukovať*);

roz- (18):

rozlišitel'nyj (rozlišit'), rozłożitel'nyj (rozłożyć), rozlučitel'nyj przest. (rozlučit'), rozlúšitel'nyj (rozlúštit'), rozmnožitel'nyj (rozmnožit'), rozmontovatel'nyj (rozmontovat'), rozoznatel'nyj (rozoznat'), rozpojitel'nyj (rozpojit'), rozpoznatel'nyj (rozpoznat'), rozpustitel'nyj rzad. (rozpustit'), rozriešitel'nyj (rozriešit'), rozširitel'nyj (rozširit'), rozta-vitel'nyj (roztavit'), roztieratel'nyj (roztierat'), roztopitel'nyj rzad. (roztopit'), rozviera-tel'nyj (rozvierat'), rozvinutel'nyj (rozvinút');

s- (12):

scudžitel'nyj (scudžit'), skvasitel'nyj (skvasit'), spálitel'nyj (spálit'), splavitel'nyj (splavit'), splnitel'nyj (splnit'), spojitel'nyj (spojit'), spozorovatel'nyj (spozorovat'), spracovatel'nyj (spracovat'), stiahnutel'nyj (stiahnúť), stlačitel'nyj (stlačit'), strávitel'nyj (strávit');

u- (8):

udržatel'nyj (udržat'), uhasitel'nyj (uhasit'), ukojitel'nyj (ukojit'), umoritel'nyj (umoriť), upotrebiteľ'nyj (upotrebit'), uveritel'nyj (uverit'), uzatváratel'nyj (uzatvárat');

v- (1):

vpočítatel'nyj (vpočítat');

vy- (11):

vyhojitel'nyj (vyhojit'), vykonatel'nyj (vykonat'), vyliečitel'nyj (vyliečit'), vymenitel'nyj (vymenit'), vymožitel'nyj (vymôct'), vypočítatel'nyj (vypočítat'), vyslovitel'nyj (vyslo-vit'), vysúvatel'nyj (vysúvat'), vysvetlitel'nyj (vysvetlit'), využitel'nyj (využit'), vyvráti-tel'nyj (vyvrátit');

z- || zo- (29):

zbadatel'nyj (zbadat'), zdanitel'nyj (zdanit'), zdolatel'nyj (zdolat'), zexekvovatel'nyj (ze-xekvovat'), zhojitel'nyj (zhojit'), zhotovitel'nyj (zhotovit'), zlievatel'nyj (zlievat'), zlo-sovatel'nyj (zlosovat'), zložitel'nyj (zložit'), zlučitel'nyj (zlučit'), zmazatel'nyj (zmazat'), zmenitel'nyj (zmenit'), zmeratel'nyj (zmerat'), zmieritel'nyj rzad. (zmierit'), znesitel'nyj (zniest'), zničitel'nyj (zničit'), zodpovedatel'nyj (zodpovedat'), zosaditel'nyj (zosadit'), zostavitel'nyj (zostavit'), zranitel'nyj (zranit'), zrozumitel'nyj (zrozumiet'), zúčtovatel'nyj (zúčtovať), zúročitel'nyj (zúročit'), zužitkovatel'nyj (zužitkovat'), zvinutel'nyj (zvinút'), zvládnutel'nyj (zvládnúť);

za- (15):

zachytitel'nyj (zachytit'), zamenitel'nyj (zamenit'), zamknutel'nyj (zamknúť), zamyka-tel'nyj (zamykat'), zanedbatel'nyj (zanedbat'), zapamätatel'nyj (zapamätať), zaplomb-ovatel'nyj rzad. (zaplombovať), započítatel'nyj (započítat'), zasiahnutel'nyj (za-siahnúť), zastupitel'nyj (zastúpit'), zaťažitel'nyj (zaťažit'), zatemnitel'nyj (zatemnit'), zavrhnutel'nyj rzad. (zavrhnúť), zažívateľ'nyj (zažívať).

Przymiotniki odczasownikowe z formantem *-tel'nyj* derywowane są zarówno od czasowników prefiksalnych dokonanych (*odpočítatel'nyj, odpojitel'nyj, ohraniči-tel'nyj, otvoritel'nyj, podplatitel'nyj, predvídatel'nyj, predstavitel'nyj, rozpojitel'nyj, sfar-bitel'nyj, zmenitel'nyj, zničitel'nyj, zranitel'nyj, zúčtovatel'nyj, zvinutel'nyj, zvládnutel'*

ny), jak i mniej licznych niedokonanych (*obrábateľný, obývateľný, odnímateľný, otáčateľný, posunovateľný, prekladateľný, rozoberateľný, skladateľný, snimateľný, spracovateľný*).

W materiale wyekscerpowanym z SSJ odnotowaliśmy liczne przykłady jednoczesnego tworzenia derywatów z formantem *-teľný* od czasowników niedokonanych, jak i prefiksalnych czasowników dokonanych, np.:

<i>badateľný (badať)</i>	– <i>zbadateľný (zbadat')</i> ,
<i>chápatateľný (chápat')</i>	– <i>pochopteľný (pochoptit')</i> ,
<i>farbiteľný (farbit')</i>	– <i>sfarbiteľný (sfarbit')</i> ,
<i>liečiteľný (liečiť)</i>	– <i>vyliečiteľný (vyliečiť)</i> ,
<i>meniteľný (meniť)</i>	– <i>vymeniteľný (vymeniť)</i> ,
<i>meniteľný (meniť)</i>	– <i>zameniteľný (zameniť)</i> ,
<i>meniteľný (meniť)</i>	– <i>zmeniteľný (zmeniť)</i> ,
<i>mysliteľný (myslieť)</i>	– <i>premysliteľný (premyslieť)</i> ,
<i>plombovateľný (plombovať)</i>	– <i>zaplombovateľný rzad. (zaplombovať)</i> ,
<i>raniteľný (raniť)</i>	– <i>poraniteľný (poraniť)</i> ,
<i>raniteľný (raniť)</i>	– <i>zraniteľný (zraniť)</i> ,
<i>riaditeľný (riadiť)</i>	– <i>**zariaditeľný (zariadiť)</i> ,
<i>taviteľný (taviť)</i>	– <i>roztaviteľný (roztaviť)</i> ,
<i>topiteľný (topiť)</i>	– <i>roztopiteľný (roztopiť)</i> ,
<i>tvrditeľný (tvrdiť)</i>	– <i>vytvrditeľný (vytvrdiť)</i> .

Materiał słownikowy zawiera również nieliczne przykłady par derywatów utworzonych od czasowników prefiksalnych niedokonanych i dokonanych. Do przekształcenia motywującego czasownika dokonanego w niedokonany dochodzi za pomocą wymiany sufiksów tematycznych *-ova(t)*, *-va(t)* (dla lepszego przedstawienia omawianej problematyki podajemy także derywaty pochodzące z wypisów własnych), np. *nastaviteľný (nastaviť)* – ***nastavovateľný (nastavovať)*, *posunuteľný (posunúť)* – *posunovateľný (posunovať)*, *použiteľný (použiť)* – *používateľný (používať)*, ***nepožiteľný (nepožiť)* – *nepožívateľný (nepožívať)*, *zažiteľný (zažiť)* – *zažívateľný (zažívať)*. Ale możliwe są też inne wymiany tematów, przy czym zachodzi wymiana głosek *o : a*, *e : ie*, jak: *obrobiteľný (obrobiť)* – *obrábateľný (obrábať)*, ***otočiteľný (otočiť)* – *otáčateľný (otáčať)*, ***rozobrateľný (rozobrat')* – *rozoberateľný (rozoberať)*, *vymeniteľný (vymeniť)* – ***vymieňateľný (vymieňať)*.

W materiale odnotowanym w SSJ występują nieliczne derywaty motywowane czasownikami dwuaspektowymi (czasowniki te są według kontekstu dokonane bądź niedokonane). Są to czasowniki obcego pochodzenia z sufiksem tematycznym *-ovat'*, np.:

definovateľný ‘dajúci sa definovať’ ← *definovať* ‘vymedzovať, vymedziť obsah pojmu vymeňovaním jeho znakov; presne určiť, podať definíciu; presne popísať, vyjadriť’;

formulowatel'ny 'dajúci sa formulovať, vyjadriť slovami, stanovit' ← *formulovať* 'slovne vyjadrovať, vyjadriť, štylizovať, zoštylizovať', *formulovať otázku, požiadavky*;

kondenzovatel'ny spec. 'ktorý možno kondenzovať' ← *kondenzovať* tech. 1. zhustiť, zhustovať, stlačiť, stláčať, *kondenzovať mlieko*; 2. premeniť, meniť plyny alebo pary na kvapaliny; *kondenzovať paru*;

realizovatel'ny 'ktorý možno realizovať' ← *realizovať* 1. uskutočniť, vykonať, uskutočňovať, vykonávať niečo, *realizovať plán*; 2. predać, predávať, speňažiť, speňažovať; *realizovať cenný papier*;

redukovatel'ny 'ktorý možno redukovať, ktorý sa dá redukovať' ← *redukovat'* 1. zmenšovať, zmenšiť, obmedzovať, obmedziť, zjednodušovať, zjednodušiť; *redukovat' počet*; 2. prevádzat', previesť; 3. chem. a) odkysličovať, odkysličiť, b) zbavovať, zbaviť kladného náboja;

reprodukovatel'ny 'ktorý sa dá reprodukovať, ktorý možno reprodukovať' ← *reprodukovat'* 1. opakovať, zopakovať, podávať, podať, *reprodukovat' rozhovor*; 2. rozmnožovať, rozmnožiť tlačiarenským mechanickým spôsobom; 3. predvádzat', predviesť, prednášať, preniesť, *reprodukována hudba*;

rekonštruovatel'ny 'ktorý možno rekonštruovať, ktorý sa dá rekonštruovať' ← *rekonštruovať* 'uvádzať, uviesť do pôvodnej podoby; obnovovať, obnoviť podľa pôvodného stavu; prebudovávať, prebudovať, prestávať', *rekonštruovať umelecké pamiatky*.

W wyekscerpowanym przez nas materiale odnotowaliśmy pewne derywaty (19) mające w podstawie czasowniki prefiksalne o podstawach związanych. Dla lepszego przedstawienia omawianej problematyki podajemy także derywaty pochodzące z wypisów własnych (22 przykłady):

a) derywaty z formantem *-tel'ny* z członem '-*pravit'*' w podstawie słowotwórczej czasowników motywujących. W wyekscerpowanym przez nas materiale odnotowaliśmy pięć derywatów na *-tel'ny* utworzonych od czasowników z prefiksami *na-, o-, pre-, pri-, u-*: *napravitel'ny* rzad. (*napravit'*) – *opravitel'ny* (*opravit'*) – ***prepravitel'ny* (*prepravit'*) – ***pripravitel'ny* (*pripravit'*) – *upravitel'ny* (*upravit'*);

b) derywaty z formantem *-tel'ny* z członem '-*pojit'*' w podstawie słowotwórczej czasowników motywujących. Odnotowaliśmy sześć derywatów na *-tel'ny* utworzonych od czasowników z prefiksami *na-, od-, pre-, pri-, roz-, s-*: ***napojitel'ny* (*napojit'*) – *odpojitel'ny* (*odpojit'*) – ***prepojitel'ny* (*prepojit'*) – ***pripojitel'ny* (*pripojit'*) – *rozpojitel'ny* (*rozpojit'*) – *spojitel'ny* (*spojit'*);

c) derywaty z formantem *-tel'ny* z członem '-*ložit'*' w podstawie słowotwórczej czasowników motywujących. W materiale słownikowym, korpusowym i internetowym odnotowaliśmy sześć derywatów na *-tel'ny* utworzonych od czasowników z prefiksami *ob-, po-, pre-, roz-, u-, z-*: ***obložitel'ny* (*obložit'*) – ***položitel'ny* (*položit'*) – ***preložitel'ny* (*preložit'*) – *rozložitel'ny* (*rozložit'*) – ***uložitel'ny* (*uložit'*) – *zložitel'ny* (*zložit'*);

d) derywaty z formantem *-tel'ný* z członem ‘-medzit’ w podstawie słowotwórczej czasowników motywujących. W wyekscerpowanym materiale odnotowaliśmy dwa derywaty na *-tel'ný* utworzone od czasowników z prefiksami *ob-*, *vy-*: *obmedzitel'ný* (*obmedzit'*) – ***vymedzitel'ný* (*vymedzit'*);

e) derywaty z formantem *-tel'ný* z ‘-berat’ w podstawie słowotwórczej czasowników motywujących. W wyekscerpowanym przez nas materiale odnotowaliśmy trzy derywaty na *-tel'ný* utworzone od czasowników z prefiksami *od(o)-*, *roz(o)-*, *vy-*: ***od(o)beratel'ný* (*od(o)berat'*) – *roz(o)beratel'ný* (*roz(o)berat'*) – ***vyberatel'ný* (*vyberat'*).

Z pozostałych członów (13) o charakterze związanej podstawy słowotwórczej, tworzących różne ciągi sufiksalne, wykorzystywanych w derywacji przymiotników potencjalnych na *-tel'ný* można ponadto przytoczyć: *-potrebit'*, *-cudzit'*, *-mknút'*. Derywaty te reprezentowane są w materiale przeważnie jednym lub dwoma przykładami.

Z derywacją (a także z wyborem formy wyjściowej) przymiotników odczasownikowych o znaczeniu potencjalnym na *-tel'ný* w języku słowackim ściśle związane jest skracanie samogłoski rdzennej w podstawie słowotwórczej⁴⁷. Do skracania samogłoski rdzennej dochodzi w następujących derywatach (wychodzi od formy bezokolicznikowej czasownika):

a) w derywatach motywowanych czasownikami prefiksalnymi dokonanymi z sufiksem tematycznym *-i(t')* skracą się samogłoskę *ú/u*: *neprestupitel'ný* rzad. ← *prestúpit'*, (*ne*)*odlučitel'ný* ← *odlúčiť'*, (*ne*)*rozlučitel'ný* ← *rozlúčiť'*, (*ne*)*zastupitel'ný* ← *zastúpit'*, (*ne*)*zlučitel'ný* ← *zlúčiť'*;

b) w derywatach motywowanych czasownikami niedokonanymi z sufiksem tematycznym *-a(t')* skracą się *i/i*: (*ne*)*čítatel'ný* ← *čítať'*;

c) w derywatach z formantem *-itel'ný* o temacie fleksyjnym rdzennym skracają się *ie/e*, *ia/a*, oraz *ô/o*: (*ne*)*preveditel'ný* ← *previesť'*, (*ne*)*znesitel'ný* ← *zniesť'*, *neotrasitel'ný* ← *otriast'*, *nepremožitel'ný* ← *premôcť'*, (*ne*)*vymožitel'ný* ← *vymôcť'*.

1.2.2.2. Charakterystyka semantyczna czasowników motywujących

W materiale słownikowym występują derywaty z formantem *-tel'ný* utworzone od czasowników o różnorodnej semantyce. W zależności od znaczenia czasownika motywującego zarysowują się tu następujące grupy:

⁴⁷ W latach 1962–1966 dochodziło do stopniowej kodyfikacji iloczasu w derywatach *nepočítatel'ný*, *nezapočítatel'ný*, *odčítatel'ný*, *odpočítatel'ný*, *spočítatel'ný*, *vypočítatel'ný*, *započítatel'ný*. Stopniowa kodyfikacja iloczasu znalazła także odzwierciedlenie w słowniku akademickim języka słowackiego wydawanego w latach 1959–1968. W I i II tomie SSSJ odnotowane są derywaty *nepočítatel'ný*, *nevypočítatel'ný*, *odčítatel'ný*, *odpočítatel'ný* z krótkim *-i-*, a w następnych tomach derywaty *počítatel'ný*, *vypočítatel'ný*, *započítatel'ný* odnotowane są już z długim *-i-*.

a) derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różnego rodzaju ogólne, bardziej abstrakcyjne czynności, wśród których najliczniejszą grupę stanowią czasowniki aktywności psychicznej, dalej można wyróżnić czasowniki mówienia, perceptywne, np.: *analizowatel'nyj* (*analizovat'*), *definowatel'nyj* (*definovat'*), *myslitel'nyj* (*mysliet'*), *napodobitel'nyj* (*napodobit'*), *ocenitel'nyj* (*ocenit'*), *odpustitel'nyj* (*odpustit'*), *osvojitel'nyj* (*osvojit'*), *ovplyvritel'nyj* (*ovplyvnit'*), *počutel'nyj* (*počut'*), *počhopitel'nyj* (*počhopit'*), *pomyšlitel'nyj* (*pomyšliet'*), *porovnatel'nyj* (*porovnat'*), *postrádatel'nyj* (*postrádat'*), *postrehmutel'nyj* (*postrehnut'*), *poznatel'nyj* (*poznat'*), *pozorowatel'nyj* (*pozorovat'*), *požadowatel'nyj* (*požadovat'*), *predstavitel'nyj* (*predstavit'*), *predvidatel'nyj* (*predvidat'*), *prekonatel'nyj* (*prekonat'*), *presvedčitel'nyj* (*presvedčit'*), *recitowatel'nyj* (*recitovat'*), *rozoznatel'nyj* (*rozoznat'*), *sledowatel'nyj* (*sledovat'*), *splnitel'nyj* (*splnit'*), *viditel'nyj* (*vidiet'*), *vnímatel'nyj* (*vnímat'*), *vyslovitel'nyj* (*vyslovit'*), *vysvetlitel'nyj* (*vysvetlit'*), *zanedbatel'nyj* (*zanedbat'*), *zapamätatel'nyj* (*zapamätat'*), *zavrhnutel'nyj* (*zavrhnut'*), *znesitel'nyj* (*zniest'*), *zvládnutel'nyj* (*zvládnut'*);

b) derywaty mające w podstawie czasowniki określające różne, bardziej lub mniej konkretne czynności fizyczne oraz czynności, które można określić jako manipulacyjne: *čistitel'nyj* (*čistit'*), *naprawitel'nyj* (*napravit'*), *nastavitel'nyj* (*nastavit'*), *odnímatel'nyj* (*odnímat'*), *odpojitel'nyj* (*odpojit'*), *odstránitel'nyj* (*odstránit'*), *opracowatel'nyj* (*opracovat'*), *otáčatel'nyj* (*otáčat'*), *ovládatel'nyj* (*ovládat'*), *pohnutel'nyj* (*pohnut'*), *pohýbatel'nyj* (*pohýbat'*), *posúvatel'nyj* (*posúvat'*), *prekladatel'nyj* (*prekladat'*), *prenášatel'nyj* (*prenášat'*), *regulowatel'nyj* (*regulovat'*), *rezatel'nyj* (*rezat'*), *riaditel'nyj* (*riadiť*), *rozpojitel'nyj* (*rozpojit'*), *roztieratel'nyj* (*roztierat'*), *spojitel'nyj* (*spojit'*), *uzatváratel'nyj* (*uzatvárat'*), *vysúvatel'nyj* (*vysúvat'*), *zložitel'nyj* (*zložít'*), *zlučitel'nyj* (*zlučit'*), *zničitel'nyj* (*zničit'*), *zvinutel'nyj* (*zvinut'*), *žrebovatel'nyj* (*žrebovat'*);

c) derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różne technologiczne i inne procesy: *farbitel'nyj* (*farbit'*), *filtrowatel'nyj* (*filtrovat'*), *formowatel'nyj* (*formovat'*), *kalitel'nyj* (*kalit'*), *koksovatel'nyj* (*koksovat'*), *kondenzowatel'nyj* (*kondenzovat'*), *kovatel'nyj* (*kovat'*), *leštitel'nyj* (*leštit'*), *magnetizowatel'nyj* (*magnetizovat'*), *neutralizowatel'nyj* (*neutralizovat'*), *oxidowatel'nyj* (*oxidovat'*), *perforowatel'nyj* (*perforovat'*), *rozložitel'nyj* (*rozložít'*), *rozpustitel'nyj* (*rozpustit'*), *roztavitel'nyj* (*roztavit'*), *roztopitel'nyj* (*roztopit'*), *skvasitel'nyj* (*skvasit'*), *stlačitel'nyj* (*stlačit'*), *strávitel'nyj* (*strávit'*), *tavitel'nyj* (*tavit'*), *tepatel'nyj* (*tepat'*), *titrowatel'nyj* (*titrovat'*), *topitel'nyj* (*topit'*), *zlievatel'nyj* (*zlievat'*), *zváratel'nyj* (*zvárat'*).

Przymiotniki potencjalne z formantem *-tel'nyj* mogą mieć taki sam zakres znaczeniowy lub mniejszy niż zakres znaczeniowy czasowników motywujących. Taki sam zakres znaczeniowy derywatów na *-tel'nyj* oraz czasowników motywujących występuje wtedy, kiedy czasownik podstawowy ma nie więcej niż jedno znaczenie, np.:

obchodowatel'nyj – ‘który sa môže stať predmetom obchodovania, s ktorým sa môže obchodovať’, *dľhopy sú obchodowatel'né*;

obchodovať – ‘zaoberať sa obchodom (znamenanie 1)’, *nelegálne obchodovať*, *obchodovať s drevom*;

obývatel'ný – ‘súci na obývanie’, *obývatel'ný dom*, *neobývatel'né územie*;

obývať – ‘mať ako príbytok, bydlisko, bývať’, *obývať celý dom*;

porovnatel'ný – ‘ktorý sa dá porovnať’, *porovnatel'né ceny*, *porovnatel'né pojmy*;

porovnať – ‘zistiť zhodné a rozdielne vlastnosti dvoch alebo viacerých vecí, javov’, *porovnať prácu kolektívov*;

postrehnutel'ný – ‘ktorý sa dá postrehnúť’, *lahko postrehnutel'ná zmena*;

postrehnúť – ‘zbadáť, všimnúť si, spozorovať’, *postrehnúť zmenu*.

Zakres znameniový przymiotníkóv potencjalnych z sufiksem *-tel'ný* jest często mniejszy niż zakres znameniový czasownikóv motywuujących, np.⁴⁸:

čítatel'ný – možna užyc w znameniu – 1. ktorý sa dá (lahko) (pre)čítať, *čítatel'né písmo*; 2. taký, ktorému sa dá ľahko rozumieť, priehľadný, *strana s čítatel'ným programom*, ale nie možna go užyc w znameniu ‘počítať, rátať’, np. *čítať peniaze* – ?*čítatel'né peniaze*;

nastaviteľ'ný – wyraz ten užywany jest w znameniu drugim czasownika *nastaviť* ‘pripraviť na vykonávanie istej činnosti’, np. *nastaviteľ'ná teplota*. Nie jest wykorzystywany w znameniu pierwszym czasownika *nastaviť*, czyli ‘nadstaviť, nadložiť’;

postihnutel'ný možna określić parafrazą ‘ktorý sa dá postihnúť’, *ľahko postihnuteľ'ná zmena*. Przymiotnik ten wykorzystywany jest w znameniu drugim czasownika *postihnúť* ‘zrakom alebo inými zmyslami alebo rozumom vypozerovať, vybadať, vystihnúť, zachytiť, postrehnúť, pochopiť’. Derywat ten nie jest wykorzystywany w znameniu pierwszym czasownika ‘nepriaznivo zasiahnúť, zachvátiť, stihnúť, zastihnúť’.

Liczbę takich przykładów można by mnożyć.

Niektóre przymiotniki na *-tel'ný/-itel'ný* mogą mieć nadwyżkę znaczeniową, a więc derywaty z formantem *-tel'ný/-itel'ný* obok znaczenia podstawowego – wyrażającego możliwość – mają znaczenie inne, sekundarne, np.:

hmatatel'ný – 1. ktorý možno vnímať hmatom, *hmatatel'ná hrča*; 2. zjavný, zreteľný, presvedčivý, konkrétny, *hmatatel'ný dôkaz*, *rozdiel*.

1.2.2.3. Charakterystyka czasownikóv motywuujących pod względem ich pochodzenia

Przymiotniki o znameniu potencjalnym z formantem *-tel'ný* motywują się:

1) czasownikami rodzimymi, np. *dokázatel'ný* ← *dokázat'*, *hmatatel'ný* ← *hmatať*, *liečitel'ný* ← *liečiť*, *menitel'ný* ← *meniť*, *meratel'ný* ← *merať*, *nahraditel'ný* ← *nahradiť*, *napodobitel'ný* ← *napodobiť*, *napraviteľ'ný* ← *napraviť*, *obrába-*

⁴⁸ Definicje haseł i przykłady użyć pochodzą z KSSJ.

tel'ný ← *obrábat'*, *počítateľný* ← *počítať*, *vymazateľný* ← *vymazať*, *vykonateľný* ← *vykonať*, *vyliečiteľný* ← *vyliečiť*, *vyrovnatel'ný* ← *vyrovnať*;

2) czasownikami obcego pochodzenia. W materiale wyekscerpowanym z SSJ, a zwłaszcza w materiale pochodzącym z wypisów własnych, licznie reprezentowane są derywaty motywowane czasownikami obcego pochodzenia⁴⁹. Łącznie odnotowaliśmy około 150 (w formie niezaprzeczonej) takich derywatów. Derywaty nowe tworzone są z dużą swobodą. Słowniki, z których korzystaliśmy w opisie przymiotników potencjalnych w języku słowackim⁵⁰ nie notują większości przymiotników odczasownikowych na *-tel'ný*, motywowanych czasownikami obcego pochodzenia. Notują tylko czasowniki motywujące. *Velký slovník cudzích slov* [2003] odnotowuje nieliczne przykłady przymiotników potencjalnych z formantem *-tel'ný*, np. *filtruvateľný*, *manipulovateľný*, *oxidovateľný*, *realizovateľný*, *redukovateľný*, *regulovateľný*, *rekonštruovateľný*, *reprodukovateľný* (w większości są to wyrazy odnotowane również w SSJ). Największe warstwy zapożyczeń stanowią przymiotniki motywowane czasownikami pochodzącymi z języków (podajemy przykłady w wyborze)⁵¹:

a) łacińskiego, np. *akceptovať* → *akceptovateľný*, *aktualizovať* → *aktualizovateľný*, *degradovať* → *degradovateľný*, *deformovať* → *deformovateľný*, *digitalizovať* → *digitalizovateľný*, *diferencovať* → *diferencovateľný*, *diskutovať* → *diskutovateľný*, *disponovať* → *disponovateľný*, *identifikovať* → *identifikovateľný*, *ignorovať* → *ignorovateľný*, *ilustrovat'* → *ilustrovateľný*, *imitovať* → *imitovateľný*, *implantovať* → *implantovateľný*;

b) francuskiego, np. *adresovať* → *adresovateľný*, *dešifrovat'* → *dešifrovateľný*, *diskreditovať* → *diskreditovateľný*, *manévrovat'* → *manévrovateľný*;

c) greckiego, np. *diagnostikovať* → *diagnostikovateľný*, *fotografovať* → *fotografovateľný*, *programovať* → *programovateľný*;

d) angielskiego, np. *resetovať* → *resetovateľný*.

1.2.3. Synonimia w obrębie przymiotników potencjalnych

W SSJ odnotowaliśmy kilkanaście par przymiotników utworzonych od jednolitej podstawy słowotwórczej za pomocą formantów *-tel'ný* // *-ný*⁵². Jako synonimy całkowite w SSJ występują następujące pary:

⁴⁹ Określając pochodzenie wyrazów, korzystaliśmy przede wszystkim ze słownika wyrazów obcych *Velký slovník cudzích slov* [2003]. Dodajmy, że język słowacki jest jednym z ostatnich języków słowiańskich, które dotychczas nie mają własnego słownika etymologicznego. Na Słowacji korzystano przede wszystkim ze słownika *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, pod red. V. Machka, który jednak z punktu widzenia współczesnej etymologii słowiańskiej można uważać za przestarzały.

⁵⁰ Zob. wykaz słowników, s. 159–160.

⁵¹ Przytaczane przykłady derywatów omawianego typu pochodzą z wypisów własnych, zob. również listę takich derywatów, która została umieszczona na końcu naszej pracy.

⁵² Przedstawiona tu charakterystyka synonimicznych przymiotników z sufiksem *-tel'ný* oraz sufiksem *-ný* odzwierciedla tylko stan zarejestrowany w SSJ.

- *neodvratiteľný* // *neodvratný*:
neodvratiteľný, np. *neodvratiteľný dôkaz, fakt* ‘ktorý nemožno odvrátiť’,
neodvratný, np. *neodvratný koniec, zlo* ‘nedajúci sa odvrátiť, ktorý nemožno odvrátiť’,
- *(ne)podplatiteľný* // *(ne)podplatný*:
podplatiteľný, np. *podplatiteľná bytosť* ‘dajúca sa podplatiť’,
podplatný, np. *podplatný človek* ‘dajúci sa podplatiť’,
- *nepodvratiteľný* // *nepodvratný*:
nepodvratiteľný, np. *nepodvratiteľné žaloby* ‘nedajúce sa podvrátiť’,
nepodvratný, np. *nepodvratný dôkaz* ‘nedajúci sa podvrátiť’,
- *nevyvrátiteľný* // *nevývratný*:
nevyvrátiteľná, np. *nevývratná pravda* ‘ktorú nemožno vyvrátiť’,
- *nezmerateľný* // książk. *nezmerný*:
np. *človek nezmerateľnej, nezmernej sily* ‘ktorá sa nedá zmerať’.

Należy dodać, że większość par synonimicznych ma w składzie derywaty opatrzone kwalifikatorami chronologicznymi i frekwencyjnymi. Częściej takimi kwalifikatorami opatrzone są derywaty z formantem *-teľný*:

nedostihnutel'ny książk. przest., *nedostižitel'ny* // *nedostižny* książk.,
nenavratiteľny przest. // *nenávratny*,
neodlučiteľny // *neodlučný* przest.,
neslyšateľny // *neslyšny* przest.,
nepáliteľny przest. // *nepalný*,
neukrotiteľny książk. rzad. // *neúkrotný* książk. przest.,
neuprositeľny książk. przest. // *neúprosný*,
neupraviteľny przest. // *neúpravny*.

Można też zwrócić uwagę na fakt, że czasami tylko jedno ze znaczeń przymiotnika z formantem *-ny* wchodzi w relacje synonimiczne z przymiotnikiem na *-teľny*. Wśród derywatów odczasownikowych z formantem *-ny* często dochodzi do utraty znaczenia potencjalnego, derywaty te przybierają cechy stałe, por. *splniteľny sen* ‘taki, który można splnić’, *splnený sen* ‘który je splniony’, *upotrebitel'ny materiál* ‘który można upotrebić’, *upotrebený materiál* ‘który je upotrebený, použitý’. Oto wybrane przykłady par synonimicznych, w których tylko jedno znaczenie przymiotnika z formantem *-ny* jest synonimem przymiotnika z formantem *-teľny*:

- *tvarovateľny* // *tvárny*:
tvárny – 1. *tvárne opracovanie materiálu* ‘schopný dávať tvar’; 2. *tvárny kov* oraz *tvarovateľny kov* ‘ktorý možno formovať’,
- *nerozlučiteľny* // *nerozlučný*:
nerozlučný – 1. *zapálil do nerozlučnej svojej fajočky* ‘ktorú mal stále pri sebe’;
2. *nerozluční priatelia* oraz *nerozlučiteľní priatelia* ‘ktorí sa nedajú rozlučiť’,
- *nezdolateľny* // *nezdolný*:
nezdolný – 1. ‘nezlomný, mocny, pevný’; 2. ‘nepremožitel'ny’ – *nezdolná, nezdolateľná sila* ‘ktorú nemožno zdolať’.

Do podobnej sytuacji dochodzi w parach synonimicznych:

- *hmatatel'ny* // *hmatny*:
hmatatel'ny – 1. *hmatatel'ny dôkaz* ‘który je zjawný, zreteľný’; 2. *hmatatel'ny pulz* oraz *hmatny pulz* ‘który možno nahmatať’,
- *nevyslovitel'ny* // *nevýslovný*:
nevyslovitel'ny – 1. *nevyslovitel'né meno* ‘nedajúci sa vysloviť’; 2. *nevyslovitel'ny* oraz *nevýslovný bôľ* ‘który sa nedá slovami vyjadriť’.

Odnutowano również pary synonimiczne z formantami *-tel'ny* // *-aci*. Przymiotniki odczasownikowe na *-aci* często nabierają znaczenia przeznaczeniowego, np. *spriadaci* – *spriadaci stroj*, *materiál* ‘určený, slúžiaci na spriadanie’, *spriadaatel'ny* – *spriadaatel'né vlákno* ‘ktoré sa dá spriadať’.

- *posúvateľny* // *posúvací*:
posúvateľné, np. *posúvacie dvere* ‘ktoré možno posúvať’,
- *snímateľny* // *snímací*:
snímací 1. ‘slúžiaci na snímání’; 2. ‘dajúci sa snímať’ *snímacie okno*, *snímateľny* ‘ktorý možno snímať’.

Poza tym SSJ notuje również trójki formantowe. Należy jednak dodać, że derywaty takie są tylko częściowymi synonimami, np.:

- nemenitel'ny* // *nemenlivý* // *nemenný*,
- sklopitel'ny* // *sklápací* // *sklopný*.

Warto też odnotować, że zdarzają się derywaty, które w formie niezaprzeczonej tworzone są za pomocą formantu *-tel'ny* (*skloňovatel'ny*), a w formie zaprzeczonej za pomocą formantu *-ny* (*nesklonný*).

1.3. Język polski

1.3.1. Ogólna charakterystyka przymiotników o znaczeniu potencjalnym z formantem *-alny*

W derywacji przymiotników odczasownikowych o znaczeniu potencjalnym w języku polskim wykorzystywany jest formant *-alny*. Należy przypomnieć, że w języku polskim formant ten występuje zarówno w derywacji przymiotników odrzeczownikowych, jak i odczasownikowych, przy czym połączenia z tematami czasownikowymi wydają się częstsze i naturalniejsze. Rzeczowniki motywujące mają na ogół genezę obcą, np. *cenzuralny* ← *cenzura*, *departamentalny* ← *departament*, *dokumentalny* ← *dokument*, *eksperymentalny* ← *eksperyment*, *hegemonialny* ← *hegemonia*, *instrumentalny* ← *instrument*, *kontynentalny* ← *kontynent*, *kulturalny* ← *kultura*, *orbitalny* ← *orbita*, *orientalny* ← *orient*, *ornamentalny* ← *ornament*, *sentymentalny* ← *sentyment*. Na marginesie dodajmy, że formant *-alny* tworzy również nieliczne przymiotniki złożone z drugim członem czasow-

nikowym, np.: *biodegradowalny, półprzepuszczalny, **samopowtarzalny, samospawalny, samowystarczalny, wodoprzepuszczalny, współodpowiedzialny, termoutwardzalny*.

Wśród przymiotników odczasownikowych na *-alny* odnotowaliśmy znaczną liczbę takich przymiotników, które nie zawierają informacji o możliwości wykonywania jakiejś czynności czy też podlegania jej, ale w sposób bezpośredni wyrażają wykonywanie lub podleganie czynności czy też podleganie procesowi, np.:

– rzeczownik nadrzędny lokalizuje czynność nazywaną przez przymiotnik, np. *jadalny* czy *sypialny* – *jadalny, sypialny pokój* ‘pokój przeznaczony do jedzenia czy spania, taki, w którym się jada, sypia’, przest. *poczekalny* – *sala poczekalna* ‘przeznaczona dla czekających’;

– podstawa przymiotnika nazywa czynność stanowiącą cel drugiej czynności, np. *powitalny* – *mowa powitalna* ‘mówić, aby powitać’ i *błagalny* – *błagalne spojrzenie*.

Brak znaczenia potencjalnego występuje również w takich wyrazach, jak (ponad 50 przykładów):

doświadczalny – 1. ‘przeznaczony, służący do doświadczeń’, np. *działka doświadczalna*; 2. ‘otrzymany, poznany za pomocą doświadczeń’, np. *fakty, materiały doświadczalne*; 3. ‘posługujący się doświadczeniem, oparty na doświadczeniu’, np. *badania, prace doświadczalne*;

grzebalny – ‘służący do grzebania zmarłych, związany z obrzędem grzebania’;

kazalny – ‘związany z kazaniem, z wygłaszaniem kazań’, np. *mowa kazalna*;

kopalny – 1. górn. ‘wydobywany z ziemi’, np. *węgiel kopalny*; 2. archeol. geol. ‘zachowany w głębi ziemi w postaci skamieniałości, pochodzący z odległych epok geologicznych’, np. *człowiek kopalny, kopalne gady, rośliny*;

napominalny daw. – ‘przywołujący do porządku, przypominający o spełnieniu obowiązku’;

nawracalny rzad. – ‘związany z nawracaniem na jakąś wiarę’;

odpowiedzialny – 1. ‘mający poczucie obowiązku, gotowy do ponoszenia konsekwencji za swoje działanie’, np. *odpowiedzialny pracownik*; 2. ‘mający obowiązek dopilnowania czegoś, odpowiadający przed kimś za wykonanie czegoś’, np. *dowódca odpowiedzialny za transport*; 3. ‘ponoszący winę za coś, co nie powinno się zdarzyć’; 4. ‘wymagający kwalifikacji, obarczający odpowiedzialnością, mający duże znaczenie’, np. *odpowiedzialne stanowisko, obowiązki*;

oplacalny – ‘przynoszący dochód, zyski; korzystny’;

pocieszalny daw. – ‘który pociesza, pocieszający’ (orzeczenie ma formę czynną);

pochwalny, posłuchalny daw., *powinszowalny* daw., *pożegnalny, prażalny* tech. Liczne takie przymiotniki opatrzone są kwalifikatorem chronologicznym *dawny* lub *przestarzały*.

Czasami niektóre przymiotniki odczasownikowe z formantem *-alny* mogą być różnie interpretowane – jako predyspozycyjne lub niepredyspozycyjne – w zależności od kontekstu, np.:

jadalny grzyb ‘taki, który można zjeść’, a *jadalny pokój* ‘taki, w którym się jada’;

powtarzalne rozwiązanie ‘takie, które można powtórzyć’, a *powtarzalna kura* ‘taka, która się powtarza’.

Za rzadki i wyjątkowy przykład można uznać wyraz *(nie)poczytalny*, który nie jest motywowany przez podstawę, choć jest formalnie podzielna: *poczyt-alny* ←? *poczytać*.

Odmienne znaczenie niż znaczenie podstawowego czasownika ma też wyraz *nieobliczalny* w znaczeniu ‘reagujący w sposób nieoczekiwany, niepoczytalny’, np. *nieobliczalni ludzie*.

Za wyjątkowe należy uznać także nieliczne przykłady przymiotników potencjalnych na *-alny*, utworzone od czasowników nieprzechodnich, np. *mieszkalny*, *spyalny*, *przemijalny*, *niezaprzeczalny*, *powątpiewalny*.

Materiał wyekscerpowany z SJPdor tworzy około 255 derywatów o znaczeniu potencjalnym z sufiksem *-alny*. Oprócz 239 derywatów współcześnie używanych SJPdor notuje około 15 przykładów z kwalifikatorami chronologicznymi. Kwalifikator *dawny*, oznaczający wyrazy lub znaczenia nieznanne językowi współczesnemu, ma siedem przykładów. Należą tu m.in. następujące derywaty: *dostrzegalny*, *niedojrzalny*, *nieprzejrzalny*, *oderwalny*, *rozrządzalny*, *ruszalny*, *zsuwalny*. Kwalifikatorem *przestarzały*, oznaczającym wyrazy dziś jeszcze spotykane, ale wychodzące z użycia, opatrzonych jest w słowniku osiem derywatów, np. *dowidzialny*, *liczalny*, *niemieszkalny*, *nieoderwalny*, *nieporuszalny*, *nierugowalny*, *niewyleczalny*, *niewypowiedzialny*. W SJPdor odnotowano także derywaty opatrzone kwalifikatorem *rzadki* (52 przykłady) oraz około 20 derywatów opatrzonych kwalifikatorami terminologicznymi. Najliczniejszą grupę tworzą przymiotniki należące do terminologii technicznej (8). Oto niektóre z nich: *klepalny*, *kowalny*, *nastawialny*, *skrawalny*, *spawalny*, *włączalny*. Pozostałe pojęcia należą do terminologii z dziedziny biologii, chemii, fizyki, medycyny i prawa, np. *przesączalny* biol. chem., *przyswajalny* biol., *odwracalny* chem., *(nie)rozpuszczalny* chem., *polaryzowalny* fiz., *niemacalny* med. Terminy z tych dziedzin reprezentowane są w materiale jednym lub dwoma przykładami.

Łącznie około 85 derywatów posiada różnego rodzaju kwalifikatory.

Materiał słownikowy można poszerzyć o liczne nowe derywaty, które wynotowane zostały z monografii T. Smółkowej *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej* [Smółkowa 2001], *Uniwersalnego słownika języka polskiego* (USJP) i kilku innych źródeł. Materiał ten stanowi 113 derywatów odczasownikowych na *-alny*. Z monografii T. Smółkowej pochodzą następujące przymiotniki odczasownikowe o znaczeniu potencjalnym na *-alny* (45): *(nie)akceptowalny*, *(nie)definiowalny*, *krytykowny*, *nabywalny*, *niedrukowalny*, *nienaprawialny*, *nieopisywalny*, *niepodrabialny*, *nieprzedawnialny*, *nieprzewietrzalny*, *niereformowalny*, *nieesorbowalny*, *nierozróżnialny*, *niesterowalny*, *nieukładalny*, *nieutralny*, *niewychowalny*, *niewykonywalny*, *niewykrywalny*, *niewyuczalny*, *niewywabialny*, *niezaskarżalny*, *niezastępowalny*, *niezastrzegalny*, *niezrywalny*, *niezużywalny*,

niezwracalny, odczytywalny, odnawialny, policzalny, preparowalny, programowalny, przedstawialny, (nie)realizowalny, rozwiązywalny, (nie)sprzedawalny, stopniowalny, wyczerpywalny, wyglupialny, zdzieralny, zmazywalny.

Nieliczne derywaty odczasownikowe na *-alny* w języku polskim występują przy rzeczownikach w roli subiektów czynności, czyli mają znaczenie możliwościowe czynne, np. *niewypłacalny dłużnik* ‘dłużnik, który nie może spłacić swego długu’.

1.3.2. Opis czasowników motywujących

1.3.2.1. Charakterystyka morfologiczna czasowników motywujących

Z materiału słownikowego wynika, że większość przymiotników odczasownikowych o znaczeniu potencjalnym na *-alny* utworzona jest od czasowników przechodnich niedokonanych. W materiale wyekscerpowanym z SJPDor większość stanowią derywaty motywowane czasownikami utworzonymi za pomocą następujących sufiksów tematycznych (w nawiasie podajemy liczebność wśród przymiotników niezaprzeczonych):

-a(ć) (109): *dobieralny* ← *dobierać*, *domacalny* rzad. ← *domacać*, *dopuszczalny* ← *dopuszczać*, *dosięgalny* ← *dosięgać*, *dostrzegalny* ← *dostrzegać*, *dotykalny* ← *dotykać*, *karalny* ← *karać*, *klepalny* ← *klepać*, *kowalny* ← *kować*, *namacalny* ← *namacać*, *naruszalny* ← *naruszać*, *nastawialny* ← *nastawiać*, *nasycałny* ← *nasycać*, *obciążalny* ← *obciążać*, *obliczalny* ← *obliczać*, *obrabialny* ← *obrabiać*, *obracalny* ← *obracać*, *rozkładalny* ← *rozkładać*, *spuszczalny* rzad. ← *spuszczać*, *wykonalny* ← *wykonać*, *wypowiadalny* rzad. ← *wypowiadać*, *zamieszkalny* rzad. ← *zamieszkać*;

-wa(ć) (7): *ogrzewalny* ← *ogrzewać*, *odczuć* ← *odczuwać*, *poznawalny* ← *poznawać*, *rozpoznawalny* ← *rozpoznawać*, *wyczuwalny* ← *wyczuwać*, *wykrywalny* ← *wykrywać*, *zgrzewalny* ← *zgrzewać*;

-ywa(ć) (6) *odwoływalny* ← *odwoływać*, *porównywalny* ← *porównywać*, *przekazywalny* rzad. ← *przekazywać*, *przerywalny* ← *przerywać*, *przewidywalny* rzad. ← *przewidywać*, *wykrywalny* ← *wykrywać*;

-owa(ć) (7): *obserwowalny* ← *obserwować*, *odejmowalny* ← *odejmować*, *polaryzowalny* ← *polaryzować*, *przystosowalny* ← *przystosować*, *stosowalny* ← *stosować*, *zastępowalny* ← *zastępować*, *zastosowalny* rzad. ← *zastosować*;

-y(ć) (6): *liczalny* przest. ← *liczyć*, *mierzalny* książk. ← *mierzyć* (*mierzać* daw.), *wyćwiczalny* ← *wyćwiczyć*, *wyleczalny* ← *wyleczyć* (*wyleczać* daw.), *wytłumaczalny* rzad. ← *wytłumaczyć*, *zniszczalny* ← *zniszczyć*;

-e(ć) (4): *dosłyszalny* ← *dosłyszeć*, *dowidzialny* ← *dowiedzieć*, *słyszalny* ← *słyszeć*, *widzialny* ← *widzieć*.

Z przeprowadzonej szczegółowej analizy materiału słownikowego wynika, że podstawami słowotwórczymi przymiotników potencjalnych na *-alny* nie mogą

być czasowniki niedokonane o tematach fleksyjnych rdzennych samogłoskowych, np. *dać, czuć, kuć, lać, myć, pić, orać*, jak i spółgłoskowych *gryźć, jeść, nieść, wieźć*.

Z materiału słownikowego wyekscerpowaliśmy 127 niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych, które motywowane są czasownikami prefiksalnymi. Wśród czasowników motywujących odnotowaliśmy następujące prefiksy:

do- (7):

dobieralny (dobierać), domacalny rzad. (*domacać*), *dopuszczalny (dopuszczać), dosięgalny (dosięgać), dosłyszalny (dosłyszeć), dostrzegalny (dostrzegać), dotykalny (dotykać)*;

na- (4):

namacalny (namacać), naruszalny rzad. (*naruszać*), *nastawialny (nastawiać), nasycalny (nasycać)*;

o-|| ob(e)- (6):

obciążalny (obciążać), obliczalny (obliczać), obrabialny (obrabiać), oczyszczalny (oczyszczać), osiągalny (osiągać), oswajalny (oswajać);

od(e)- (10):

odczuwalny (odczuwać), odkształcalny (odkształcać), odłączalny rzad. (*odłączać*), *odsączalny (odsączać), odsuwalny* rzad. (*odsuwać*), *odtworzalny (odtwarzać), odwoalny (odwołać), odwoływalny (odwoływać), odwracalny (odwracać), ogrzewalny (ogrzewać)*;

po- (4):

porównywalny (porównywać), poruszalny (poruszać), postrzegalny (postrzegać), poznawalny (poznawać);

pod- (1):

podstawialny (podstawiać);

prze- (12):

przeliczalny (przeliczać), przeciągalny (przeciągać), przekazywalny rzad. (*przekazywać*), *przekładalny (przekładać), przekraczalny (przekraczać), przemakalny (przemakać), przenikalny (przenikać), przerywalny (przerywać), przesączalny (przesączać), przesiąkalny (przesiąkać), przesuwalny (przesuwać), przewidywalny (przewidywać)*;

przy- (2):

przystosowalny rzad. (*przystosować*), *przyswajalny (przyswajać)*;

roz(e)- (12):

rozbieralny (rozbierać), rozerwalny (rozerwać), rozkładalny (rozkładać), rozłączalny (rozłączać), rozporządzalny (rozporządzać), rozpoznawalny (rozpoznać), rozpuszczalny (rozpuszczać), rozróżnialny (rozróżniać), rozsuwalny (rozsuwać), rozszczepialny (rozszczepiać), rozszerzalny (rozszerzać), rozwiązalny (rozwiązać);

u- (5):

uciskalny rzad. środ. (*uciskać*), *uleczalny (uleczać), umarzalny (umarzać), urabialny (urabiać), usuwalny* rzad. (*usuwać*);

w- (2):

włączalny (włączać), wszczepialny (wszczepiać);

wz- (1):

wzruszalny (wyruszać);

wy- (20):

wybaczalny (wybaczać), wybieralny (wybierać), wyciągalny rzad. (wyciągać), wyczuwalny (wyczuwać), wykazalny rzad. (wykazać), wykonalny (wykonać), wykrywalny (wykrywać), wyłączalny (wylączać), wymienialny rzad. (wymieniać), wyobrazalny (wyobrażać), wypłacalny (wypłacać), wypowiedzalny (wypowiadać), wyrażalny rzad. (wyrażać), wyróżnialny rzad. (wyróżniać), wystarczalny (wystarczać), wysuwalny (wysuwać);

z(e)-|| s-|| ś- (15):

ściągalny rzad. (ściągać), ścieralny (ścierać), skracalny (skracać), skręcalny (skręcać), splacalny (splacać), spostrzegalny (spozstrzegać), sprowadzalny rzad. (sprowadzać), spuszczalny rzad. (spuszcząć), stwierdzalny (stwierdzać), zbywalny (zbywać), zestawialny rzad. (zestawiać), zginalny (zginać), zgrzewalny (zgrzewać), zmywalny (zmywać);

za- (8):

zamienialny rzad. (zamieniać), zamieszkalny rzad. (zamieszkać), zanurzalny rzad. (zanurzać), zaspokajalny rzad. (zaspokajać), zastępowalny rzad. (zastępować), zastosowalny rzad. (zastosować), zasuwalny rzad. (zasuwać), zauważalny (zauważać).

Jak wynika z przeprowadzonej analizy materiału słownikowego, zdecydowana większość derywatów na *-alny* utworzona jest od czasowników niedokonanych z sufiksem tematycznym *-a(ć)*. Jednak (jak zresztą sugerują niektórzy badacze⁵³) kwestią sporną może być rozstrzygnięcie, który czasownik uznać za bazowy (dokonany czy niedokonany), w szczególności, gdy dochodzi do konfliktu między motywacją formalną a semantyczną. W parafrazach wykorzystywany jest często czasownik dokonany, por. *rozdzielalny* ‘dający się rozdzielić’ (ndk. *rozdzielić* – dk. *rozdzielić*), *odsączalny* ‘dający się odsączyć’ (ndk. *odsączać* – dk. *odsączyć*), *oswajalny* ‘dający się oswoić’ (ndk. *oswajać* – dk. *oswoić*), *podstawialny* ‘dający się podstawić’ (ndk. *podstawiać* – dk. *podstawić*).

Wyjątkowo przymiotniki na *-alny* derywowane są od prefiksalnych czasowników dokonanych na *-a(ć)*, *-y(ć)* (11 przykładów wśród przymiotników niezaprzeczonych), np. *domacalny* (*domacać*), *dosłyszalny* (*dosłyszeć*), *dowidzalny* przest. (*dowiedzieć*), *namacalny* (*namacać*), *odwołalny* (*odwołać*), *wyćwiczalny* (*wyćwiczyć*), *wykazalny* (*wykazać*), *wykonalny* (*wykonać*), *wytłumaczalny* rzad. (*wytłumaczyć*), *zastosowalny* rzad. (*zastosować*), *zniszczalny* (*zniszczyć*).

Za rzadkie, wręcz pojedyncze, przykłady można uznać jednoczesne tworzenie par derywatów z formantem *-alny* zarówno od czasowników niedokonanych,

⁵³ Przytaczane tu przykłady pochodzą z SJPDor oraz USJP.

jak i prefiksalnych czasowników dokonanych. Przykłady takich par zostały uzupełnione o derywaty pochodzące z wypisów własnych (symbol**), np.:

** <i>macalny</i> (<i>macać</i>)	– <i>domacalny</i> (<i>domacać</i>);
** <i>macalny</i> (<i>macać</i>)	– <i>namacalny</i> (<i>namacać</i>);
<i>widzialny</i> (<i>widzieć</i>)	– <i>dowidzialny</i> (<i>dowidzieć</i>);
<i>stosowalny</i> (<i>stosować</i>)	– <i>zastosowalny</i> (<i>zastosować</i>).

W materiale słownikowym odnotowaliśmy również nieliczne przykłady par aspektowych derywatów na *-alny* utworzonych od czasowników prefiksalnych dokonanych i niedokonanych. Do przekształcenia motywującego czasownika dokonanego w niedokonany dochodzi za pomocą wymiany sufiksów tematycznych *-ywa(ć)*, *-wa(ć)* (dla lepszego przedstawienia omawianej problematyki podajemy także derywaty pochodzące z wypisów własnych), np.:

(<i>nie</i>) <i>odwoalny</i> (<i>odwołać</i>)	– <i>odwoływalny</i> , ** <i>nieodwoływalny</i> (<i>odwoływać</i>);
(<i>nie</i>) <i>rozwiązalny</i> (<i>rozwiązać</i>)	– ** <i>rozwiązywalny</i> , <i>nierozwiązywalny</i> (<i>rozwiązywać</i>);
** <i>przewidzialny</i> , <i>nieprzewidzialny</i> (<i>przewidzieć</i>)	– (<i>nie</i>) <i>przewidywalny</i> (<i>przewidywać</i>);
** <i>przerwalny</i> , ** <i>nieprzerwalny</i>	– <i>przerywalny</i> rzad., <i>nieprzerywalny</i> (<i>przerywać</i>);
**(<i>nie</i>) <i>porównalny</i> (<i>porównać</i>)	– (<i>nie</i>) <i>porównywalny</i> (<i>porównywać</i>);
** <i>rozpoznalny</i> (<i>rozpoznać</i>)	– <i>rozpoznawalny</i> (<i>rozpoznawać</i>).

1.3.2.2. Charakterystyka semantyczna czasowników motywujących

W materiale słownikowym reprezentowane są derywaty z formantem *-alny* tworzone od czasowników czynnościowych o różnorodnej semantyce. W zależności od znaczenia czasownika motywującego zarysowują się tu następujące grupy:

1) derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różnego rodzaju ogólne, bardziej abstrakcyjne czynności, wśród których można wyróżnić czasowniki perceptywne, aktywności psychicznej czy czasowniki oznaczające oceniającą postawę subiektywną: np. *dosłyszalny* (*dosłyszeć*), *dostrzegalny* (*dostrzegać*), *dowidzialny* (*dowidzieć*), *obserwowalny* (*obserwować*), *odczuwalny* (*odczuwać*), *poznawalny* (*poznawać*), *przewidywalny* (*przewidywać*), *rozpoznawalny* (*rozpoznawać*), *sposstrzegalny* (*sposstrzegać*), *stwierdzalny* (*stwierdzać*), *widzialny* (*widzieć*), *wyobrażalny* (*wyobrażać*), *wypowiadalny* rzad. (*wypowiadać*), *zauważalny* (*zauważać*);

2) najliczniejszą grupę tworzą derywaty mające w podstawie czasowniki określające różne, bardziej lub mniej konkretne czynności fizyczne oraz czynno-

ści, które można określić jako manipulacyjne, np. *domacalny* (*domacać*), *jadalny* (*jadać*), *namacalny* (*namacać*), *oczyszczalny* (*oczyszczać*), *odsuwalny* (*odsuwać*), *poruszałny* (*poruszać*), *przesuwalny* (*przesuwać*), *rozszerzalny* (*rozszerzać*), *skręcalny* (*skręcać*), *wymłacalny* (*wymłacać*);

3) derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różne technologiczne procesy: *klepalny* (*klepać*), *kowalny* (*kować*), *polaryzowalny* (*polaryzować*), *przesączałny* (*przesączać*), *przyswajalny* (*przyswajać*), *rozpuszczalny* (*rozpuszczać*), *skrawalny* (*skrawać*), *spawalny* (*spawać*), *ścieralny* (*ścierać*), *wszczepialny* (*wszczepiać*), *zgrzewalny* (*zgrzewać*).

Natomiast przymiotniki odczasownikowe o znaczeniu potencjalnym na *-alny* nie są na ogół motywowane czasownikami:

a) ruchu, np. *przebiegać*, *przechodzić*, *przejeżdżać*, *tańczyć*;

b) mówienia, np. *chwalić*, *mówić*, *opowiadać*, *paplać*, *wykrzykiwać*, *zglaszać*, *zapowiadać*, *śpiewać*, *szeptać*;

c) oznaczającymi nakazy i zakazy, np. *kazać*, *zabraniać*, *nalegać*;

d) przymiotniki potencjalne nie są tworzone też od wielu czasowników odnoszących się do aktywności psychicznej, np. *nudzić*, *klarować*, *podejrzewać*, *podziwiać*, *uważać*.

Osobnym problemem jest sprawa zakresu znaczeniowego przymiotników na *-alny* i czasowników motywujących. Zakres znaczeniowy przymiotników omawianego typu jest często mniejszy od zakresu znaczeniowego czasowników motywujących, np.⁵⁴:

nasycalny – ‘dający się nasycić, podlegający nasycaniu’;

nasycać – 1. książk. a) uczynić kogoś sytym, zaspokajać czyjś głód, karmić, poić do syta, np. *nasycić głodne dzieci*, b) zadowalać, zaspokajać jakieś uczucie, pragnienie, potrzebę czegoś, np. *nasycić człowieka*, c) o wilgoci, zapachu, przenośnie o świetle, mroku itp., d) przen. wprowadzać do czegoś, umieszczać w czymś wiele czegoś; 2. chem., techn. wprowadzać do ciała stałego, płynnego lub lotnego maksymalną ilość jakiejś substancji dającą się przez dane ciało wchłonać, np. *nasycić płótno olejem*;

obciążalny – ‘mogący być obciążanym, dający się obciążyć’;

obciążać – 1. obładowywać kogoś lub coś czymś ciężkim, np. *obciążyć kogoś bagażem*; 2. książk. a) nakładać na kogoś lub coś jakieś zobowiązanie, zlecać komuś wykonanie czegoś, np. *obciążyć kogoś trudnym zadaniem*, b) czynić kogoś odpowiedzialnym za coś lub winnym czegoś, także: wskazywać lub udowodniać

⁵⁴ Formanty te wydzielone zostały od formy niedokonanej czasownika. Jeżeli chodzi o aspekt czasownika, kwestią sporną może być rozstrzygnięcie, który czasownik uznać za bazowy – niedokonany czy dokonany, np. *dostrzegalny* – ndk. *dostrzegać*, dk. *dostrzec*; *rozdzielalny* – ndk. *rozdzielać*, dk. *rozdzielić*. Jeżeli uznamy (w odniesieniu do podobnych przykładów), że podstawę słowotwórczą takich przymiotników stanowi czasownik dokonany, to liczba przymiotników z sufiksem tematycznym *-ić/-yć* wzrośnie do około 75 [zob. Ptak 2005]. Tym samym wzrośnie liczba czasowników dokonanych stanowiących podstawy słowotwórcze dla przymiotników odczasownikowych na *-alny*.

czyjaś winę, np. *zeznania obciążające kolegów*, c) nadmiernie coś eksploatować, powodując niewydolność lub zakłócenie w działaniu tego; przeciążyć, np. *takie odżywianie bardzo obciąża żołądek*;

obrabialny – ‘dający się łatwo obrabiać (ciosać, gładzić, szlifować itp.), nadający się do obróbki’, np. *żeliwo szare jest miękkie i obrabialne, żeliwo białe – bardzo twarde i trudno obrabialne*;

obrabiać – 1. nadawać czemuś zamierzony kształt, wygląd itp.; 2. zajmować się uprawą (ziemi, roślin), przygotowywać ziemię pod uprawę; 3. wykańczać brzegi materiału specjalnym ścięciem za pomocą igły lub szydełka; 4. a) mówić o kimś (czyms) niepochlebnie, obmawiać, obgadywać, b) czynić kogoś przychylnym sobie lub swoim poglądom, pozyskiwać dla czegoś, werbować, urabiać;

odejmowalny – ‘dający się odjąć, odłączyć od czegoś’, np. *odejmowalna podstawa*;

odejmować – 1. brać część z jakiejś całości; ujmować, np. *odjąć zaliczkę od pensji*; 2. oddzielać coś, co było częścią jakiejś całości, odrywać, zdejmować, np. *odjąć głowicę od silnika*; 3. odłączać coś, co przez jakiś czas było z czymś złączone; odsuwać, np. *pił nie odejmując szklanki od ust*; 4. zmniejszać jedną wielkość o drugą, otrzymując w wyniku tego działania różnicę, odjąć pięć od dziesięciu; 5. przy odczytywaniu działania matematycznego: słowo oznaczające znak odejmowania, np. *cztery odjąć jeden równa się trzy*; 6. książk. odbierać coś komuś; pozbawiać, np. *odjąć komuś majątek*;

odwoalny – ‘mogący być odwołanym, podlegający odwołaniu’, np. *[pisarz] jest to pan z woli ludu, bynajmniej nie dziedziczny i w każdej chwili odwoalny do szeregu zwykłych obywateli*;

odwołać – 1. wywołać kogo z towarzystwa, wziąć na stronę, na bok; przywołać; 2. usunąć z posady, stanowiska; 3. unieważnić, anulować, znieść, wstrzymać; 4. cofnąć (oświadczenie, zeznanie itp.), ogłosić za fałszywe, niebyłe.

Jak widać z przytoczonych przykładów, przymiotniki potencjalne na *-alny* derywowane są zwykle od czasowników o określonym znaczeniu, zwłaszcza w przypadku czasowników wieloznacznych.

Przymiotnikom potencjalnym na *-alny* dodatkowo może towarzyszyć znaczenie inne, np. znaczenie ‘przeznaczenia’:

jadalny – 1. ‘mogący być jedzonym, zdatny do zjedzenia’; 2. ‘taki, który jest przeznaczony na miejsce posiłków’;

nienastawialny – 1. ‘niedający się nastawiać’; 2. ‘nieprzeznaczony do nastawiania’.

1.3.2.3. Charakterystyka czasowników motywujących pod względem ich pochodzenia

Przymiotniki o znaczeniu potencjalnym z formantem *-alny* motywują się:

1) czasownikami rodzimymi, np. *doshyszalny* ← *doshyszeć*, *dowidzialny* ← *dowidzieć*, *ogrzewalny* ← *ogrzewać*, *odczuć* ← *odczuwać*, *poznawalny* ← *pozna-*

wać, rozpoznawalny ← *rozpoznawać, słyszalny* ← *słyszeć, widzialny* ← *widzieć, wyczuwalny* ← *wyczuwać, wykrywalny* ← *wykrywać, zgrzewalny* ← *zgrzewać;*

2) czasownikami obcego pochodzenia. Chociaż w materiale wyekscerpowanym z SJPDor odnotowaliśmy tylko nieliczne przymiotniki odczasownikowe na *-alny* utworzone od czasowników obcego pochodzenia, to współczesny język polski wykazuje pewną tendencję do tworzenia przymiotników potencjalnych z formantem *-alny* od czasowników obcych, zwłaszcza w przekładach tekstów z dziedzin nauki, terminologii specjalistycznej. Derywaty motywowane czasownikami obcego pochodzenia to np. (derywaty oznaczone symbolem ** pochodzą z wypisów własnych):

**akceptowalny ← *akceptować, **definiowalny* ← *definiować, **identyfikowalny* ← *identyfikować, **implantowalny* ← *implantować, komunikowalny* (USJP) ← *komunikować, motywowalny* ← *motywować, negocjowalny* ← *negocjować, niereformowalny* (USJP) ← *nie reformować, obserwowalny* ← *obserwować, programowalny* ← *programować, regenerowalny* ← *regenerować.*

1.3.3. Synonimia w obrębie przymiotników potencjalnych

W języku polskim derywaty z formantem *-alny* mogą tworzyć swoiste pary synonimiczne z innymi derywatami utworzonymi od tej samej podstawy słowotwórczej. Odnotowano nieliczne takie pary (24)⁵⁵:

-alny // -any

nieobrachowalny // nieobrachowany,
niepowstrzymalny // niepowstrzymany,
rozsuwalny // rozsuwany,
nieprzewidzialny rzad. // nieprzewidziany,
niewyczerpalny // niewyczerpany,
niezachwialny // niezachwiany,
niezmazalny // niezmazany,

-alny // -ony

nieprzewycięzalny rzad. // nieprzewyciężony,
niespłacalny // niespłacony,
niewytłumaczalny // niewytłumaczony,
niewzruszalny // niewzruszony,
niezaprzeczalny // niezaprzeczony,
niezwycięzalny // niezwyciężony,

-alny // -ny

nierozłączalny rzad. // nierozłączny,
nieślyszalny // nieślyszany rzad.,

⁵⁵ Omawiane tu przykłady pochodzą z SJPDor oraz USJP.

odsuwalny // odsuwny,
podstawialny // podstawny,
wymienialny rzad. książk. // wymienny,
(nie)wymienialny // (nie)wymienny,
nieobrachowalny rzad. // nieobrachowany,

-alny // -liwy
przenikalny fiz., chem. // przenikliwy fiz., chem.,

-alny // -ły // -ny
niedosięgalny // niedosięgly // niedosiężny.

Warto odnotować, że niektóre derywaty są tylko w pewnym znaczeniu synonimami, co wynika zarówno z wieloznaczności czasowników stanowiących podstawy omawianych derywatów, jak i z funkcji formantów odczasownikowych. Jak wiadomo, w tworzeniu przymiotników potencjalnych wyspecjalizował się formant *-alny*, a formantom *-liwy*, *-ony*, *-any* czy *-ny* oprócz znaczenia potencjalnego towarzyszą inne znaczenia. Może to być znaczenie habitualne, kwantytatywne czy oceniające (*prześlakliwy materiał* ‘taki, który łatwo prześlaka’, a *prześlakalny materiał* ‘taki, który może (łatwo) prześlakać’). Derywaty utworzone za pomocą takich formantów mogą nie zawierać dodatkowo informacji o predyspozycji do wykonywania czynności czy też podlegania jej, lecz w sposób bezpośredni wyrażają wykonywanie lub podleganie czynności czy też podleganie procesowi – *handel wymienny* ‘polegający na zamianie towaru na towar’, ale *funt wymienialny na złoto* ‘dający się zamieniać na coś innego’. Przytoczyć można następujące pary przykładów z formantami *-alny // -liwy* oraz *-alny // -ny*:

- *przenikalny // przenikliwy*:
przenikalne promieniowanie radioaktywne // przenikliwe promieniowanie elektromagnetyczne ‘takie, które ma zdolność przenikania’;
- *(nie)wymienialny // (nie)wymienny*:
(nie)wymienialne elementy // (nie)wymienne elementy ‘(nie)dające się wymienić’, *wymienialne części silnika // wymienne części silnika* ‘dające się wymienić’.

W innych kontekstach każdy z przymiotników ma inne znaczenie słowotwórcze, np.:

przenikliwy chłód ‘który przenika’ i *przenikliwy wzrok* ‘który jakby przenikał’, ale *przenikalna błona komórkowa* ‘przez którą może coś przenikać’. Wyraz *przenikalny* w SJPDor objaśniony jest jako ‘taki, który ma zdolność przenikania; przenikający’, jak i jako ‘taki, który przepuszcza coś przez siebie, który daje się przeniknąć’;

funt wymienialny na złoto ‘dający się zamieniać na coś innego’, a *handel wymienny* ‘polegający na zamianie towaru na towar’.

Można by przytoczyć jeszcze kilka innych przykładów:

- *nieobrachowalny* rzad. // *nieobrachowany* przest.:
nieobrachowalny rzad. ‘niedający się obliczyć’, *nieobrachowalny* zysk,
nieobrachowany przest. 1. ‘niedający się obliczyć; 2. niedający się przewi-
dzieć, nieprzewidziany, niespodziewany’, *nieobrachowane* skutki;
- *nieprzejrzalny* // *nieprzejrzany*:
nieprzejrzalny – ‘niedający się ogarnąć wzrokiem’, *nieprzejrzalne* okiem rów-
niny,
nieprzejrzany – 1. ‘niedający się ogarnąć wzrokiem’, *nieprzejrzane* okiem
równiny; 2. ‘niedający się przeniknąć, przebić wzrokiem, nieprzenikniony’.

2. Przymiotniki potencjalne z negacją

Omawiając literaturę przedmiotu, zauważyliśmy, że liczne z dotychczasowych opracowań słowotwórczych dotyczących derywacji przymiotników odczasownikowych nie ujmują konsekwentnie zagadnienia odczasownikowych przymiotników zaprzeczonych. Istnieją także pewne różnice w interpretacji motywacji przymiotników interesującego nas typu. Jak pisze K. Kallas [GWJP 1998: 473], polegają one na tym, że niektóre derywaty tworzące przymiotniki potencjalne w formie zaprzeczonej mogą być interpretowane jednocześnie jako derywaty odczasownikowe lub odprzymiotnikowe, np. *nieosiągalny* ← 1. *nie osiągnąć*, 2. *osiągalny*. A więc podstawę słowotwórczą przymiotnika stanowi może wyrażenie syntaktyczne, mianowicie zaprzeczony leksem czasownikowy (*nie osiągnąć*).

Pewną niekonsekwencję odnajdujemy w opisie w GWJP [1984]. J. Fras zwróciła na nią uwagę w opisie: „dla przymiotników potencjalnych z rolą obiektu brak parafrazy i wyeksponowania w niej przewagi liczebnej formacji z *nie-*. Parafrazy pozostałych przymiotników odczasownikowych nie uwzględniają morfemu *nie-*. W rozdziale *Formacje zaprzeczone* mowa o »nieograniczonej łączliwości« przedrostka *nie-* z podstawowymi przymiotnikami, choć przecież istnieją w tym zakresie ograniczenia [...]” [Fras 1993: 51].

W GWJP [1984: 413, 437] zaproponowano cztery warianty podziału słowotwórczego formacji zaprzeczonych. Mogą one być traktowane jako:

- 1) derywaty prefiksalne (*nieosiągalny* ← *osiągalny*);
- 2) twory prefiksально-sufiksalne, jeśli za ich podstawę uznać czasowniki niezaprzeczone *nieosiągalny* ← *osiągnąć*;
- 3) złożenia z członem *nie-* i elementem werbalnym;
- 4) zaliczenie przymiotników z przedrostkiem *nie-* do formacji odczasownikowych, w których *nie-* jest częścią tematu, np. *niedbały*, *niewymienialny*, *nieuchwytny*, *niezawodny*.

W GWJP [1998] już K. Kallas opowiedziała się za tym, iż podstawę słowotwórczą odczasownikowego przymiotnika zaprzeczonego stanowi wyrażenie syntaktyczne, mianowicie zaprzeczony leksem czasownikowy. Autorka twierdzi, że zgodnie z interpretacją derywatów odczasownikowych typu *nieosiągalny*, *nie-*

dościgły, nieuchwytny, derywaty te są motywowane przez czasownik zaprzeczony (wyrażenie syntaktyczne), a tym samym za formant nie jest uznawany prefiks *nie-*. Stąd również wniosek, że przymiotniki odczasownikowe tworzone są tylko w drodze derywacji sufiksальной [GWJP 1998: 481].

M. Dokulil w akademickiej gramatyce języka czeskiego w rozdziale poświęconym przymiotnikom możliwościowym biernym pisze: „pozitivní adjektiva této kategorie se stávají vesměs východiskem pro vytváření záporných protějšků pomocí prefixace předponou *ne-*. Vedle toho však existuje značné množství negativních adjektiv této kategorie, která nemají výchozí kladné protějšky (*nevýhnutelný, nevypsatelný* apod.)” [Mluvnice 1987: 339]. A więc derywaty niemające odpowiedników w formie niezaprzeczonej Dokulil określa jako „odvozená přímo od záporných sloves, nikoli jako odvozená pomocí záporné předpony (třebaže v jejich motivační formuli je negováno modální větné příslovce, ne sloveso samo; srov. *nevyslovitelný* ‘co nelze vyslovit’)” [Mluvnice 1987: 339].

Ciekawą propozycją wydaje się przyjęcie przez J. Frasa w analizie słotwórczej założenia o odrębności czasowników zaprzeczonych i niezaprzeczonych ze względu na odrębność pojęć niemożliwości i możliwości oraz ich wykładników czasownikowych *nie móc, móc*⁵⁶. Autorka pisze, że „morfem *nie-* w przymiotnikach niemożliwościowych należy wywodzić z podstawy słotwórczej – zaprzeczonego czasownika modalnego, reprezentującego pojęcie niemożliwości. Podział słotwórczy formacji zaprzeczonych jest więc taki sam jak niezaprzeczonych: *definiow-alny, odnawi-alny, weryfikow-alny, niezaskarż-alny, nieprzenik-alny, niepowtarza-alny, niepokona-ny*” [Fras 1993: 51].

Ponieważ w poprzednich podrozdziałach została przedstawiona zarówno szczegółowa analiza struktury słotwórczej przymiotników potencjalnych, uwzględniająca w dużej mierze również przymiotniki potencjalne w formie zaprzeczonej, jak i opis czasowników motywujących, w podrozdziale tym zajmujemy się przede wszystkim opisem właściwości semantycznych przymiotników potencjalnych w formie zaprzeczonej w poszczególnych językach.

2.1. Język czeski

Przymiotniki potencjalne z morfemem zaprzeczenia *ne-* są licznie reprezentowane w języku czeskim. Łatwość, z jaką negowane są przymiotniki z formantem *-telný/-itelný* wynika niewątpliwie z funkcji przymiotników, którą pełnią jako część mowy. Związana jest również z modalnym charakterem badanych przymiotników, z potrzebą określenia możliwości czy niemożliwości zaistnienia jakiejś czynności. Z materiału słownikowego wyekscerpowano 182 (29%) derywaty

⁵⁶ Podział czasowników na leksemy zaprzeczone i niezaprzeczone proponują Z. Saloni i M. Świdziński [Saloni, Świdziński 1985: 142–143].

odczasownikowe na *-telný/-itelný* występujące w formie zaprzeczonej. W SSSJČ odnotowano również liczne derywaty (56 przykładów) w formie zaprzeczonej, które nie zostały w słowniku umieszczone jako hasła główne, lecz obok swoich odpowiedników niezaprzeczonych. Można więc przyjąć, że słownik języka czeskiego zawiera łącznie 238 (35%) derywatów odczasownikowych na *-telný/-itelný* występujących w formie zaprzeczonej. Podajemy przykłady takich derywatów: *neodlišitelný, neodpojitelný, neodpustitelný, neodstranitelný, neodůvodnitelný, neomluvitelný, neopakovatelný, neospravedlnitelný, neověřitelný, neovládatelný, neovládnutelný, neoželitelný, nepamatovatelný, nepočítatelný, nepodplatitelný, nepojmenovatelný, neporazitelný, neposlouchatelný, nepostačitelný, neposunutelný, neproměnitelný, nepromíjitelny, neprominutelný, nepřehlédnutelný, nepřekonatelný, nepřeložitelný, nepřemístitelný, nepřenositelný, nepřesaditelný, nepřevoditelný, nepřijatelný, neregulovatelný, nereprodukovatelný, nerozbitelný, nerozluštitelný, nerozřešitelný, nerozmnožitelný, nerozpojitelný, nerozrušitelný, nerozšířitelný, neřešitelný, neslučitelný, nespálitelný, nesplatitelný, nestravitelný, neupotřebitelný, neuskutečnitelný, neuvolnitelný, nevyčíslitelný, nevyřešitelný, nevysvětlitelný, nezjistitelný, nezodpověditelný, nezničitelný, nezranitelný, nezrušitelný.*

Materiał słownikowy uzupełnia ten pochodzący z wypisów własnych, obejmujący 43 przykłady przymiotników zaprzeczonych, np. *neoperovatelný, neoplachovatelný, nepolapitelný, neprivatizovatelný, neprogramovatelný, nerecyklovatelný, nereformovatelný, neregenerovatelný, neregistrovatelný, nerestituovatelný, netavitelný, nevymáhatelný, nevypínatelný, nevytvrditelný, nezdanitelný, nezmysdelnitelný.*

Przymiotniki w formie zaprzeczonej odnotowane w SSSJČ rzadko posiadają kwalifikatory chronologiczne, frekwencyjne i terminologiczne. Kwalifikator *dawny* mają trzy wyrazy, *przestarzały* jeden wyraz, *rzadki* ma 18 wyrazów, 27 wyrazów określonych jest jako sporadycznie używane (symbol *), 14 wyrazów scharakteryzowanych jest w słowniku jako książkowe, poetyckie i terminy specjalne. W terminologii specjalistycznej, jak podaje słownik, wykorzystywanych jest dziewięć derywatów, np. *górn. nedobyvatelný, praw. nepominutelný, mat. nesouměřitelný, praw. nevyvratitelný.*

Analiza materiału słownikowego wykazała, że w obrębie przymiotników zaprzeczonych na *-telný* można wyróżnić takie, które mają odpowiedniki niezaprzeczone oraz takie, które takich odpowiedników nie mają. Przy przymiotnikach na *-telný/-itelný* występuje prawie regularny albo przynajmniej potencjalnie możliwy paralelizm niezaprzeczonych i zaprzeczonych form.

Z materiału słownikowego wyekscerpowano około 90 derywatów, które w słowniku odnotowane są tylko w formie zaprzeczonej. Większość tych derywatów motywowana jest czasownikami utworzonymi za pomocą sufiksów tematycznych *-i(t)* (55) oraz *-a(t)* (14). Oto przykłady zaprzeczonych derywatów na *-telný/-itelný*, dla których SSSJČ podaje wyłącznie formy zaprzeczone (podajemy przykłady w wyborze): *nechytitelný, neobměkčitelný, neodčinitelný, neoddisku-*

tovatelný książk., *neoddisputovatelný* rzad. książk., *neodhadnutelný*, **neodmluvitelný*, *neodmyslitelný*, *neodolatelný*, *neohraničitelný*, *nepodcenitelný*, *nepodmanitelný*, **nepodvratitelný*, *nepohnutelný* rzad., *nepokořitelný*, *nepolapitelný*, **neposkvrnitelný*, *nepotopitelný*, *nepozdvižitelný*, *neprolomitelný*, *neprotržitelný*, *neprozkoumatelný*, *nepředstížitelný*, *nepřerušitelný* książk., *nerozbořitelný*, *nerozdělitelný*, *nerozdvojitelný*, *nerozlomitelný*, *neshladitelný*, *neslibatelný*, *neumlčitelný*, *nevybavitelný*, *nevyhostitelný*, *nevykořenitelný*, *nevypátratelný*.

Jednak brak niektórych derywatów niezaprzeczonych na *-telný/-itelný* w SSSJČ nie oznacza bynajmniej, że nie istnieją one we współczesnym języku czeskim. Listę derywatów z SSSJČ można poszerzyć o przykłady z wypisów własnych. Z materiału pochodzącego z innych źródeł niż SSSJČ wyekscerpowaliśmy około 60 przykładów przymiotników niezaprzeczonych na *-telný/-itelný*, tworzących odpowiedniki dla tych formacji zaprzeczonych, które takich w SSSJČ nie mają. Często przymiotniki takie występują z przysłówkami ‘těžko’, ‘lehko’, ‘snadno’ i innymi. Formy niezaprzeczone są wtedy łatwiej akceptowane, np.⁵⁷:

<i>chytitelný</i>	– <i>chytitelný signál, stanice</i>
<i>odčinitelný</i>	– <i>odčinitelý trest, těžko odčinitelné problémy</i>
<i>odhadnutelný</i>	– <i>lehko odhadnutelné kombinace, šifry; těžko odhadnutelný výsledek</i>
<i>odmyslitelný</i>	– <i>snadno, těžko odmyslitelná součást něčeho</i>
<i>odolatelný</i>	– <i>těžko odolatelná nabídka</i>
<i>ohraničitelný</i>	– <i>ohraničitelný úsek louky</i>
<i>podcenitelný</i>	– <i>podcenitelná maličkost</i>
<i>podmanitelný</i>	– <i>snadno podmanitelná duše</i>
<i>pokořitelný</i>	– <i>těžce pokořitelný národ</i>
<i>potopitelný</i>	– <i>plně potopitelný teploměr</i>
<i>prolomitelný</i>	– <i>prolomitelné operační systémy</i>
<i>protržitelný</i>	– <i>snadno protržitelné sáčky</i>
<i>prozkoumatelný</i>	– <i>snadno prozkoumatelný internet</i>
<i>průstřelný</i>	– <i>lehko průstřelný materiál</i>
<i>rozbořitelný</i>	– <i>těžko rozbořitelná jistota</i>
<i>rozdělitelný</i>	– <i>rozdělitelný zisk</i>
<i>vybavitelný</i>	– <i>těžko vybavitelný reflex, vybavitelné předměty</i>
<i>vykořenitelný</i>	– <i>těžko vykořenitelný extremismus.</i>

Jak już stwierdziliśmy, SSSJČ odnotowuje także przymiotniki potencjalnie mające obydwie formy – zaprzeczoną i niezaprzeczoną (80 przykładów). Z przeprowadzonej szczegółowej analizy materiału słownikowego wynika, że derywaty

⁵⁷ Przykłady pochodzą z wypisów własnych, przede wszystkim ze strony internetowej www.seznam.cz.

niezaprzeczone często opatrzone są kwalifikatorem *rzadki*, podczas gdy formy zaprzeczone takiego kwalifikatora nie mają, np.:

<i>nedotknutelný</i>	– * <i>dotknutelný</i>
<i>nenapravitelný</i>	– <i>napravitelný</i> rzad. książk.
<i>neocenitelný</i>	– <i>ocenitelný</i> rzad.
<i>neotřesitelný</i>	– <i>otřesitelný</i> rzad.
<i>nepopsatelný</i>	– <i>popsatelný</i> rzad.
<i>neporušitelný</i>	– <i>porušitelný</i> książk.
<i>neprobádatelný</i>	– <i>probádatelný</i> rzad.
<i>neproniknutelný</i>	– <i>proniknutelný</i> rzad.
<i>nepřeklenutelný</i>	– <i>překlenutelný</i> rzad.
<i>nerozlišitelný</i>	– <i>rozlišitelný</i> rzad.
<i>nerozlučitelný</i>	– <i>rozlučitelný</i> rzad.
<i>nezapomenutelný</i>	– <i>zapomenutelný</i> rzad.
<i>nevyhladitelný</i>	– <i>vyhladitelný</i> rzad.
<i>nevystižitelný</i>	– <i>vystižitelný</i> rzad.
<i>nevyličitelný</i>	– <i>vyličitelný</i> rzad.
<i>nevyzpytatelný</i>	– * <i>vyzpytatelný</i>
<i>neukojitelný</i>	– <i>ukojitelný</i> rzad. książk.
<i>nezadatelný</i>	– <i>zadatelný</i> rzad.
<i>nezadržitelný</i>	– <i>zadržitelný</i> rzad.

Godny podkreślenia jest fakt, że w słowniku obok licznych derywatów w formie niezaprzeczonej umieszczono w nawiasie uwagę o częstszym występowaniu w formie zaprzeczonej⁵⁸. Oto wykaz wybranych derywatów, obok których umieszczono taką uwagę: *potlačitelný*, *probádatelný*, *prodloužitelný*, *prodlužitelný*, *proniknutelný*, *prošťelitelný*, *překlenutelný*, *překonatelný*, *překročitelný*, *přeložitelný*, *uhasitelný*, *ukojitelný*, *unavitelný*, *vyčerpateľný*, *vyhladitelný*, *vyslovitelný*, *vystižitelný*, *vyzpytatelný, *zbořitelný*, *ukojitelný*, *uhasitelný*, *zadatelný*, *zadržitelný*, *zbořitelný*.

W odróżnieniu od swoich odpowiedników niezaprzeczonych przymiotniki potencjalne na *-telný/-itelný* występujące w formie zaprzeczonej mają często większy zakres znaczeniowy. Podajemy przykłady w wyborze:

nedotknutelný –

1. (o osobie) ‘takový, kterého se nelze dotknout, jehož osobní svoboda nesmí být omezoována’, *nedotknutelný* *vládce*;

2. (o rzeczy) ‘takový, který nesmí být porušován, nezcizitelný’, *nedotknutelné* *území*, *nedotknutelné* *společenské* *vlastnictví*;

3. ekspr. (często o kobiecie) ‘nepřístupný, odmítavý’, *nedotknutelná* *krasavice*; – *nedotknutelnost*;

⁵⁸ Odwrotne zjawisko obserwujemy w derywacji *postřehnutelný*, obok którego umieszczono uwagę o rzadszym występowaniu w formie zaprzeczonej.

*dotknutelný –

1. ‘takový, kterého se lze dotknout’;

nesmazatelný –

1. ‘takový, který nemůže být smazán, nevyhladitelný’, *nesmazatelné skvrny, stopy*;

2. ‘takový, který nemůže být zapomenut, nezapomenutelný’, *nesmazatelný dojem, nesmazatelná urážka*;

– *nesmazatelně*;

smazatelný –

1. *mohoucí být smazán, lehce smazatelný tisk*;

nevyčerpateľný –

1. ‘takový, který nemůže být vyčerpán’, *nevyčerpateľný pramen, zdroj, bohatství*;

2. takový, který se nevyčerpá’, *nevyčerpateľný vyprávěč, zpěvák*;

– *nevyčerpateľně*;

– *nevyčerpateľnost*;

vyčerpateľný –

1. ‘takový, který může být vyčerpán’, *vyčerpateľné zdroje*;

– *vyčerpateľnost*;

nevypověditelný –

1. ‘takový, který se nedá slovy vypovědět, nevyličitelný’, *nevypověditelné utrpení*;

2. rzad. ‘takový, který nemůže být vypověděn, nezrušitelný’, *nevypověditelná smlouva, nevypověditelný závazek*;

– *nevypověditelně*;

– *nevypověditelnost*;

vypověditelný –

1. ‘takový, který může být vypověděn (w znaczeniu 3 – mohoucí být zrušen)’, *vypověditelná smlouva*;

– *vypověditelnost*;

nevyslovitelný –

1. ‘takový, který se nedá nebo dá těžko vyslovit’, *nevyslovitelné jméno*;

2. rzad. ‘takový, který se nesmí ve slušné společnosti vyslovit’;

3. ‘nevýslovný – takový, který se nedá slovy vyjádřit’; ‘nevypověditelný – takový, který se nedá slovy vypovědět’;

– *nevyslovitelně*;

– *nevyslovitelně* (do znaczenia 3);

– *nevyslovitelnost*;

vysloviteľný –

1. ‘takový, který může být vysloven, vypověditelný’, *těžko vypověditelné slovo*.

Godny podkreślenia jest też fakt, że przymiotniki zaprzeczone na *-telný/-itelný* często tworzą przysłówki na *-ě* oraz rzeczowniki na *-ost*, podczas gdy przymiotniki w formie niezaprzeczonej takich często nie tworzą⁵⁹, np.:

nedomyšlitelný – *domyšlitelný*

nedomyšlitelně – $\emptyset$

nedomyšlitelnost – $\emptyset$

nedostižitelný – *dostižitelný*

nedostižitelně – $\emptyset$

nedostižitelnost – $\emptyset$

neodvratitelný – *odvratitelný* rzad.

neodvratitelně – $\emptyset$

neodvratitelnost – $\emptyset$

nepopíratelný – *popíratelný*

nepopíratelně – $\emptyset$

nepopíratelnost – $\emptyset$

nepostrádatelný – *postrádatelný*

nepostrádatelně – $\emptyset$

nepostrádatelnost – $\emptyset$

2.2. Język słowacki

Przymiotniki potencjalne na *-telný* w formie zaprzeczonej licznie reprezentowane są w języku słowackim. Z materiału słownikowego wyekscerpowano około 190 przykładów (44%) zaprzeczonych przymiotników potencjalnych. Z wypisów własnych pochodzi 31 przymiotników potencjalnych z negacją na *-telný*. W SSJ występują derywaty (56), które opatrzone są różnego rodzaju kwalifikatorami (chronologicznymi, stylistycznymi, terminologicznymi). Kwalifikatory chronologiczne posiada 11 derywatów, np. *neoklamateľný*, *nestroviteľný*, *neštrpiteľný*, *nezapomenuteľný*. Kwalifikatorami wyraz *rzadki* oraz *książkowy* opatrzonej jest 29 derywatów, np. *nečuteľný* rzad., *neobmedziteľný* rzad., *nepolapiteľný* książk., *nepostrádateľný* książk., *nepostrehnuteľný* książk., *nepoznateľný* książk. W SSJ przymiotniki w formie zaprzeczonej opatrzone są kwalifikatorami z różnych dzie-

⁵⁹ Na ten temat zob. dalej w rozdziale *Aktywność słowotwórcza przymiotników o znaczeniu potencjalnym w językach czeskim, słowackim i polskim*.

dzin, najczęściej kwalifikatorami z dziedziny prawa (6). Terminy z innych dziedzin reprezentowane są w materiale jednym lub dwoma przykładami.

Jak już stwierdziliśmy, SSJ odnotowuje przymiotniki potencjalne mające obydwie formy – zaprzeczoną i niezaprzeczoną. Jak wynika z analizy materiału słownikowego, niektóre przymiotniki zaprzeczone mają zakres znaczeniowy większy od zakresu znaczeniowego ich odpowiedników niezaprzeczonych, np.:

nenapraviteľný –

1. ‘nedajúci sa napraviť, uviest’ do dobrého stavu’, *nenapraviteľná chyba*;

2. ‘nedajúci sa polepšiť, nepolepšiteľný’, *nenapraviteľný hriech*;

– *nenapraviteľne*;

– *nenapraviteľnosť*;

napraviteľný rzad. –

1. ‘ktorý sa dá, ktorý možno napraviť’, *ťažko napraviteľné následky nátlaku*;

neudržateľný –

1. ‘ktorého nemožno udržať, unikajúci’, sport. *neudržateľný hráč, strelec*;

2. ‘ktorý nemôže ďalej existovať, ktorý nemožno zachovať, udržať’, *neudržateľný stav, systém, názor*;

– *neudržateľnosť*;

udržateľný –

1. ‘ktorý sa môže, dá udržať’.

Jednak częściej zakres znaczeniowy zaprzeczonych i niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych na *-telný* się pokrywa, np.:

nepostihnuteľný –

1. ‘ktorý nemožno postihnúť, zbadat’, *nepostihnuteľný úmysel*;

– *nepostihnuteľne*;

postihnuteľný –

1. ‘ktorý možno postihnúť, zbadat’, *badateľný, pozorovateľný*;

– *postihnuteľne*;

neriešiteľný –

1. ‘ktorý sa nedá riešiť’, *neriešiteľný problém, neriešiteľné otázky, rozpory*;

– *neriešiteľnosť*;

riešiteľný –

1. ‘ktorý možno riešiť, ktorý sa dá riešiť’, *riešiteľný problém, riešiteľná otázka, úloha*;

– *riešiteľnosť*;

nevysloviteľný –

1. ‘nedajúci sa vysloviť, ťažko vysloviteľný’, *nevysloviteľné meno, nevysloviteľná skupina hlások*;

2. ‘nedajúci sa slovami vyjadriť, vystihnúť, nevyjadriteľný, nevýslovný’, *ne-vysloviteľný pocit, bôľ*;

– *nevysloviteľne* (do znaczenia 2);

vysloviteľný –

1. ‘ktorý môže byť vyslovený’, *ťažko vysloviteľné slová*;

2. ‘o ktorom sa možno vyjadriť’, *ktorý možno opísať*’, *ťažko vysloviteľná krása*.

Prawie połowa zaprzeczonych derywatów z formantem *-teľný* wyekscerpowanych z SSJ to derywaty, które w SSJ nie posiadają odpowiedników niezaprzeczonych. Jest ich około 80. Większość takich przymiotników motywowana jest czasownikami utworzonymi za pomocą sufiksów tematycznych *-i(t)* (39) oraz *-a(t)* (24). Nieliczne takie derywaty opatrzone są kwalifikatorami chronologicznymi (około 10 przykładów). SSJ nie odnotowuje odpowiedników niezaprzeczonych dla takich derywatów, jak: *nedodrżateľný, nedoceniteľný, nedostihnuteľný, nedotknuteľný, nechytateľný, nenarušiteľný, nanavrátiteľný, neodmysliteľný, neodňateľný, neodolateľný, neodôvodniteľný, neodškriepiteľný, neodtajiteľný, neoklamateľný* przest., *neotrasiteľný, nepobadateľný* rzad., *nepodvrátiteľný, nepokoriteľný, nepolapiteľný* książk., *nepolepšiteľný, nepopierateľný, neporozumiteľný, nepredstihnuteľný, nepreklenuteľný*.

Jak już zauważyliśmy, omówione tu przymiotniki potencjalne z formantem *-teľný* wyekscerpowane z SSJ dają tylko ogólne wyobrażenie o zasobie derywatów omawianego typu we współczesnym języku słowackim. *Retrográdny slovník slovenčiny* rejestruje liczne niezaprzeczone derywaty na *-teľný* (29 przykładów), będące odpowiednikami derywatów występujących w SSJ tylko w formie zaprzeczonej. Oto przykłady derywatów niezaprzeczonych nieodnotowanych w SSJ, których formy zaprzeczone zostały umieszczone w tym słowniku: *doceniteľný, dostihnuteľný, navrátiteľný, odhadnuteľný, odmysliteľný, odňateľný, odolateľný, odtajiteľný, oklamateľný, pobadateľný, predstihnuteľný, preložiteľný, skrotiteľný, spočítateľný, spoznateľný, uchopiteľný, umlčateľný, urovnateľný, utajiteľný, vyčísliteľný, vyjadriteľný, vykoreniteľný, vymazateľný, vypovedateľný, vyrovnateľný, výskumatateľný, vystihnuteľný, zaplatiteľný, zastaviteľný*.

Istnieją też pewne różnice w tworzeniu przysłówków na *-e* oraz rzeczowników na *-osť*⁶⁰ od zaprzeczonych i niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych. Z analizy materiału słownikowego wynika, że od form zaprzeczonych przymiotników potencjalnych częściej niż od form niezaprzeczonych tworzone są przysłówki na *-e* oraz rzeczowniki na *-osť*. Podajemy przykłady takich par przymiotników:

<i>nedosiahmuteľný</i>	– <i>dosiahmuteľný</i>
<i>nedosiahmuteľne</i>	– $\emptyset$
<i>nedosiahmuteľnosť</i>	– $\emptyset$

⁶⁰ Więcej na ten temat piszemy w rozdziale *Aktywność słowotwórcza przymiotników o znaczeniu potencjalnym w językach czeskim, słowackim i polskim*.

<i>nekontrolowatel'nyj</i>	– <i>kontrolowatel'nyj</i>
<i>nekontrolowatel'ne</i>	– $\emptyset$
<i>nekontrolowatel'nost'</i>	– $\emptyset$
<i>nenapodobitel'nyj, nenapodobnitel'nyj</i>	– <i>napodobitel'nyj, napodobnitel'nyj</i>
<i>nenapodobitel'ne, nenapodobnitel'nyj</i>	– $\emptyset$
<i>nenapodobitel'nost', nenapodobnitel'nost'</i>	– $\emptyset$
<i>nenapravitel'nyj</i>	– <i>napravitel'nyj</i>
<i>nenapravitel'ne</i>	– $\emptyset$
<i>nenapravitel'nost'</i>	– $\emptyset$
<i>neprekonatel'nyj</i>	– <i>prekonatel'nyj</i>
<i>neprekonatel'ne</i>	– $\emptyset$
<i>neprekonatel'nost'</i>	– $\emptyset$
<i>nevyhojitel'nyj</i>	– <i>vyhojitel'nyj</i>
<i>nevyhojitel'ne</i>	– $\emptyset$
<i>nevyhojitel'nost'</i>	– $\emptyset$
<i>nezmieritel'nyj</i>	– <i>zmieritel'nyj</i>
<i>nezmieritel'ne</i>	– $\emptyset$
<i>nezmieritel'nost'</i>	– $\emptyset$
<i>neodpustitel'nyj</i>	– <i>odpustitel'nyj</i>
<i>neodpustitel'ne</i>	– $\emptyset$
<i>neporovnatel'nyj</i>	– <i>porovnatel'nyj</i>
<i>neporovnatel'ne</i>	– $\emptyset$
<i>neuhasitel'nyj</i>	– <i>uhasitel'nyj</i>
<i>neuhasitel'ne</i>	– $\emptyset$

2.3. Język polski

W SJPDoR odnotowaliśmy 106 (45%) przymiotników odczasownikowych na *-alny* występujących w formie zaprzeczonej. Z wypisów własnych pochodzi 36 przymiotników na *-alny* w formie zaprzeczonej, np.: *nieakceptowalny, niedefiniowalny, niedrukowalny, nienaprawialny, nieodnawialny, nieodrączalny, nieodróżnialny, nieopisywalny, nieporównalny, nieprzedawnialny, nieprzerwalny,*

nieprzewietrzalny, nierealizowalny, nieredukowalny, niereformowalny, nieresorbowalny, nierozróżnialny, niesprzedawalny, niesterowalny.

W słowniku zarejestrowano derywaty w formie zaprzeczonej opatrzone kwalifikatorami chronologicznymi *dawny, przestarzały* oraz derywaty z kwalifikatorem *rzadki* i *książkowy*, np. *niedojrzalny daw., nieprzejrzalny daw., nieoderwalny przest., nepogwalcalny przest., nieporuszalny przest., nierugowalny przest., niewyleczalny przest., niewypowiedzialny przest., niedomykalny rzad., niedosięgalny rzad., niemierzalny rzad., nienagradzalny rzad., niepomijalny rzad., nieprzekazywalny rzad.*

Z przeprowadzonej szczegółowej analizy materiału słownikowego wynika, że kwalifikatorami *przestarzały* czy *rzadki* mogą być opatrzone zarówno derywaty zaprzeczone, jak i niezaprzeczone, np.:

– derywaty zaprzeczone z kwalifikatorami chronologicznymi i frekwencyjnymi, podczas gdy ich odpowiedniki w formie niezaprzeczonej takich kwalifikatorów nie posiadają (podajemy je w wyborze):

<i>niedosięgalny rzad.</i>	– <i>dosięgalny</i>
<i>niemierzalny rzad.</i>	– <i>mierzalny</i>
<i>niemieszkalny przest.</i>	– <i>mieszkalny</i>
<i>nieporuszalny przest.</i>	– <i>poruszalny</i>
<i>nieprzesuwalny rzad.</i>	– <i>przesuwalny</i>
<i>nierozłączalny rzad.</i>	– <i>rozłączalny</i>
<i>niespostrzegalny rzad.</i>	– <i>postrzegalny</i>
<i>niewyleczalny przest.</i>	– <i>wyleczalny rzad.</i>
<i>niewyobrażalny rzad.</i>	– <i>wyobrażalny</i>

– derywaty niezaprzeczone z kwalifikatorami frekwencyjnymi, podczas gdy ich odpowiedniki w formie zaprzeczonej takich kwalifikatorów nie posiadają (podajemy je w wyborze):

<i>nienaruszalny</i>	– <i>naruszalny rzad.</i>
<i>nieściągalny</i>	– <i>ściągalny rzad.</i>
<i>nieusuwalny</i>	– <i>usuwalny rzad.</i>
<i>niewyraźalny</i>	– <i>wyraźalny rzad.</i>
<i>niewytłumaczalny</i>	– <i>wytłumaczalny rzad.</i>
<i>niezamieszkalny</i>	– <i>zamieszkalny rzad.</i>

Większość zaprzeczonych przymiotników potencjalnych na *-alny* odnotowanych w SJPDor posiada odpowiedniki w formie niezaprzeczonej (68 par przymiotników, 64%). Przykłady (podajemy je w wyborze):

<i>niedopuszczalny</i>	– <i>dopuszczalny</i>
<i>niedostyszalny</i>	– <i>dostyszalny</i>
<i>niedostrzegalny</i>	– <i>dostrzegalny</i>
<i>niedotykalny</i>	– <i>dotykalny</i>
<i>niejadalny</i>	– <i>jadalny</i>

<i>niekaralny</i>	– <i>karalny</i>
<i>niekowalny</i>	– <i>kowalny</i>
<i>nienastawialny</i>	– <i>nastawialny</i>
<i>nieodczuwalny</i>	– <i>odczuwalny</i>
<i>nieodwołalny</i>	– <i>odwołalny</i>
<i>nieprzyswajalny</i>	– <i>przyswajalny</i>
<i>nierozerwalny</i>	– <i>rozerwalny</i>
<i>nierozkładalny</i>	– <i>rozkładalny</i>
<i>nierozpoznawalny</i>	– <i>rozpoznawalny</i>
<i>nierozwiązalny</i>	– <i>rozwiązalny</i>
<i>nieścieralny</i>	– <i>ścieralny</i>
<i>niespawalny</i>	– <i>spawalny</i>
<i>niesprawdzalny</i>	– <i>sprawdzalny</i>

Wyraźną grupę wśród przymiotników zaprzeczonych na *-alny* stanowią jednak takie przymiotniki, które nie mają w SJPDor swoich odpowiedników niezaprzeczonych (około 40 przykładów). Większość takich derywatów motywowana jest czasownikami utworzonymi za pomocą sufiksów tematycznych *-a(ć)* (31). Prawie połowa (20) takich derywatów opatrzona jest kwalifikatorem *przestarzały*, *dawny* lub *rzadki*. Przykłady przymiotników zaprzeczonych, dla których SJPDor nie rejestruje form niezaprzeczonych (podajemy je w wyborze):

<i>niedomykalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>nienagradzalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>nienazywalny</i>	– $\emptyset$
<i>niepodważalny</i>	– $\emptyset$
<i>nepogwałcalny</i> przest.	– $\emptyset$
<i>niepokonalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>niepomijalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>niepowstrzymalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>nieprzekazywalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>nieprzejrzalny</i> daw.	– $\emptyset$
<i>nieprzemycalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>nieprzenoszalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>nieprzewidzialny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>nieprzewycięzalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>nierozwiązywalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>nierugowalny</i> przest.	– $\emptyset$
<i>niespieralny</i>	– $\emptyset$
<i>nietykalny</i>	– $\emptyset$

Jednak brak niektórych derywatów niezaprzeczonych na *-alny* w SJPDor nie oznacza bynajmniej, że nie istnieją one we współczesnym języku polskim. Listę derywatów z SJPDor można poszerzyć o niektóre przykłady pochodzące z wypisów własnych. Z materiału pochodzącego z innych źródeł niż SJPDor wyekscerpowaliśmy ponad

30 przykładów przymiotników niezaprzeczonych na *-alny*, tworzących odpowiedniki dla tych formacji zaprzeczonych, które takich w SJP Dor nie mają. Funkcjonowanie takich przymiotników często ograniczone jest do połączenia z przysłówkami ‘ciężko’, ‘źle’, ‘łatwo’. Formy niezaprzeczone są wtedy łatwiej akceptowalne. Oto przykłady przymiotników niezaprzeczonych nieodnotowanych w SJP Dor, których formy zaprzeczone dany słownik rejestruje (przykłady pochodzą z wypisów własnych):

<i>podważalny</i>	– <i>łatwo podważalna decyzja,</i>
<i>przeczuwalny</i>	– <i>przeczuwalny sens,</i>
<i>przetłumaczalny</i>	– <i>termin ciężko przetłumaczalny na polski,</i>
<i>przewyciężalny</i>	– <i>przewyciężalny kryzys,</i>
<i>spieralny</i>	– <i>produkt atestowany, zmywalny i spieralny,</i>
<i>tykalny</i>	– <i>poseł tykalny,</i>
<i>wymawialny</i>	– <i>źle wymawialny tytuł,</i>
<i>wyznaczalny</i>	– <i>wyznaczalny schemat, układ,</i>
<i>zaprzeczalny</i>	– <i>ciężko zaprzeczalny fakt,</i>
<i>ziszczalny</i>	– <i>łatwo ziszczalny sen, plan.</i>

Podobnie jak w języku czeskim i słowackim przymiotniki na *-alny* również mogą tworzyć przysłowki na *-e* oraz rzeczowniki na *-ość*⁶¹. Rzeczowniki zaprzeczone na *-ość* oraz przysłowki zaprzeczone na *-e* derywowane od przymiotników potencjalnych na *-alny* tworzą swoiste pary ze swoimi odpowiednikami niezaprzeczonymi, np:

<i>niedopuszczalny</i>	– <i>dopuszczalny</i>
<i>niedopuszczalność</i>	– <i>dopuszczalność</i>
<i>niedopuszczalnie</i>	– $\emptyset$
<i>niedostrzegalny</i>	– <i>dostrzegalny</i>
<i>niedostrzegalność</i>	– <i>dostrzegalność</i>
<i>niedostrzegalnie</i>	– <i>dostrzegalnie</i>
<i>niedotykalny</i>	– <i>dotykalny</i>
<i>niedotykalność</i>	– <i>dotykalność</i>
<i>niedotykalnie</i>	– <i>dotykalnie</i>
<i>nieodwoławny</i>	– <i>odwoławny</i>
<i>nieodwoławność</i>	– <i>odwoławność</i>
<i>nieodwoławnie</i>	– $\emptyset$
<i>niewidzialny</i>	– <i>widzialny</i>
<i>niewidzialność</i> rzad.	– <i>widzialność</i>
<i>niewidzialnie</i>	– <i>widzialnie</i> przest.

⁶¹ Zob. więcej o rzeczownikach na *-ość* oraz przysłówkach na *-e* utworzonych od przymiotników potencjalnych na *-alny* w rozdziale *Aktywność słowotwórcza przymiotników o znaczeniu potencjalnym w językach czeskim, słowackim i polskim*.

3. Aktywność słowotwórcza przymiotników o znaczeniu potencjalnym w językach czeskim, słowackim i polskim

Przedmiotem tego rozdziału jest funkcjonowanie przymiotników potencjalnych w charakterze baz derywacyjnych. Zjawiskiem wymagającym osobnego podkreślenia jest tworzenie rzeczowników abstrakcyjnych, tzw. *nomina essendi*, z formantem:

czes. *-ost* (*nezadržitelnost, nezahladitelnost, zařaditelnost, zapamatovatelnost, zdokonalitelnost, zjistitelnost, zužitkovatelnost, zvládnutelnost*);

ślć. *-osť* (*nezmeniteľnosť, nezničiteľnosť, zažitelnosť, zistiteľnosť, zlievatelnosť, zlučiteľnosť, zmeniteľnosť, znesiteľnosť, zraniteľnosť*);

pol. *-ość* (*nierozwiązalność, niewykonalność, zamieszkalność, zastępowalność rzad., zastosowalność rzad., zestawialność, zginalność, zgrzewalność, ziszczalność, niszczalność*).

Przymiotniki potencjalne w omawianych językach tworzą również przysłówki z formantami:

czes. *-ě* (*nezachranitelně, nezkrotitelně, uvolnitelně, viditelně, vyléčitelně, zanedbatelně, zdůvodnitelně, zjistitelně*);

ślć. *-e* (*nezbadaťelne, nezdržateľne, uveriteľne, viditeľne, vnímateľne, znateľne, znesiteľne, zrozumiteľne*);

pol. *-e* (*dostrzegalnie, dotykalnie, niewyraźalnie, niezauważalnie książk., odczuwalnie, słyszalnie, widzialnie przest., wyczuwalnie*).

Zarówno rzeczowniki abstrakcyjne zakończone w czeskim na *-ost*, słowackim na *-osť* i polskim na *-ość*, jak i przysłówki w czeskim na *-ě*, słowackim na *-e* i polskim na *-e*, utworzone od przymiotników potencjalnych poszczególnych języków, pozostają w ścisłym związku słowotwórczym, a więc formalnym i funkcjonalnym z przymiotnikami będącymi przedmiotem naszej pracy.

3.1. Język czeski

3.1.1. Tworzenie rzeczowników abstrakcyjnych na *-ost*

Od przymiotników interesującego nas typu tworzy się rzeczowniki na *-ost* stosunkowo łatwo i często. Spora liczba formacji na *-ost* tworzona jest zarówno od przymiotników niezaprzeczonych, jak i od przymiotników zaprzeczonych. W SSJČ odnotowaliśmy 284 przykłady rzeczowników na *-ost* derywowanych od przymiotników omawianego typu. Rzeczowniki na *-ost* derywowane są od przymiotników mających w podstawie czasowniki oznaczające różnego rodzaju czynności abstrakcyjne, fizyczne, manipulacyjne oraz czasowniki oznaczające różne technologiczne i inne procesy. Derywaty te wykorzystywane są również w terminologii specjalistycznej (górnictwie, hutnictwie, chemii itp.), np.⁶²:

<i>čistitelný</i>	– <i>čistitelnost</i> [...]
<i>dopravitelný</i>	– <i>dopravitelnost</i> (<i>špatné balení snižuje dopravitelnost zboží</i>)
<i>filmovatelný</i>	– <i>filmovatelnost</i> (<i>filmovatelnost románu</i>)
<i>hojitelný</i>	– <i>hojitelnost</i> (<i>hojitelnost kaveren</i>)
<i>kalitelný</i> tech.	– <i>kalitelnost</i> [...]
<i>kovatelný</i>	– <i>kovatelnost</i> (<i>kovatelnost mědi</i>)
<i>krmitelný</i>	– <i>krmitelnost</i>
<i>měřitelný</i>	– <i>měřitelnost</i> (<i>měřitelnost časové vzdálenosti</i>)
<i>nastavitelný</i>	– <i>nastavitelnost</i> (<i>nastavitelnost teploty</i>)
<i>proveditelný</i>	– <i>proveditelnost</i> (<i>proveditelnost hudební skladby</i>)
<i>redukovatelný</i>	– <i>redukovatelnost</i> (<i>redukovatelnost rudy</i>)
<i>regulovatelný</i>	– <i>regulovatelnost</i> (<i>regulovatelnost výroby</i>)
<i>rozpojitelný</i>	– <i>rozpojitelnost</i> [...]
<i>slévateľný</i> hut.	– <i>slévateľnost</i> [...]
<i>sušitelný</i> spec.	– <i>sušitelnost</i> (<i>sušitelnost smaltů</i>)
<i>štěpitelný</i> chem., fiz. jád.	– <i>štěpitelnost</i> (<i>štěpitelná jádra uranu</i>)
<i>těžitelný</i> rzad.	– <i>těžitelnost</i> (<i>těžitelnost horniny</i>)
<i>tříditelný</i>	– <i>tříditelnost</i> (<i>tříditelnost uhlí</i>)
<i>zkvasitelný</i>	– <i>zkvasitelnost</i> [...]
<i>zmýdelnitelný</i> chem.	– <i>zmýdelnitelnost</i> [...]
<i>zpívatelný</i> rzad.	– <i>zpívatelnost</i> [...]

⁶² Przytaczane w tym rozdziale przykłady użycia rzeczowników oraz przysłówków utworzonych od przymiotników potencjalnych w poszczególnych językach zostały wyekscerpowane ze słowników, które są podstawowym źródłem tej pracy. Jeśli w słowniku jakiś derywat opisany został bez podania przykładu użycia, fakt ten sygnalizujemy w następujący sposób: [...].

Często rzeczowniki na *-ost* tworzone są zarówno od przymiotników potencjalnych niezaprzeczonych (199 przykładów), jak i zaprzeczonych (85 przykładów), np.:

čitateľný – *čitateľnosť*

nečitateľný – *nečitateľnosť*

doručiteľný – *doručiteľnosť*

nedoručiteľný – *nedoručiteľnosť*

dosažitelný – *dosažitelnosť*

nedosažitelný – *nedosažitelnosť*

mysliteľný – *mysliteľnosť*

nemysliteľný – *nemysliteľnosť*

ohroziteľný – *ohroziteľnosť*

neohroziteľný – *neohroziteľnosť*

slyšiteľný – *slyšiteľnosť*

neslyšiteľný – *neslyšiteľnosť*

snesiteľný – *snesiteľnosť*

nesnesiteľný – *nesnesiteľnosť*

W SSJČ odnotowaliśmy również przymiotniki na *-telný*, od których (wg SSJČ) tylko w formie zaprzeczonej tworzy się rzeczowniki na *-ost* (22 przykłady), np.:

domysliteľný – $\emptyset$

nedomysliteľný – *nedomysliteľnosť*

dostižiteľný – $\emptyset$

nedostižiteľný – *nedostižiteľnosť*

napraviteľný – $\emptyset$

nenapraviteľný – *nenapraviteľnosť*

popírateľný – $\emptyset$

nepopírateľný – *nepopírateľnosť*

popsateľný – $\emptyset$

nepopsateľný – *nepopsateľnosť*

porovnatelný – Ø
neporovnatelný – *neporovnatelnost*

potlačitelný – Ø
nepotlačitelný – *nepotlačitelnost*

probádatelný – Ø
neprobádatelný – *neprobádatelnost*

Materiał słownikowy derywatów na *-ost* można uzupełnić przykładami wyekscerpowanymi z korpusu ÚČNK. W korpusie tym odnotowaliśmy 22 przykłady rzeczowników na *-ost* utworzonych od przymiotników na *-telný/-itelný* zarejestrowanych w SSJČ oraz 34 przykłady rzeczowników omawianego typu utworzonych od przymiotników na *-telný/-itelný* nieodnotowanych w SSJČ. Oto przykłady rzeczowników na *-ost* wyekscerpowanych z korpusu, utworzonych od przymiotników na *-telný/-itelný*, które rejestruje SSJČ (w nawiasie podajemy liczebność odnotowaną w korpusie):

definovatelný – ****definovatelnost** (5)
*dotknutelný – ****dotknutelnost** (178)
napravitelný – ****napravitelnost** (6)
obrobitelný – ****obrobitelnost** (8)
odstranitelný – ****odstranitelnost** (6)
odvratitelný – ****odvratitelnost** (6)
opravitelný – ****opravitelnost** (9)
podplatitelný – ****podplatitelnost** (5)
popiratelný – ****popiratelnost** (41)
porovnatelný – ****porovnatelnost** (5)
postradatelný – ****postradatelnost** (70)
poučitelný – ****poučitelnost** (27)
proniknutelný – ****proniknutelnost** (13)
překonatelný – ****překonatelnost** (7)
překročitelný – ****překročitelnost** (6)
rozšiřitelný – ****rozšiřitelnost** (32)
řiditelný – ****řiditelnost** (21)
sledovatelný – ****sledovatelnost** (5)
spočitatelný – ****spočitatelnost** (5)
stanovitelný – ****stanovitelnost** (15)
vymahatelný – ****vymahatelnost** (54)
*vyzpytatelný – ****vyzpytatelnost** (47)

Kolejnymi przykładami rzeczowników na *-ost* są rzeczowniki utworzone od przymiotników na *-telný/-itelný* nieodnotowanych w SSJČ. Zarówno rzeczowniki,

jak i przymiotniki zostały wyekscerpowane z korpusu ÚČNK. Podajemy przykłady w wyborze:

**falzifikovatelný	– **falzifikovatelnost (12)
**identifikovatelný	– **identifikovatelnost (28)
**interpretovatelný	– **interpretovatelnost (5)
**komunikovatelný	– **komunikovatelnost (6)
**manipulovatelný	– **manipulovatelnost (29)
**obchodovatelný	– **obchodovatelnost (119)
**obnovitelný	– **obnovitelnost (6)
**odbouratelný	– **odbouratelnost (13)
**odolatelny	– **odolatelnost (12)
**polapitelný	– **polapitelnost (5)
**programovatelný	– **programovatelnost (7)
**promlčitelný	– **promlčitelnost (39)

3.1.2. Tworzenie przysłówków na -ě

Przysłówki na -ě w języku czeskim tworzy się rzadko od niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych na *-telný/-itelný*. W SSJČ odnotowaliśmy 28 przykładów przysłówków utworzonych od niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych, a więc tylko 0,06% przymiotników niezaprzeczonych tworzy przysłówki na -ě. Częściej przysłówki te tworzy się od zaprzeczonych przymiotników na *-telný/-itelný*, co najprawdopodobniej związane jest ze zwiększoną frekwencją owych przymiotników. Z SSJČ wyekscerpowaliśmy 99 przykładów przysłówków utworzonych od zaprzeczonych przymiotników potencjalnych. Wynika z tego, że 55% przymiotników w formie zaprzeczonej tworzy przysłówki na -ě.

Zjawiska nazywane przez owe przysłówki opierają się na stosunku do czynności (wyrażającej możliwość lub niemożliwość – *srozumitelně mluvit* ‘mluvit takovým způsobem, aby bylo možno něco srozumět’, *čitelně psát* – ‘psát tak, že to lze přečíst’), której semantyka odzwierciedlona jest w przymiotniku motywującym i przeniesiona jest na przysłówek. Przysłówki na -ě tworzy się od:

a) niezaprzeczonych przymiotników dewerbalnych z formantem *-telný/-itelný*, mających w podstawie czasowniki oznaczające przede wszystkim abstrakcyjne czynności perceptywne, aktywność psychiczną, np. *dokazatelně, dýchatelně, hmatatelně, měnitelně, nahmatatelně, ocnitelně, omluvitelně, pochopitelně, pomyslitelně, postačitelně, postihmutelně, postřehmutelně, poznatelně, přijatelně, rozeznatelně, rozlišitelně, slyšitelně, snesitelně, srozumitelně, *ukojitelně, uvolnitelně, viditelně, vyléčitelně, *vysvětlitelně, zanedbatelně, zdůvodnitelně, zjistitelně;*

b) zaprzeczonych przymiotników z formantem *-telný/-itelný*, motywowanych czasownikami wyrażającymi zarówno aktywność psychiczną, jak i (chociaż

w mniejszej mierze) aktywność fizyczną. Jak już zauważyliśmy, od zaprzeczonych przymiotników omawianego typu przysłówki na -ě tworzy się częściej niż od niezaprzeczonych, np.: *nečitelně, nedomyšlitelně, nedosažitelně, nedostižitelně, neměřitelně, nemyšlitelně, nenahraditelně, neodčinitelně, neodlučitelně, neodmyslitelně, neodvolatelně, neohrožitelně, neotřesitelně, neoznačitelně, nepokořitelně, neporovnatelně, neporušitelně, nepřekročitelně, nerozdělitelně, nerozpletitelně, nesmazatelně, neuhasitelně, nevyhladitelně, nezachranitelně, nezbořitelně, nezvážitelně*.

Na uwagę zasługuje fakt, że podobnie jak wśród motywujących przymiotników potencjalnych występują pary synonimiczne utworzone od tej samej podstawy słowotwórczej (*dobyitelný // dobytý, neotřesitelný // neotřesný, nezkratitelný // nezkratný*), tak i wśród przysłówków na -ě pojawiają się pary o jednakowym znaczeniu wyrażającym możliwość/niemożliwość. Derywaty na -ě utworzone od przymiotników z formantem -ný często opatrzone są kwalifikatorami frekwencyjnymi, np. (podajemy przykłady w formie zaprzeczonej):

nedostižitelně // nedostižně
nenapravitelně // *nenápravně
neodhadnutelně // *neodhadně
neodvratitelně // neodvratně
neotřesitelně // neotřesně
nepopíratelně // nepopěrně książk. rzad.
nepostižitelně // nepostižně
nepředstižitelně // *nepředstižně
nerozdvojitelně // *nerozdvojně
nerozlišitelně // nerozlišně rzad.
nerozlučitelně // nerozlučně
neslyšitelně // neslyšně
neukojitelně // neúkojně książk.
neukrotitelně // *neúkrotně
neumořitelně // neúmorně
*neuprositelně // neúprosně
neviditelně // *nevidně
nezdolatelně rzad. // *nezdolně*
nezkrotitelně // nezkrotně
nezvratitelně // nezvratně

Należałoby dodać, że słownik odnotowuje nieliczne przymiotniki (88,12%), które tworzą jednocześnie rzeczowniki abstrakcyjne na -ost oraz przysłówki na -ě. Zwykle są to derywaty w formie zaprzeczonej (69 przykładów), np.:

dokazatelný – *dokazatelnost*
 – *dokazatelně*

<i>hmatatelný</i>	– <i>hmatalnost</i> – <i>hmatatelně</i>
<i>měnitelný</i>	– <i>měnitelnost</i> – <i>měnitelně</i>
<i>nezadatelný</i>	– <i>nezadatelnost</i> – <i>nezadatelně</i>
<i>neodčinitelný</i>	– <i>neodčinitelnost</i> – <i>neodčinitelně</i>
<i>nezadržitelný</i>	– <i>nezadržitelnost</i> – <i>nezadržitelně</i>
<i>nezahladitelný</i>	– <i>nezahladitelnost</i> – <i>nezahladitelně</i>
<i>nezbadatelný</i>	– <i>nezbadatelnost</i> – <i>nezbadatelně</i>
<i>nezdolatelny</i>	– <i>nezdolatelnost</i> – <i>nezdolatelně</i>
<i>pochopitelný</i>	– <i>pochopitelnost</i> – <i>pochopitelně</i>
<i>postačitelny</i>	– <i>postačiteľost</i> – <i>postačiteľně</i>
<i>pozorovatelný</i>	– <i>pozorovatelnost</i> – <i>pozorovatelně</i>
<i>přijatelný</i>	– <i>přijatelnost</i> – <i>přijatelně</i>
<i>rozeznatelný</i>	– <i>rozeznatelnost</i> – <i>rozeznatelně</i>
<i>uvěřitelný</i>	– <i>uvěřitelnost</i> – <i>uvěřitelně</i>
<i>uvolnitelný</i>	– <i>uvolnitelnost</i> – <i>uvolnitelně</i>

3.2. Język słowacki

3.2.1. Tworzenie rzeczowników abstrakcyjnych na *-ost'*

W materiale wyekscerpowanym z SSJ odnotowaliśmy liczne przykłady rzeczowników abstrakcyjnych na *-ost'*, utworzonych od przymiotników potencjalnych na *-telný*. Derywaty te pochodzą od przymiotników potencjalnych motywowanych czasownikami wyrażającymi czynności abstrakcyjne, czasownikami wyrażającymi bardziej konkretne czynności manipulacyjne i procesy technologiczne. Z SSJ wyekscerpowaliśmy łącznie 159 rzeczowników abstrakcyjnych na

-*ost'*. Tworzone są zarówno od niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych (98 przykładów), jak i od zaprzeczonych przymiotników potencjalnych z formantem *-tel'ny* (61). Podajemy przykłady rzeczowników na *-ost'*, które tworzone są zarówno od przymiotników w formie zaprzeczonej, jak i niezaprzeczonej:

<i>čitatel'ny</i>	– <i>čitatel'nost'</i>
<i>nečitatel'ny</i>	– <i>nečitatel'nost'</i>
<i>delitel'ny</i>	– <i>delitel'nost'</i>
<i>nedelitel'ny</i>	– <i>nedelitel'nost'</i>
<i>dokázatel'ny</i>	– <i>dokázatel'nost'</i>
<i>nedokázatel'ny</i>	– <i>nedokázatel'nost'</i>
<i>menitel'ny</i>	– <i>menitel'nost'</i>
<i>nemenitel'ny</i>	– <i>nemenitel'nost'</i>
<i>nahraditel'ny</i>	– <i>nahraditel'nost'</i>
<i>nenahraditel'ny</i>	– <i>nenahraditel'nost'</i>
<i>odlučitel'ny</i>	– <i>odlučitel'nost'</i>
<i>neodlučitel'ny</i>	– <i>neodlučitel'nost'</i>
<i>odvolatel'ny</i>	– <i>odvolatel'nost'</i>
<i>neodvolatel'ny</i>	– <i>neodvolatel'nost'</i>
<i>opakovatel'ny</i>	– <i>opakovatel'nost'</i>
<i>neopakovatel'ny</i>	– <i>neopakovatel'nost'</i>
<i>pohnutel'ny</i>	– <i>nepohnutel'ny</i>
<i>pohnutel'nost'</i>	– <i>nepohnutel'nost'</i>

Materiał słownikowy można uzupełnić przykładami wyekscerpowanymi z korpusu SNK. Jest to 39 rzeczowników na *-ost'* utworzonych od przymiotników na *-tel'ny*, zarejestrowanych w SSJ oraz 96 przykładów rzeczowników omawianego typu utworzonych od przymiotników na *-tel'ny*, których SSJ nie notuje. Oto przykłady rzeczowników na *-ost'* wyekscerpowanych z korpusu, utworzonych od przymiotników na *-tel'ny*, które rejestruje SSJ (w nawiasie podajemy liczbę użyczeń odnotowaną w korpusie):

<i>aplikovatel'ny</i>	– **aplikovatel'nost' (17)
<i>definovatel'ny</i>	– **definovatel'nost' (7)
<i>dosiahnutel'ny</i>	– **dosiahnutel'nost' (45)
<i>napravitel'ny</i> rzad.	– **napravitel'nost' (6)

<i>nastaviteľný</i>	– **nastaviteľnosť (9)
<i>odpočítateľný</i>	– **odpočítateľnosť (10)
<i>odstrániteľný</i>	– **odstrániteľnosť (4)
<i>overiteľný</i>	– **overiteľnosť (4)
<i>podplatiteľný</i>	– **podplatiteľnosť (26)
<i>poraziteľný</i>	– **poraziteľnosť (453)
<i>porovnatel'ny</i>	– **porovnatel'nosť (63)
<i>porušiteľný</i>	– **porušiteľnosť (40)
<i>postihnutel'ny</i>	– **postihnutel'nosť (11)
<i>postrádateľný</i>	– **postrádateľnosť (14)
<i>predvídateľný</i>	– **predvídateľnosť (123)
<i>prekonateľný</i>	– **prekonateľnosť (8)
<i>preniknutel'ny</i>	– **preniknutel'nosť (15)

Wyraźnie zaznacza się też aktywność słowotwórcza przymiotników na *-tel'ny*, które nie zostały odnotowane w SSJ. Derywaty te często tworzą rzeczowniki na *-ost'*. Niżej podajemy przykłady przymiotników i rzeczowników, które zarejestrowane są wyłącznie w korpusie SNK (prim-2.0.-public-sane):

**akceptovateľný	– **akceptovateľnosť (82)
**deformovateľný	– **deformovateľnosť (4)
**dešifrovateľný	– **dešifrovateľnosť (4)
**diferencovateľný	– **diferencovateľnosť (2)
**exportovateľný	– **exportovateľnosť (3)
**recyklovateľný	– **recyklovateľnosť (7)
**skladovateľný	– **skladovateľnosť (12)
**spájateľný	– **spájateľnosť (31)
**tvarovateľný	– ** tvarovateľnosť (3)
**umývateľný	– **umývateľnosť (8)
**vstrebateľný	– **vstrebateľnosť (7)
**zadržateľný	– **zadržateľnosť (2)

3.2.2. Tworzenie przysłówków na *-e*

Przymiotniki potencjalne są też podstawami przysłówków na *-e*. W SSJ odnotowano łącznie 75 przykładów przysłówków na *-e* utworzonych od przymiotników potencjalnych z formantem *-tel'ny*. Przysłówki te tworzy się przede wszystkim od przymiotników motywowanych czasownikami czynnościowymi wyrażającymi aktywność psychiczną (wśród przymiotników zaprzeczonych również czasownikami wyrażającymi aktywność fizyczną). Od przymiotników niezaprzeczonych przysłówki na *-e* tworzy się rzadko. SSJ odnotowuje 19 przykładów przysłówków na *-e* utworzonych od niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych z forman-

tem *-teľný*. Tylko 0,06% przymiotników niezaprzeczonych tworzy więc przysłówki na *-e*, np.:

<i>čitateľný</i>	– <i>čitateľne (čitateľne písať)</i>
<i>dokázateľný</i>	– <i>dokázateľne (dokázateľne nesprávny)</i>
<i>hmatateľný</i>	– <i>hmatateľne (hmatateľne sa prejavovať)</i>
<i>makateľný</i>	– <i>makateľne [...]</i>
<i>odvolateľný</i>	– <i>odvolateľne [...]</i>
<i>počuteľný</i>	– <i>počuteľne (odpovedala ledva počuteľne)</i>
<i>pochopiteľný</i>	– <i>pochopiteľne (pochopiteľne odpovedať)</i>
<i>postihnutel'ny</i>	– <i>postihnutel'ne (slabo, sotva postihnutel'ne naznačil smer)</i>
<i>pozorovateľný</i>	– <i>pozorovateľne [...]</i>
<i>preukázateľný</i>	– <i>preukázateľne [...]</i>
<i>prijateľný</i>	– <i>prijateľne [...]</i>
<i>slyšateľný</i> przest.	– <i>slyšateľne [...]</i>
<i>spozorovateľný</i>	– <i>spozorovateľne (sotva spozorovateľne kýval plecóm)</i>
<i>uveriteľný</i>	– <i>uveriteľne [...]</i>
<i>viditeľný</i>	– <i>viditeľne (viditeľne označiť nejaké miesto)</i>
<i>vnímateľný</i>	– <i>vnímateľne (vnímateľne prejavit' niečo)</i>
<i>znateľný</i>	– <i>znateľne (znateľne sa hýbať)</i>
<i>znesiteľný</i>	– <i>znesiteľne (znesiteľne žit')</i>
<i>zrozumiteľný</i>	– <i>zrozumiteľne (hovorit' zrozumiteľne)</i>

Z materiału słownikowego wynika, że przysłówki na *-e* tworzy się częściej od zaprzeczonych przymiotników potencjalnych (56 przykładów) niż niezaprzeczonych. Podajemy przykłady w wyborze:

<i>nedeliteľný</i>	– <i>nedeliteľne</i>
<i>deliteľný</i>	– $\emptyset$
<i>nedosiahnutel'ny</i>	– <i>nedosiahnutel'ne</i>
<i>dosiahnutel'ny</i>	– $\emptyset$
<i>nekontrolovateľný</i>	– <i>nekontrolovateľne</i>
<i>kontrolovateľný</i>	– $\emptyset$
<i>nemeniteľný</i>	– <i>nemeniteľne</i>
<i>meniteľný</i>	– $\emptyset$
<i>nemerateľný</i>	– <i>nemerateľne</i>
<i>merateľný</i>	– $\emptyset$
<i>nenapodobiteľný</i>	– <i>nenapodobiteľne</i>
<i>napodobiteľný</i>	– $\emptyset$

neodlučiteľný – *neodlučiteľne*
odlučiteľný – $\emptyset$

neodpustiteľný – *neodpustiteľne*
opustiteľný – $\emptyset$

Przykłady wyekscerpowane z SSJ warto uzupełnić o przykłady pochodzące z korpusu SNK. Odnotowaliśmy w nim liczne przykłady przysłówków na *-e*, których SSJ nie wykazuje. Materiał ten tworzą 63 derywaty, a więc prawie tyle, ile odnotowaliśmy w SSJ. Podajemy przykłady w wyborze:

definovateľný – ***definovateľne* (16)
deliteľný – ***deliteľne* (6)
dosiahnuteľný – ***dosiahnuteľne* (12)
kontrolovateľný – ***kontrolovateľne* (106)
nahraditeľný – ***nahraditeľne* (8)
napadnuteľný – ***napadnuteľne* (6)
oceniteľný – ***oceniteľne* (8)
ospravedlniteľný – ***ospravedlniteľne* (13)
ovládateľný – ***ovládateľne* (31)
porovateľný – ***porovateľne* (1186)
predvídateľný – ***predvídateľne* (74)
prekonateľný – ***prekonateľne* (28)
preniknuteľný – ***preniknuteľne* (23)
udržateľný – ***udržateľne* (22)
vyliečiteľný – ***vyliečiteľne* (172)
vypočítateľný – ***vypočítateľne* (26)
vysloviteľný – ***vysloviteľne* (19)
vysvetliteľný – ***vysvetliteľne* (85)
vyvráťateľný – ***vyvráťateľne* (16)
zameniteľný – ***zameniteľne* (22)
zanedbateľný – ***zanedbateľne* (77)
zmazateľný – ***zmazateľne* (187)
zmieriteľný rzad. – ***zmieriteľne* (45)

Z dokonanej analizy materiału słownikowego wynika, że przysłówki na *-e* na ogół nie są tworzone ani od przymiotników motywowanych czasownikami oznaczającymi różne konkretne czynności produkcyjne oraz manipulacyjne, ani od przymiotników motywowanych czasownikami oznaczającymi różne technologiczne procesy. W derywatach tych wskazuje się na podatność jakiegoś obiektu na określone działanie, na możliwość podlegania jakiemuś działaniu (*farbiteľná látka* ‘taká, ktorá môže byť farbená, ktorú možno farbit’), *magnetizovateľné kovy*, ‘také, ktoré sú schopné stať sa magnetickými, ktoré sa môžu stať magnetickými’). Ta cecha semantyczna występuje przede wszystkim w grupie derywatów z zakresu

techniki, fizyki, biologii lub chemii. Oto przykłady derywatów, od których nie są tworzone przysłówki na *-e*:

<i>farbitel'ný</i>	– Ø
<i>formovatel'ný</i>	– Ø
<i>kalitel'ný</i>	– Ø
<i>koksovatel'ný</i>	– Ø
<i>kovatel'ný</i>	– Ø
<i>rozložitel'ný</i>	– Ø
<i>rozpustitel'ný</i>	– Ø
<i>rozvieratel'ný</i>	– Ø
<i>spáritel'ný</i>	– Ø
<i>spracovatel'ný</i>	– Ø
<i>stlačitel'ný</i>	– Ø
<i>štiepatel'ný</i>	– Ø
<i>tavitel'ný</i>	– Ø
<i>tepatel'ný</i>	– Ø
<i>titrovatel'ný</i>	– Ø
<i>topitel'ný</i>	– Ø
<i>zaplombovatel'ný</i>	– Ø
<i>zlievatel'ný</i>	– Ø
<i>zvaritel'ný</i>	– Ø

W SSJ odnotowano derywaty (45), które tworzą zarówno rzeczowniki abstrakcyjne na *-ost'*, jak i przysłówki na *-e*. Częściej derywaty występujące w formie zaprzeczonej niż przymiotniki w formie niezaprzeczonej tworzą rzeczowniki oraz przysłówki omawianego typu (31 przykładów). Oto przykłady derywatów, które tworzą zarówno rzeczowniki, jak i przysłówki omawianego typu:

<i>čitatel'ný</i>	– <i>čitatel'nost'</i> – <i>čitatel'ne</i>
<i>dokázatel'ný</i>	– <i>dokázatel'nost'</i> – <i>dokázatel'ne</i>
<i>hmatatel'ný</i>	– <i>hmatatel'nost'</i> – <i>hmatatel'ne</i>
<i>nečitatel'ný</i>	– <i>nečitatel'nost'</i> – <i>nečitatel'ne</i>
<i>neodlučitel'ný</i>	– <i>neodlučitel'nost'</i> – <i>neodlučitel'ne</i>
<i>neodvolatel'ný</i>	– <i>neodvolatel'nost'</i> – <i>neodvolatel'ne</i>
<i>neopakovatelný</i>	– <i>neopakovatelnost'</i> – <i>neopakovatelné</i>

<i>nepočuteľný</i>	– <i>nepočuteľnosť</i> – <i>nepočuteľne</i>
<i>neprekonateľný</i>	– <i>neprekonateľnosť</i> – <i>neprekonateľne</i>
<i>uveriteľný</i>	– <i>uveriteľnosť</i> – <i>uveriteľne</i>
<i>vnímateľný</i>	– <i>vnímateľnosť</i> – <i>vnímateľne</i>
<i>zrozumiteľný</i>	– <i>zrozumiteľnosť</i> – <i>zrozumiteľne</i>

3.3. Język polski

3.3.1. Tworzenie rzeczowników abstrakcyjnych na *-ość*

W materiale wyekscerpowanym z SJPDor zarejestrowano 122 rzeczowniki abstrakcyjne na *-ość*, które pozostają w ścisłym związku słowotwórczym z przymiotnikami potencjalnymi na *-alny*⁶³.

W derywatach na *-ość* z reguły tkwi czasownik o podstawie niedokonanej, np. *dopuszcza-*, *poznawa-*, *zastosowa-*, *zgina-*, ale do parafrazy na ogół wprowadza się czasownik dokonany, podobnie jak u przymiotników na *-alny*, np.:

dopuszczalność procesu to ‘to, że proces można dopuścić’;
nienaruszalność mieszkań to ‘to, że mieszkania nie można naruszyć’;
nieosiągalność marzenia to ‘to, że marzenia nie można osiągnąć’;
poznawalna rzeczywistość to ‘to, że rzeczywistość można poznać’.

Nieco mniej niż połowa rzeczowników na *-ość* (48) utworzona jest od przymiotników zaprzeczonych na *-alny*. Oto przykłady rzeczowników na *-ość* utworzonych zarówno od przymiotników niezaprzeczonych, jak i zaprzeczonych:

<i>dopuszczalny</i>	– <i>dopuszczalność</i>
<i>niedopuszczalny</i>	– <i>niedopuszczalność</i>
<i>dostrzegalny</i>	– <i>dostrzegalność</i>
<i>niedostrzegalny</i>	– <i>niedostrzegalność</i>
<i>dotykalny</i>	– <i>dotykalność</i>
<i>niedotykalny</i>	– <i>niedotykalność</i>

⁶³ W naszej pracy zajmujemy się wyłącznie rzeczownikami na *-ość*, które pozostają w ścisłym (bezpośrednim), a więc formalnym i funkcjonalnym, związku słowotwórczym z przymiotnikami na *-alny* o znaczeniu możliwościowym.

<i>obliczalny</i>	– <i>obliczalność</i>
<i>nieobliczalny</i>	– <i>nieobliczalność</i>
<i>odwoławalny</i>	– <i>odwoławalność</i>
<i>nieodwoławalny</i>	– <i>nieodwoławalność</i>
<i>powtarzalny</i>	– <i>powtarzalność</i>
<i>niewpowtarzalny</i>	– <i>niewpowtarzalność</i>
<i>poznawalny</i>	– <i>poznawalność</i>
<i>niepoznawalny</i>	– <i>niepoznawalność</i>
<i>rozerwalny</i>	– <i>rozerwalność</i>
<i>nierozerwalny</i>	– <i>nierozerwalność</i>

Przeprowadzona analiza materiału słownikowego wykazała, że wśród przymiotników na *-alny* odnotowanych w SJPDor w formie zaprzeczonej i niezaprzeczonej częściej brak odpowiedników zaprzeczonych na *-ość* (17 przykładów) niż niezaprzeczonych (7 przykładów):

<i>postrzegalny</i>	– <i>postrzegalność</i>
<i>niepostrzegalny</i>	– $\emptyset$
<i>rozpuszczalny</i>	– <i>rozpuszczalność</i>
<i>nierozpuszczalny</i>	– $\emptyset$
<i>spawalny</i>	– <i>spawalność</i>
<i>niespawalny</i>	– $\emptyset$
<i>wyczuwalny</i>	– <i>wyczuwalność</i>
<i>niewyczuwalny</i>	– $\emptyset$
<i>wysuwalny</i>	– <i>wysuwalność</i>
<i>niewysuwalny</i>	– $\emptyset$
<i>zginalny</i>	– <i>zginalność</i>
<i>niezginalny</i>	– $\emptyset$
<i>osiągalny</i>	– $\emptyset$
<i>nieosiągalny</i>	– <i>nieosiągalność</i>
<i>przerywalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>nieprzerywalny</i> rzad.	– <i>nieprzerywalność</i>

<i>usuwalny</i> rzad.	– $\emptyset$
<i>nieusuwalny</i>	– <i>nieusuwalność</i>
<i>wykonalny</i>	– $\emptyset$
<i>niewykonalny</i>	– <i>niewykonalność</i>

3.3.2. Tworzenie przysłówków na *-e*

Jak wynika z przeprowadzonej analizy materiału słownikowego, przysłówki na *-e* tworzy się stosunkowo rzadko od przymiotników na *-alny*. W SJPDor- notowaliśmy 29 przykładów przysłówków na *-e* utworzonych od przymiotników potencjalnych na *-alny*. Częściej przysłówki takie tworzone są od przymiotników zaprzeczonych (20 przykładów) niż niezaprzeczonych:

<i>dostyszalny</i>	– <i>dostyszalnie</i>
<i>niedostyszalny</i>	– <i>niedostyszalnie</i>
<i>dotrzałny</i>	– <i>dotrzałnie</i>
<i>niedotrzałny</i>	– <i>niedotrzałnie</i>
<i>dotykalny</i>	– <i>dotykalnie</i>
<i>niedotykalny</i>	– <i>niedotykalnie</i>
<i>widzialny</i>	– <i>widzialnie</i> przest.
<i>niewidzialny</i>	– <i>niewidzialnie</i>
<i>dopuszczalny</i>	– $\emptyset$
<i>niedopuszczalny</i>	– <i>niedopuszczalnie</i>
<i>mierzalny</i>	– $\emptyset$
<i>niemierzalny</i>	– <i>niemierzalnie</i>
<i>naruszalny</i>	– $\emptyset$
<i>nienaruszalny</i>	– <i>nienaruszalnie</i>
<i>obliczalny</i>	– $\emptyset$
<i>nieobliczalny</i>	– <i>nieobliczalnie</i>
<i>odwoławny</i>	– $\emptyset$
<i>nieodwoławny</i>	– <i>nieodwoławnie</i>
<i>odwracalny</i>	– $\emptyset$
<i>nieodwracalny</i>	– <i>nieodwracalnie</i>

<i>porównywalny</i>	– $\emptyset$
<i>nieporównywalny</i>	– <i>nieporównywalnie</i>
<i>rozerwalny</i>	– $\emptyset$
<i>nierozewalny</i>	– <i>nierozewalnie</i>
<i>uleczalny</i>	– $\emptyset$
<i>nieuleczalny</i>	– <i>nieuleczalnie</i>
<i>wyobrażalny</i>	– $\emptyset$
<i>niewyobrażalny</i>	– <i>niewyobrażalnie</i>
<i>zauważalny</i>	– $\emptyset$
<i>niezauważalny</i> książk.	– <i>niezauważalnie</i> książk.

SJPDor odnotowuje tylko cztery przykłady, kiedy przymiotnik w formie niezaprzeczonej tworzy przysłówkę na *-e*, a forma zaprzeczona przymiotnika nie tworzy przysłówka na *-e*:

<i>namacalny</i>	– <i>namacalnie</i>
<i>nienamacalny</i>	– $\emptyset$
<i>odczuwalny</i>	– <i>odczuwalnie</i>
<i>nieodczuwalny</i>	– $\emptyset$
<i>słyszalny</i>	– <i>słyszalnie</i>
<i>nieśyszalny</i>	– $\emptyset$
<i>wyczuwalny</i>	– <i>wyczuwalnie</i>
<i>niewyczuwalny</i>	– $\emptyset$

Materiał wyekscerpowany z SJPDor można uzupełnić o przykłady przysłówków na *-e* utworzonych od przymiotników potencjalnych na *-alny* (6), które notuje *Indeks a tergo do Uniwersalnego słownika języka polskiego* [2003]: *nieodczuwalnie, nieosiągalnie, niepodważalnie, nieśyszalnie, porównywalnie, zauważalnie*.

W SJPDor odnotowano 21 derywatów, które tworzą zarówno rzeczowniki abstrakcyjne na *-ość*, jak i przysłówki na *-e* (w większości są to derywaty występujące w formie zaprzeczonej, 13 przykładów), np.:

<i>dostrzegalny</i>	– <i>dostrzegalność</i> – <i>dostrzegalnie</i>
<i>dotykalny</i>	– <i>dotykalność</i> – <i>dotykalnie</i>

<i>namacalny</i>	– <i>namacalność</i> – <i>namacalnie</i>
<i>odczuwalny</i>	– <i>odczuwalność</i> – <i>odczuwalnie</i>
<i>niedostrzegalny</i>	– <i>niedostrzegalność</i> – <i>niedostrzegalnie</i>
<i>niedotykalny</i>	– <i>niedotykalność</i> – <i>niedotykalnie</i>
<i>nieporównywalny</i>	– <i>nieporównywalność</i> – <i>nieporównywalnie</i>
<i>niewidzialny</i>	– <i>niewidzialność</i> rzad. – <i>niewidzialnie</i>

4. Stopniowanie przymiotników potencjalnych w językach czeskim, słowackim i polskim

4.1. Język czeski

Dla przymiotników potencjalnych na *-telný/-itelný* charakterystyczne jest to, że często można od nich tworzyć stopień wyższy oraz stopień najwyższy. Stopniowanie takie zakłada również porównanie (*Je mnohem slabši a zranitelnější než on*). Z analizy materiału słownikowego wynika, że raczej nie są stopniowane przymiotniki motywowane czasownikami oznaczającymi różne konkretne czynności produkcyjne oraz manipulacyjne, jak i przymiotniki motywowane czasownikami oznaczającymi różne technologiczne procesy. Liczne przykłady sufiksального stopniowania przymiotników potencjalnych z formantem *-telný/-itelný* wyekscerpowaliśmy z korpusu ÚČNK. Derywaty odczasownikowe z formantem *-telný/-itelný* stopniowane są za pomocą sufiksu *-ější*, stopień najwyższy tworzy się przez dodanie przedrostka *nej-* do komparatywu, np.:

<i>hmatatelný</i>	– <i>hmatatelnější a trvalejší skvosty</i>
<i>nepochopitelný</i>	– <i>ještě nepochopitelnější se jim zdál rozkaz [...]</i>
<i>nezapomenutelný</i>	– <i>nezapomenutelnější události</i>
<i>přijatelný</i>	– <i>přijatelnější metoda</i>
<i>viditelný</i>	– <i>zvládnout viditelnější příznaky rozrušení</i>
<i>slyšitelný</i>	– <i>všechno na světě se stáva viditelnější a slyšitelnější; hlas sotva slyšitelnější než šepot</i>
<i>zranitelný</i>	– <i>čím déle žiji, tím jsem zranitelnější</i>
<i>neodolatelný</i>	– <i>nejneodolatelnější obchodní referent</i>
<i>nepostrádatelný</i>	– <i>nejnepostrádatelnější osoby</i>
<i>nevyčerpatelný</i>	– <i>nejnevyčerpatelnější téma</i>
<i>přijatelný</i>	– <i>nejpřijatelnější hypotéza</i>
<i>zranitelný</i>	– <i>nejzranitelnější cíl</i>

Formalnym przejawem stopniowości przymiotników potencjalnych na *-telný/-itelný* jest występowanie w kontekście formacji na *-telný/-itelný* słownictwa wskazującego na stopień zaawansowania danego procesu/czynności, a więc słownictwa o charakterze (bezpośrednio albo pośrednio) „ilościującym”, np. ‘lecko (lehce)’, ‘nesnadno’, ‘snadno’, ‘sotva’, ‘špatně’, ‘těžko (těžce)’, np.:

nepopsatelný – *těžko popsatelný* – *popsatelný* – *lehko popsatelný*
nepředstavitelný – *těžko představitelný* – *představitelný* – *lehko představitelný*
nepřekonatelný – *těžko překonatelný* – *překonatelný* – *lehko překonatelný*
nepřeložitelný – *těžce přeložitelný* – *přeložitelný* – *lehce přeložitelný*
nepřenositelný – *těžko přenositelný* – *přenositelný* – *lehko přenositelný*
nerozřešitelný – *těžko rozřešitelný* – *rozřešitelný* – *snadno rozřešitelný*
nerozpojitelný – *těžko rozpojitelný* – *rozpojitelný* – *snadno rozpojitelný*
nestravitelný – *těžce stravitelný* – *stravitelný* – *lehce stravitelný*

Często występowanie przymiotników niezaprzeczonych na *-telný/-itelný* w tekście zależne jest od połączenia z wymienionymi przysłówkami. Podajemy przykłady w wyborze, pochodzą one z SSJČ:

ovládatelný – *snadno ovládatelné zařízení*
označitelný – *těžko označitelná situace*
postačitelný – *zcela postačitelné prostředky*
potlačitelný – *snadno potlačitelná netrpělivost*
proniknutelný – *těžko proniknutelný prostor*
přehlednutelný – *snadno přehlednutelná značka*
přípravitelný – *snadno připravitelné jídlo*
recitovatelný – *lehce recitovatelné verše*
unavitelný – *těžko unavitelný běžec*
uskladnitelný – *dobře uskladnitelné zboží*
vytopitelný – *snadno vytopitelná místnost*
zařaditelný – *nesnadno zařaditelný jev*

Na marginesie można dodać, że niektóre wyrazy traktowane są już jak złożenia i zapisywane są łącznie, np. *těžkostavitelný*, *těžkozpracovatelný*, *těžkoobrobiteľný*.

4.2. Język słowacki

Przymiotniki potencjalne na *-telný* charakteryzują się również tym, że często można od nich tworzyć stopień wyższy i stopień najwyższy. Stopniowanie takie zakłada również porównanie (*Máš čitateľnejšie písmo než ja*).

Z analizy materiału słownikowego wynika, że na ogół nie są stopniowane przymiotniki motywowane czasownikami oznaczającymi różne konkretne czynności produkcyjne oraz manipulacyjne, jak i przymiotniki motywowane czasownikami oznaczającymi różne technologiczne procesy.

Przymiotniki odczasownikowe o znaczeniu potencjalnym z formantem *-tel'ny'* stopniowane są za pomocą sufiksu *-ejš'i*, stopień najwyższy tworzy się przez dodanie przedrostka *naj-* do komparatywu.

Przykłady użycia stopnia wyższego i stopnia najwyższego przymiotników na *-tel'ny'* wyekscerpowaliśmy z korpusu SNK [prim 2.0]:

<i>viditel'ny'</i>	– <i>stále viditel'nejši dopad na fungovanie veľkých celkov</i>
<i>zrozumitel'ny'</i>	– <i>zrozumitel'nejšie znie pojem „ľudová koalícia”</i>
<i>stravitel'ny'</i>	– <i>[...] tým je sladši a stravitel'nejši</i>
<i>znesitel'ny'</i>	– <i>[...] bol ešte znesitel'nejši od ružového lepkavého stužovadla</i>
<i>nečitatel'ny'</i>	– <i>najnečitatel'nejši podpis</i>
<i>neopísateľny'</i>	– <i>najneopísateľnejšie miesta na svete</i>
<i>nepochopitel'ny'</i>	– <i>najnepochopitel'nejšie myšlienky;</i> <i>najnepochopitel'nejšia vec</i>
<i>nepredstavitel'ny'</i>	– <i>najnepredstavitel'nejšie extrémny</i>
<i>nepremožitel'ny'</i>	– <i>najnepremožitel'nejši lev v celých dejinách</i>
<i>neprijateľny'</i>	– <i>najneprijateľnejšie zlo tohto sveta</i>
<i>nesplnitel'ny'</i>	– <i>najnesplnitel'nejši darček</i>
<i>neuveritel'ny'</i>	– <i>najneuveritel'nejši príbeh;</i> <i>najneuveritel'nejšie škandále;</i> <i>najneuveritel'nejšie zázraky na svete</i>
<i>neviditel'ny'</i>	– <i>najneviditel'nejšie kúty</i>
<i>nezabudnuteľny'</i>	– <i>najnezabudnuteľnejši moment posledného desaťročia</i>
<i>nezmieriteľny'</i>	– <i>najnezmieriteľnejši nepriateľ</i>
<i>nezniesiteľny'</i>	– <i>najnezniesiteľnejšie bolesti</i> – <i>najnezniesiteľnejšie vlastnosti</i>
<i>zrozumitel'ny'</i>	– <i>najjednoduchši a najzrozumiteľnejši telegram</i>

Jak widać z wyekscerpowanego materiału, formy stopnia najwyższego tworzone są z dużą swobodą od przymiotników na *-tel'ny'*, występujących w formie zaprzeczonej.

Formalnym przejawem stopniowości jest występowanie w kontekście formacji na *-tel'ny'* słownictwa wskazującego na stopień zaawansowania danego procesu/czynności, np. 'čiasťočne', 'ľahko', 'málo', 'slabo', 'sotva', 'ťažko'.

<i>mysliteľny'</i>	– <i>ťažko (sotva) mysliteľny'</i>	– <i>nemysliteľny'</i>
<i>ovládateľny'</i>	– <i>málo ovládateľny'</i>	– <i>neovládateľny'</i>
<i>riešiteľny'</i>	– <i>čiasťočne riešiteľny'</i>	– <i>neriešiteľny'</i>
<i>počuteľny'</i>	– <i>slabo (sotva) počuteľny'</i>	– <i>nepočuteľny'</i>
<i>postihnutel'ny'</i>	– <i>slabo (sotva) postihnutel'ny'</i>	– <i>nepostihnutel'ny'</i>
<i>postrehnutel'ny'</i>	– <i>sotva postrehnutel'ny'</i>	– <i>nepostrehnutel'ny'</i>
<i>spozorovateľny'</i>	– <i>sotva spozorovateľny'</i>	– <i>nespozorovateľny'</i>

<i>nemeratel'nyj</i>	– <i>ťažko meratel'nyj</i>	– <i>meratel'nyj</i>	– <i>lahko meratel'nyj</i>
<i>neovplyvritel'nyj</i>	– <i>ťažko ovplyvritel'nyj</i>	– <i>ovplyvritel'nyj</i>	– <i>lahko ovplyvritel'nyj</i>
<i>neprekonatel'nyj</i>	– <i>ťažko prekonatel'nyj</i>	– <i>prekonatel'nyj</i>	– <i>lahko prekonatel'nyj</i>
<i>nespáritel'nyj</i>	– <i>ťažko spáritel'nyj</i>	– <i>spáritel'nyj</i>	– <i>lahko spáritel'nyj</i>
<i>nespozorovatel'nyj</i>	– <i>ťažko spozorovatel'nyj</i>	– <i>spozorovatel'nyj</i>	– <i>lahko spozorovatel'nyj</i>
<i>nevyslovitel'nyj</i>	– <i>ťažko vyslovitel'nyj</i>	– <i>vyslovitel'nyj</i>	– <i>lahko vyslovitel'nyj</i>
<i>nezbadatel'nyj</i>	– <i>ťažko zbadatel'nyj</i>	– <i>zbadatel'nyj</i>	– <i>lahko zbadatel'nyj</i>
<i>nezdolatel'nyj</i>	– <i>ťažko zdolatel'nyj</i>	– <i>zdolatel'nyj</i>	– <i>lahko zdolatel'nyj</i>

Funkcjonowanie licznych przymiotników niezaprzeczonych w języku literackim często ograniczone jest właśnie do połączenia z wymienionymi przysłówkami. Formy niezaprzeczone są łatwiej akceptowalne, jeśli towarzyszą im dodatkowo zależne od odpowiednich przymiotników człony okolicznikowe, wnoszące rozmaite treści modalne, wyrażone m.in. poprzez wymienione wyżej przysłówki. Fakt ten potwierdza także SSJ, w którym obok przykładów użycia przymiotników na *-tel'nyj* często też przytaczane są przysłówki, zwłaszcza ‘lahko’, ‘ťažko’. Przykłady użyc przymiotników pochodzą z SSJ:

<i>spracovatel'nyj</i>	– <i>dobre spracovatel'né drevo</i>
<i>strávitel'nyj</i>	– <i>lahko, težko strávitel'nyj pokrm</i>
<i>tavitel'nyj</i>	– <i>lahko, težko tavitel'nyj kov</i>
<i>uhasitel'nyj</i>	– <i>lahko, težko uhasitel'nyj stoh</i>
<i>uskładnitel'nyj</i>	– <i>dobre uskładnitel'nyj tovar</i>
<i>vetratel'nyj</i>	– <i>dobre, zle vetratel'né miestnosti</i>
<i>zdolatel'nyj</i>	– <i>ťažko zdolatel'né prekážky</i>
<i>zhotovitel'nyj</i>	– <i>lahko zhotovitel'né zariadenie</i>
<i>získatel'nyj</i>	– <i>lahko získatel'né kovy</i>
<i>zžitkovatel'nyj</i>	– <i>lahko, težko zžitkovatel'ná pôda</i>

4.3. Język polski

Przymiotnikom potencjalnym na *-alny* w języku polskim nie przysługuje żaden sufiksalny sposób stopniowania⁶⁴. Jednak niektórym przymiotnikom

⁶⁴ W artykule M. Szmyczaka *Pisownia i znaczenie polskich przymiotników i przysłówków zaprzeczonych* [1975: 213–218] nie ma żadnej wzmianki na temat stopniowania o znaczeniu potencjalnym.

na *-alny* o znaczeniu potencjalnym przysługuje analityczny sposób stopniowania, z użyciem gradantu⁶⁵ *bardziej*. Przykłady wyekscerpowaliśmy z korpusu KJP PWN:

namacalny – *bardziej namacalne dowody*;
 [...] *chodzi tylko o straty materialne, chociaż one są najbardziej namacalne*;
najbardziej namacalna korzyść
odczuwalny – *coraz bardziej odczuwalny brak koordynacji*
słyszalny – *najbardziej słyszalny głos*

Na stopień zaawansowania danego procesu/czynności przymiotników potencjalnych na *-alny* mogą wskazywać w kontekstach przysłowki, m.in. ‘trudno’, ‘łatwo’, ‘ledwie’, ‘ledwo’, ‘mało’, ‘dobrze’, np.:

niedostrzegalny – *ledwo dostrzegalny* – *dostrzegalny* – *łatwo dostrzegalny*
nieodczuwalny – *mało, ledwie odczuwalny* – *odczuwalny* – *dobrze odczuwalny*
nieosiągalny – *trudno osiągalny* – *osiągalny* – *łatwo osiągalny*
niepryswajalny – *trudno przyswajalny* – *pryswajalny* – *łatwo przyswajalny*
niezmywalny – *trudno zmywalny* – *zmywalny* – *łatwo zmywalny*

Można zauważyć, że formy niezaprzeczone przymiotników potencjalnych często łatwiej akceptowalne są właśnie w połączeniu z wymienionymi przysłówkami. Niekiedy w słownikach w obrębie haseł, w nawiasie, umieszczono informację o takim połączeniu, np. *dosłyszalny* – ‘zwykle w połączeniu ledwo, ledwie’ lub *dostrzegalny* – ‘zwykle w połączeniu ledwo, ledwie’ oraz obok przykładów użycia przymiotników dołączono przysłowki, zwłaszcza ‘trudno’, ‘ledwie’, ‘łatwo’, np.:

dostrzegalny – *ledwie dostrzegalne pasmo*
dowidzialny przest. – *ledwo dowidzialne wniesienie*
osiągalny – *zupełnie osiągalna realizacja*
ścieralny – *mało ścieralne skały*
słyszalny – *ledwie słyszalne brzęczenia*
wyczuwalny – *ledwie wyczuwalny powiew*
wymłacalny – *łatwo, trudno wymłacalne ziarno*
zauważalny – *ledwie zauważalne odejście chorych*
zgrzewalny – *dobrze zgrzewalne stale niklowe*
zmywalny – *łatwo zmywalny materiał*

⁶⁵ O ważności roli, którą odgrywa gradant w językach słowiańskich zob. więcej w artykule: H. Orzechowska *et al.*, *Stopniowanie opisowe w językach słowiańskich*, [w:] *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, Warszawa 1980, s. 9–21.

5. Analiza konfrontatywna przymiotników potencjalnych

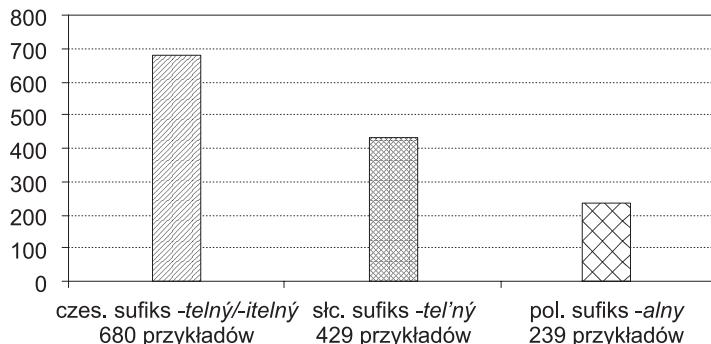
5.1. Analiza konfrontatywna formantów głównych

Jak wynika z przeprowadzonych analiz szczegółowych, we wszystkich opisywanych językach istnieją formanty główne, które wyspecjalizowały się w tworzeniu przymiotników potencjalnych. W języku czeskim jest to formant *-telný/-itelný*, w słowackim *-tel'ný* i w polskim *-alny*. We wszystkich badanych językach formanty te pełnią funkcję mutacyjną.

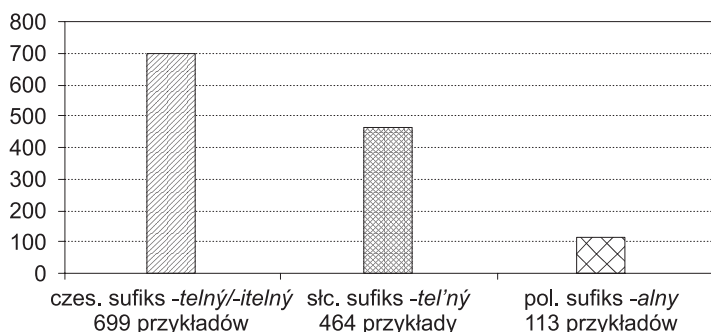
Inne formanty tworzące przymiotniki wyrażające możliwość/nieemożliwość np. czes. *-ný* (*podplatný* rzad., *rozbitný*), *-lý* (*nevystihlý* książk., *neochvělý*), śl. *-ný* (*ohybny*, *nepodplatny*), *-bilny* (*diskutabilny*, *inkompatibilny*), pol. *-ny* (*rozstawny*), *-liwy* (*łamliwy*), *-any* (*rozsuwany*), *-ki* (*chwytki*), są formantami peryferyjnymi i zasadniczo nie odgrywają większej roli w derywacji przymiotników potencjalnych.

W języku czeskim ogólna liczba derywatów z formantem *-telný/-itelný* według SSSJ równa się 680. W słowniku języka słowackiego (SSJ) liczba derywatów z formantem *-tel'ny* wynosi 429. Jeżeli chodzi o język polski, w materiale słownikowym (SJP Dor) obserwujemy większe różnice pod względem liczby derywatów utworzonych za pomocą formantu *-alny* (252 derywatów) w porównaniu z językiem czeskim i słowackim. Należy jednak podkreślić, że dane te tylko ogólnie informują o liczbie derywatów z wymienionymi formantami, ponieważ uwzględnienie nowszej warstwy słownictwa pozwala na stwierdzenie, że np. w języku czeskim lub słowackim liczba derywatów z formantem czes. *-telný/-itelný*, śl. *-tel'ny* jest dwukrotnie wyższa niż notują słowniki (czes. 699 i śl. 464 derywatów wyekscerpowanych z różnych źródeł). Znaczną część nowych derywatów z formantami podstawowymi w opisywanych językach stanowią derywaty motywowane czasownikami obcymi. Udział derywatów mających w temacie czasowniki zapożyczone jest zauważalny przede wszystkim w języku czeskim i słowackim. Wiele spośród derywatów nieodnotowanych w dużych słownikach akademickich należy do terminologii specjalistycznej.

Zobaczmy, jak przedstawia się charakterystyka ilościowa przymiotników potencjalnych w omawianych językach:

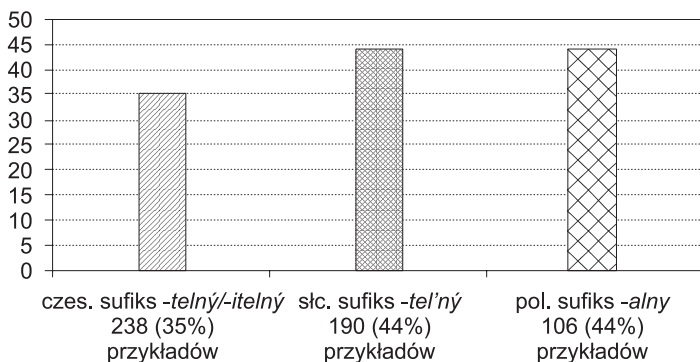
Rys. 1. Derywaty z sufiksami podstawowymi zarejestrowane w słownikach języka czeskiego, słowackiego i polskiego (SSJČ, SSJ, SJPDor)

Rys. 2. Derywaty z sufiksami podstawowymi nieodnotowane w dużych słownikach akademickich (SSJČ, SSJ, SJPDor)

Liczną grupę wśród przymiotników o znaczeniu możliwościowym tworzą przymiotniki w formie zaprzeczonej. Z przeprowadzonej przez nas szczegółowej analizy materiału słownikowego wynika, że procentowo najliczniej reprezentowane są derywaty w formie zaprzeczonej w materiale słowackim i polskim (44% derywatów).

Stosunek liczby derywatów zaprzeczonych do liczby wszystkich derywatów odpowiednio dla każdego języka (podany w %) przedstawia rysunek 3:

Rys. 3. Derywaty zaprzeczone z sufiksami podstawowymi (wg SSJČ, SSJ, SJPDor)

5.2. Analiza konfrontatywna czasowników motywujących

W derywacji przymiotników potencjalnych w języku czeskim i słowackim wykorzystywane są zarówno czasowniki niedokonane, jak i dokonane. Mniej jednoznaczna jest kwestia derywacji od czasowników niedokonanych (czy dokonanych) w języku polskim. Można jednak przyjąć, że zdecydowana większość derywatów utworzona jest od czasowników niedokonanych. Jeżeli chodzi o przechodność i nieprzechodność czasownika motywującego, tylko nieliczne derywaty w omawianych językach motywowane są czasownikami nieprzechodnimi.

Jak wykazała przeprowadzona przez nas analiza, w języku czeskim i słowackim derywaty z formantami *-telný/-itelný* oraz *-telný* tworzone są bez większych ograniczeń przede wszystkim od czasowników zakończonych w języku czeskim na *-i(t)*, *-a(t)*, *-ova(t)/-va(t)* i od nielicznych czasowników na *-nou(t)* i *-e(t)/-ě(t)*, w słowackim tworzone są przede wszystkim od czasowników na *-i(t)*, *a(t)*, *-ova(t)/-va(t)* i w mniejszej mierze od czasowników na *-nú(t)*. W języku polskim przymiotniki potencjalne na *-alny* motywowane są przede wszystkim czasownikami z sufiksem tematycznym *-a(ć)*. W SJP^{Dor} odnotowaliśmy nieliczne przykłady przymiotników omawianego typu motywowanych czasownikami zakończonymi na *-wa(ć)*, *-ywa(ć)*, *-owa(ć)* lub *-e(ć)*.

Zauważalne są także pewne różnice pod względem wykorzystania formantów głównych i ich łączliwości z czasownikami podstawowymi. Łączliwość formantów *-telný/-itelný* oraz *-telný* w zakresie derywacji przymiotników ograniczona jest zasadniczo do podstaw czasownikowych. W języku polskim formant *-alny* wykorzystywany jest zarówno w derywacji przymiotników odrzeczownikowych, jak i odczasownikowych. Wśród przymiotników odczasownikowych na *-alny* odnotowaliśmy znaczną liczbę przymiotników, które nie zawierają dodatkowej informacji o predyspozycji, czyli możliwości do wykonywania czynności lub też podlegania jej, ale w sposób bezpośredni wyrażają wykonywanie lub podleganie czynności, a także podleganie procesowi (ponad 40 derywatów).

Z przeprowadzonej szczegółowej analizy materiału słownikowego wynika, że podstawami słowotwórczymi przymiotników potencjalnych na *-alny* nie mogą być czasowniki niedokonane o tematach fleksyjnych rdzennych samogłoskowych, np. *dać*, *czuć*, *kuć*, *lać*, *myć*, *pić*, *orać*, ani spółgłoskowych, np. *gryźć*, *jeść*, *nieść*, *wieźć*. Inaczej przedstawia się sytuacja w języku czeskim, w którym podstawami słowotwórczymi omawianych przymiotników mogą być zarówno prefiksalne czasowniki o tematach fleksyjnych rdzennych spółgłoskowych, jak i samogłoskowych (16) – **bytelný (být)*, *dobytný (dobýt)*, *použitelný (použit)*, *rozeznatelný (rozeznat)*, **uznatelný (uznát)*, *užitelný (užit)*, **smytný (smýt)*, *zažitelný (zažit)*, *(ne)otřesitelný (otřást)*, *neunesitelný (neunést)*, *proveditelný (provést)*, *přenositelný (přenést)*, *snesitelný (snést)*, *nalezitelný (nalézt)*, *přemožitelný (přemoct)*. W języku słowackim nieliczne derywaty (13) w analizowanym materiale słownikowym mo-

tywowane są czasownikami o tematach fleksyjnych rdzennych spółgłoskowych i samogłoskowych. Przykłady: (*ne*)*čuteľný* (*čut*), *neotrasiteľný* (*otriast*), *nepremožitel'nyj* (*premôct*), (*ne*)*počuteľný* (*počuť*), (*ne*)*prevediteľný* (*previest*), (*ne*)*vy-možiteľný* (*vymôct*), *zažiteľný* (*zažiť*), (*ne*)*znesiteľný* (*zniest*).

W materiale słownikowym w każdym z omawianych języków występują liczne derywaty motywowane czasownikami prefiksalnymi. Z materiału tego wynika, że najczęściej przymiotniki potencjalne tworzy się od czasowników z następującymi prefiksami: czes. *po-*: *potlačiteľný* (*potlačit*), *potvrđiteľný* (*potvrđit*), *s(e)-*: *sděľiteľný* (*sdělit*), *seřđiteľný* (*seřđit*), *vy-*: *vyčerpateľný* (*vyčerpat*), *vyhladiteľný* (*vyhladit*), *z-*: *zbadateľný* (*zbadat*), *zbořiteľný* (*zbořit*), *za-*: *zabaviteľný* (*zabavit*), *zabraniteľný* (*zabranit*), śl. *po-*: *pohnuteľný* (*pohnút*), *pohýbateľný* (*pohýbat*), *roz-*: *rozšřiteľný* (*rozšřit*), *roztaviteľný* (*roztavit*), *z-/zo-*: *zmeniteľný* (*zmenit*), *zmerateľný* (*zmerat*), pol. *prze-*: *przesuwal'nyj* (*przesuwać*), *przewidywal'nyj* (*przewidywać*), *roz(e)-*: *rozbieral'nyj* (*rozbierać*), *rozerwal'nyj* (*rozerwać*), *wy-*: *wyczuwal'nyj* (*wyczuwać*), *wykazal'nyj* (*wykazać*), *z(e)-|| s-|| ś-*: *splacal'nyj* (*splacać*), *sposzřegal'nyj* (*sposzřegać*). Przymiotniki potencjalne rzadko tworzy się od czasowników z prefiksami czes. *sou-*, *re-*, *pod-*, *vz-*, śl. *do-*, *pod-*, *pri-*, *re-*, pol. *pod-*, *przy-*, *w-*.

Licznie reprezentowane są również, zwłaszcza w materiale słownikowym języka czeskiego, przymiotniki wchodzące w relacje synonimiczne z przymiotnikami utworzonymi od jednolitej podstawy słowotwórczej, przede wszystkim za pomocą formantu czes. *-ný* (*dobytel'nyj* // *dobytňý*, *neotřesitel'nyj* // *neotřesňý*), ale także *-lý*, *-ivý*, *-ací*, *-avý*, śl. *-ný* (*neodvrátitel'nyj* // *neodvratňý*, (*ne*)*podplatitel'nyj* // (*ne*)*podplatňý*) oraz *-ací*, pol. *-alny*, *-ony*, *-ny* (*odsuwal'nyj* // *odsuwny*, *podstawial'nyj* // *podstawny*). W relacje synonimiczne wchodzi ponad 60 przymiotników odczasownikowych na *-tel'nyj/-itel'nyj* tworzących pary synonimiczne z derywatami utworzonymi od jednolitej podstawy słowotwórczej za pomocą formantu *-nyj*. Nieco mniej liczna jest synonimia przymiotników potencjalnych w języku słowackim. W SSJ odnotowaliśmy kilkanaście par przymiotników utworzonych od jednolitej podstawy słowotwórczej za pomocą formantów *-tel'nyj* // *-nyj* oraz *-tel'nyj* // *-ací*. W języku polskim derywaty z formantem *-alny* rzadko tworzą pary synonimiczne z innymi derywatami o jednolitej podstawie słowotwórczej. W SJPDo odnotowano nieliczne takie pary. Są to przede wszystkim derywaty z formantami: *-alny* // *-any*, *-alny* // *-ony*, *-alny* // *-ny*.

Przymiotniki potencjalne w języku czeskim, słowackim i polskim mają w podstawie czasowniki, które wykazują dużą różnorodność pod względem semantycznym. W materiale słownikowym języka czeskiego i słowackiego wyraźnie przeważają derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różne technologiczne i inne procesy oraz derywaty mające w podstawie czasowniki określające różne, bardziej lub mniej konkretne czynności fizyczne oraz czynności, które można określić jako manipulacyjne. Poza tym wyraźną grupę stanowią derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różnego rodzaju ogólne, abstrakcyjne czynności (wyrażające różnego typu aktywność werbalną, perceptywne, aktywności psychicznej itp.).

W obrębie derywatów odczasownikowych z formantem czes. *-telný/-itelný*, słc. *-telný*, pol. *-alny* zarysowują się więc trzy podstawowe grupy:

a) derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różne technologiczne procesy. Przytaczamy derywaty mające w temacie czasowniki ‘kować’ i ‘spawać’:

czes. *kovatelný*, słc. *kovateľný*, pol. *kowalny*,
czes. *svařitelný*, słc. *zvariteľný*, pol. *spawalny*;

b) derywaty mające w podstawie czasowniki określające różne, bardziej lub mniej konkretne czynności fizyczne oraz czynności, które można określić jako manipulacyjne. Oto wybrane przykłady:

czes. *nastaviteľný*, słc. *nastaviteľný*, pol. *nastawialny*,
czes. *rozpojiteľný*, słc. *rozpojiteľný*, pol. *rozłączalny*,
czes. *vysunutelný* rzad. (*vysouvateľný* rzad. przest.), słc. *vysúvateľný*, pol. *wy-
suwalny*;

c) derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różnego rodzaju ogólne, bardziej abstrakcyjne czynności (wyrażające różnego typu aktywność werbalną (słc. i czes.), perceptywne, aktywności psychicznej itp.), np.:

czes. *pozorovateľný*, słc. *pozorovateľný*, pol. *obserwowalny*,
czes. *slyšiteľný*, słc. *počuteľný*, pol. *słyszalny*,
czes. *porovnatelný*, słc. *porovateľný*, pol. *porównywalny*,
czes. *viditeľný*, słc. *viditeľný*, pol. *widzialny*.

Formanty te we wszystkich omawianych językach wykazują ograniczenia w łączliwości z niektórymi podstawami czasownikowymi, jednak największe takie ograniczenia wykazuje język polski, na przykład z czasownikami o znaczeniu:

- a) ruchu, np. *przebiegać, przechodzić, przejeżdżać, tańczyć*;
- b) mówienia, np. *chwalić, mówić, opowiadać, paplać, wykrzykiwać, zgłaszać, zapowiadać, śpiewać, szeptać* (w języku czeskim odnotowaliśmy np. czasowniki o znaczeniu mówienia *zpívatelný, recitovateľný, diskutovateľný*);
- c) oznaczającymi nakazy i zakazy, np. *kazać, zabraniać, nalegać*;
- d) przymiotniki potencjalne nie są tworzone też od wielu czasowników odnoszących się do aktywności psychicznej, np. *nudzić, klarować, podejrzewać, podziwiać, uważać*.

5.3. Analiza konfrontatywna aktywności słowotwórczej przymiotników potencjalnych

Omawiane formanty podstawowe przejawiają dużą aktywność słowotwórczą zarówno w formowaniu rzeczowników abstrakcyjnych na czes. *-ost*, słc. *-ost'*, pol. *-ość*, jak i przysłówków na czes. *-ě*, słc. *-e*, pol. *-e*.

Rzeczowniki na czes. *-ost*, słc. *-ost'*, pol. *-ość* derywowane są od przymiotników motywowanych czasownikami, które oznaczają różnego rodzaju czynności

abstrakcyjne, fizyczne, manipulacyjne oraz czasownikami oznaczającymi różne procesy technologiczne i inne. Derywaty te wykorzystywane są często w terminologii specjalistycznej (górnictwie, hutnictwie, chemii itp.).

Od przymiotników interesującego nas typu tworzy się w języku czeskim rzeczowniki na *-ost* stosunkowo łatwo i często. Spora liczba formacji na *-ost* tworzona jest zarówno od przymiotników niezaprzeczonych (199), jak i od przymiotników zaprzeczonych (85). W SSIJ odnotowaliśmy 284 przykłady rzeczowników na *-ost* derywowanych od przymiotników omawianego typu.

Rzeczowniki na *-ost'* w języku słowackim, podobnie jak w czeskim, tworzone są od niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych (98 przykładów) i od zaprzeczonych przymiotników potencjalnych z formantem *-tel'ný* (61). W SSIJ odnotowaliśmy łącznie 159 rzeczowników abstrakcyjnych na *-ost'*.

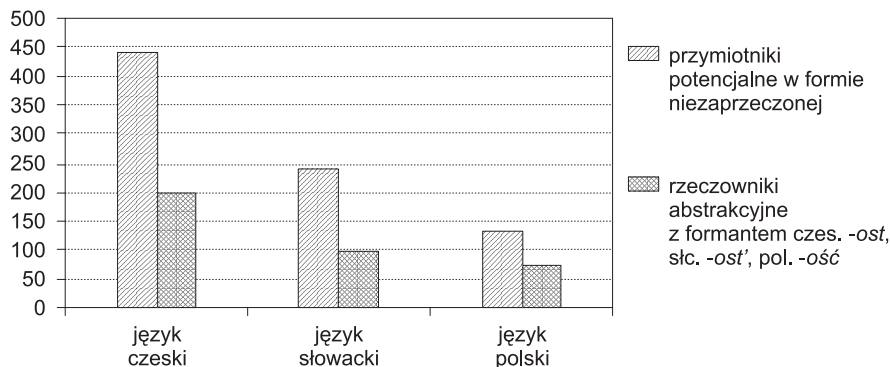
W materiale wyekscerpowanym z SJPDor odnotowaliśmy 122 rzeczowniki abstrakcyjne na *-ość*, które pozostają w ścisłym związku słowotwórczym z przymiotnikami potencjalnymi na *-alny*. Nieco mniej niż połowa rzeczowników na *-ość* (48) utworzona jest od przymiotników zaprzeczonych na *-alny*.

Ze słowników poszczególnych języków możemy przytoczyć następujące przykłady:

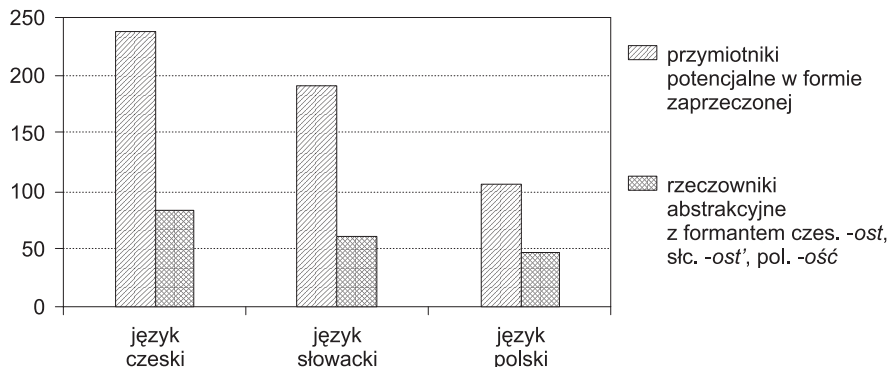
czes. *dosažitelný – dosažitelnost, nedosažitelný – nedosažitelnost*;
 sł. *dosiahnutel'ný – Ø, nedosiahnutel'ný – nedosiahnutel'nosť*;
 pol. *osiągalny – Ø, nieosiągalny – nieosiągalność*;

czes. *slyšitelný – slyšitelnost, neslyšitelný – neslyšitelnost*;
 sł. *počutel'ný – počutel'nosť, nepočutel'ný – nepočutel'nosť*;
 pol. *słyszalny – słyszalność, niesłyszalny – Ø*;

czes. *svařitelný – svařitelnost, nesvařitelný – Ø*;
 sł. *zvárateľný – zvárateľnosť, Ø – Ø*;
 pol. *spawalny – spawalność, niespawalny – Ø*.

Rys. 4. Rzeczowniki abstrakcyjne utworzone od niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych (wg SSIJ, SSI, SJPDor)

Rys. 5. Rzeczowniki abstrakcyjne utworzone od zaprzeczonych przymiotników potencjalnych (wg SSJČ, SSI, SJPDor)

Badane przez nas formanty główne w omawianych językach wykazują wspólne tendencje w tworzeniu przysłówków na czes. *-ě*, slc. *-e*, pol. *-e*. Częściej takie przysłówki tworzy się od przymiotników w formie zaprzeczonej, co może być związane ze zwiększoną frekwencją owych przymiotników w tekstach. Przysłówki na *-ě* w języku czeskim tworzy się rzadko od niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych na *-teľný/-iteľný*. Wspólną cechą jest również derywowanie przysłówków omawianego typu od przymiotników motywowanych czasownikami czynnościowymi wyrażającymi przede wszystkim aktywność psychiczną.

W SSJČ odnotowaliśmy 28 (0,06%) przykładów przysłówków utworzonych od niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych. Częściej przysłówki te tworzy się od zaprzeczonych przymiotników na *-teľný/-iteľný*. Z SSJČ wyekscerpowaliśmy 99 (55%) przykładów przysłówków utworzonych od zaprzeczonych przymiotników potencjalnych.

W SSI zanotowano łącznie 75 przykładów przysłówków na *-e* utworzonych od przymiotników potencjalnych z formantem *-teľný*. Od przymiotników niezaprzeczonych tworzy się przysłówki na *-e* rzadko.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy polskiego materiału słownikowego, przysłówki na *-e* tworzy się stosunkowo rzadko od przymiotników na *-alny*. W SJPDor odnotowaliśmy 29 przykładów przysłówków na *-e* utworzonych od przymiotników potencjalnych na *-alny*. Częściej przysłówki takie tworzone są od przymiotników zaprzeczonych (20 przykładów).

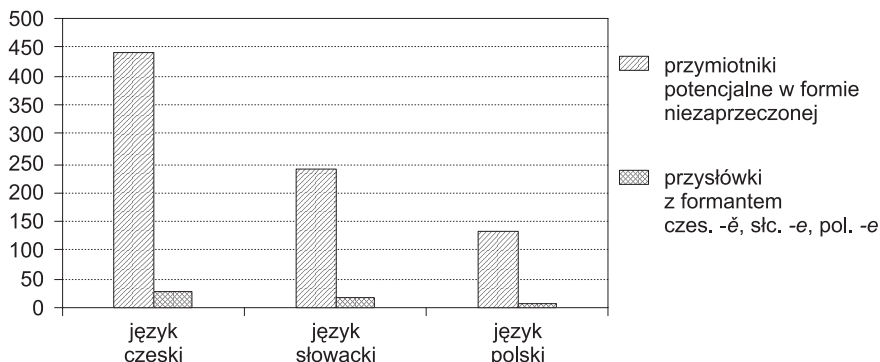
Oto przykłady przysłówków na czes. *-ě*, slc. *-e*, pol. *-e* utworzonych od przymiotników interesującego nas typu:

czes. *viditeľný – viditeľně, neviditeľný – neviditeľně*;
 slc. *viditeľný – viditeľne, neviditeľný – neviditeľne*;
 pol. *widzialny – widzianie przest., niewidzialny – niewidzialnie*;

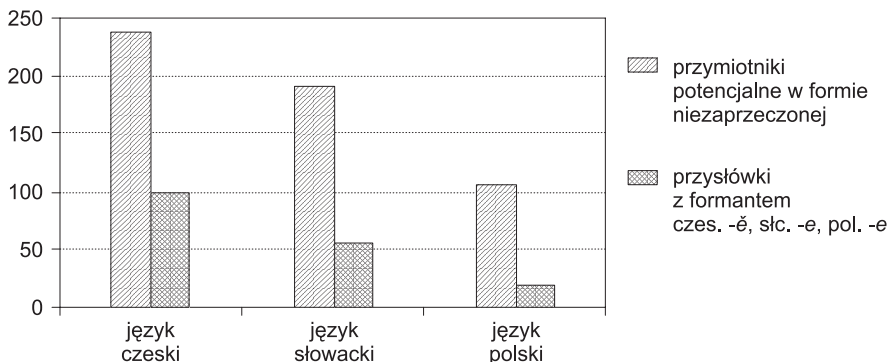
czes. *vylěčiteľný – vylěčiteľně, **nevylěčiteľný – **nevylěčiteľně*;
 slc. *vyliečiteľný – ∅, nevyliečiteľný – nevyliečiteľne*;
 pol. *uleczalny – ∅, nieuleczalny – nieuleczalnie*;

czes. *měřitelný* – Ø, *neměřitelný* – *neměřitelně*;
 słc. *merateľný* – Ø, *nemerateľný* – *nemerateľne*;
 pol. *mierzalny* – Ø, *niemierzalny* – *niemierzalnie*.

Rys. 6. Przysłówki utworzone od niezaprzeczonych przymiotników potencjalnych (wg SSJČ, SSJ, SJPDor)

Rys. 7. Przysłówki utworzone od zaprzeczonych przymiotników potencjalnych (SSJČ, SSJ, SJPDor)

5.4. Polskie odpowiedniki czeskich i słowackich przymiotników potencjalnych

Jak wynika z przeprowadzonych przez nas wcześniejszych analiz, czeskie i słowackie derywaty z forantami czes. *-teľný/-iteľný* oraz słc. *-teľný* są liczniejsze niż formacje na *-alny* w języku polskim. Dlatego też w języku polskim derywaty te mają różne odpowiedniki. Przytaczane przez nas przykłady mają charakter orientacyjny, ponieważ niektóre wyrazy w języku czeskim lub słowackim mogą mieć w różnych kontekstach różne ekwiwalenty polskie, np. wyraz *nedosaiahnutelňý* objaśniony jest w *Słowniku słowacko-polskim* [2005] jako *niedościgniony*, *niedościgły*, *nieosiągalny*, *niedosięgly*, *niedostępny*, np. *ne-*

dosiahnutelný cieľ – *nieosiągalny cel*, *nedosiahnutelný ideál* – *niedościgniony ideał*. Dlatego też za niepotrzebne i wręcz niemożliwe uważamy przytaczanie konkretnych danych liczbowych. Ponieważ przytaczane przez nas przymiotniki potencjalne w języku czeskim na *-telný/-itelný* i słowackim na *-telný* mają taką samą wartość semantyczną i stylistyczną, podajemy je razem. Wśród polskich odpowiedników⁶⁶ czeskich przymiotników na *-telný/-itelný* oraz słowackich przymiotników na *-telný* zarysowują się więc następujące grupy (podajemy przykłady w wyborze):

1) przymiotniki odczasownikowe na *-alny*:

czes. *nedotknutelný*, śl. *nedotknutelný* – pol. *nietykalny*, *nienaruszalny*

czes. *neléčitelný*, śl. *neliečiteľný* – pol. *nieuleczalny* (ale też *nie do wyleczenia*)

czes. ****nenapodobitelný**, śl. *nenapodobiteľný* – pol. *niepowtarzalny* (ale też *niezrównany, jedyny w swym rodzaju*)

czes. ****nenarušitelný**, śl. *nenarušiteľný* – pol. *nienaruszalny*, *niepodważalny*, *nietykalny*

czes. ****neobyvatelný**, śl. *neobývateľný* – pol. *niezamieszkalny* (ale też *nienadający się do zamieszkania*)

czes. *neoddělitelný*, śl. *neoddeliteľný* – pol. *nierozzerwalny* (ale też *nieodłączny*, *nierozdzielny*)

czes. *neodvolatelný*, śl. *neodvolateľný* – pol. *nieodwołalny* (ale też *bezapelacyjny*, *ostateczny*)

czes. *neslyšitelný*, śl. *nepočuteľný* – pol. *niedosłyszalny*, *niesłyszalny*

czes. *neviditelný*, śl. *neviditeľný* – pol. *niewidzialny* (ale też *niewidoczny*)

czes. *použitelný*, śl. *použiteľný* – pol. *używalny*

czes. *splnitelný*, śl. *splniteľný* – pol. *wykonalny* (ale też *do spełnienia*)

czes. *svaritelný*, śl. *zvárateľný* – pol. *spawalny*

czes. *zpracovatelný*, śl. *spracovateľný* – pol. *obrabiálny*

2) przymiotniki odczasownikowe na *-ny*:

czes. *dělitelný*, śl. *deliteľný* – pol. *podzielny*

czes. *nahraditelný*, śl. *nahraditeľný* – pol. *zamienny*, *wymienny*

czes. *nenapravitelný*, śl. *nenapraviteľný* – pol. *niepoprawny* (ale też *zatwardziały*, *zawzięty*)

czes. *nestravitelný*, śl. *nestráviteľný* – pol. *niestrawny*

czes. *snesitelný*, śl. *znesiteľný* – pol. *znośny*

czes. *změnitelný*, śl. *zmeniteľný* – pol. *zmienny* (*podlegający zmianom*)

czes. *změřitelný*, śl. *zmerateľný* – pol. *wymierny* (*dający się wymierzyć*)

⁶⁶ Podstawę materiałową w opisie tym stanowią słowniki dwujęzyczne: *Słownik czesko-polski*, red. M. Basaj, J. Siatkowski, wyd. II zaktualizowane, Warszawa 2002 oraz *Słownik słowacko-polski*, red. Z. Jurczak-Trojan et al., t. I–II, wyd. II, Kraków 2005.

3) przymiotniki odczasownikowe na *-liwy*:

czes. *spojitelný*, słc. *spojitel'ný* – pol. *łączliwy* (ale też *łączeniowy*)

czes. *zranitelný*, słc. *zranitel'ný* – pol. *wrażliwy* (*słaby*)

4) przymiotniki odczasownikowe na *-ly*:

czes. *srozumitelný*, słc. *zrozumitel'ný* – pol. *rozumiały* (ale też *jasny*)

czes. *nedosažitelný*, słc. *nedosiahnutel'ný* – pol. *niedosięgly* (ale też *nieosiągalny*)

czes. *nedostižitelný*, słc. *nedostihnutel'ný* – pol. *niedościgły* (ale też *niedościgniony*)

5) przymiotniki o postaci imiesłowów biernych z sufiksami *-ony*, *-ty*:

czes. *nedocenitelný*, słc. *nedocenitel'ný* – pol. *nieoceniony*

czes. *nevyslovitelný*, słc. *nevyslovitel'ný* – pol. *niewysłowiony*

czes. *nenahraditelný*, słc. *nenahraditel'ný* – pol. *niezastąpiony*

czes. *nepopiratelný*, słc. *nepopieratel'ný* – pol. *nieodparty* (ale też *niezaprzeczalny*, *bezsportny*)

czes. *neporazitelný*, słc. *neporazitel'ný* – pol. *niezwycięzony*

czes. *neproniknutelný*, słc. *nepreniknutel'ný* – pol. *nieprzenikniony*

czes. *nesrozumitelný*, słc. *nezrozumitel'ný* – pol. *niepojęty* (ale też *niezrozumiały*)

6) wyrażenie *do* + dopełniacz rzeczownika odczasownikowego oraz *nie* + *do* + dopełniacz rzeczownika odczasownikowego:

czes. *nedefinovatelný*, słc. *nedefinovatel'ný* – pol. *nie do zdefiniowania*

czes. ****nedokazatelný**, słc. *nedokázatel'ný* – pol. *nie do udowodnienia*

czes. *nedoručitelný*, słc. *nedoručitel'ný* – pol. *nie do doręczenia*

czes. *nepřijatelný*, słc. *neprijatel'ný* – pol. *nie do przyjęcia*

czes. *neuvěřitelný*, słc. *neuveritel'ný* – pol. *nie do wiary*

czes. ****nepopsatelný**, słc. *neopisatel'ný* – pol. *nie do opisanja*

czes. *zúčtovatelný*, słc. *zúčtovatel'ný* – pol. *do rozliczenia*

7) zwroty opisowe lub przymiotniki bliskoznaczne nieoddające jednak pełnej treści danej formacji:

czes. *zranitelný*, słc. *zranitel'ný* – pol. *podatny na uraz*

słc. *neodtajnitel'ný* – pol. *jawny*

czes. *nepředstavitelný*, słc. *nepredstavitel'ný* – pol. *przechodzący wszelkie wyobrażenia*

czes. *slučitelný*, słc. *zlučitel'ný* – pol. *dający się połączyć*

czes. *zanedbatelný*, słc. *zanedbatel'ný* – pol. *nieistotny*, *blahy*

czes. *zúročitelný*, słc. *zúročitel'ný* – pol. *możliwy do oprocentowania*

8) Wyrazy niemające stałego odpowiednika w języku polskim i tłumaczone w różny sposób, w zależności od użycia kontekstowego⁶⁷:

⁶⁷ Zob. *Zasady hasłowania*, [w:] *Słownik słowacko-polski...*, t. I.

słc. *zvládnuteľný* objaśniony przykładami: *zvládnuteľná úloha* – *wykonalne zadanie* oraz *ťažko zvládnuteľní žiaci* – *trudni do opanowania uczniowie*
 słc. *zistiteľný* – objaśniony przykładami: *ťažko zistiteľná chyba* – *trudna do wykrycia (do stwierdzenia) wada* oraz *zistiteľný výsledok niečoho* – *dający się sprawdzić wynik czegoś*.

Z drugiej strony brak ekwiwalentów przymiotników potencjalnych na *-alny* w języku czeskim i słowackim zdarza się rzadko⁶⁸, np.:

pol. *jadalny*, czes. *jedlý*, słc. *jedlý*

pol. *niejadalny*, czes. *nejedlý*, słc. *nejedlý* (ale też *nepoživateľný*⁶⁹)

pol. *niewypłacalny*, czes. *insolventní*, słc. *insolventný*, *neschopný platit'*

Równie rzadko zdarza się wśród czeskich i słowackich przymiotników omawianego typu, że nie mają swoich odpowiedników na *-teľný* i *-teľný/-itelný*. Dwujęzyczny słownik słowacko-czeski⁷⁰ podaje jako odpowiednik wyrazu słc. *nezaplatiteľný* – czes. *k nezaplaceni*. Chociaż akademicki słownik języka czeskiego (SSJČ) nie rejestruje wyrazu *nezaplatiteľný* ani nawet jego formy niezaprzeczonej, dowodem, że przymiotnik ten używany jest we współczesnym języku czeskim, są liczne przykłady użycia przymiotnika *nezaplatiteľný* pochodzące z wypisów własnych, np. *nezaplatiteľný nájem*, *nezaplatiteľný účet*, *nezaplatiteľné zážitky*, *nezaplatiteľný zemní plyn*, *nezaplatiteľná zkušenost*. W słowniku dwujęzycznym *Česko-slovenský a slovensko-český slovník* [2004] odnotowaliśmy również następujące przykłady: słc. *nebadateľný* – czes. *sotva znatelný*, *nepozorovateľný*, *nepatrný*.

Należy podkreślić, że przymiotnikom potencjalnym na *-alny* w języku polskim nie przysługuje żaden sufiksalny sposób stopniowania. Jedyne możliwe sposoby to stopniowanie analityczne, z użyciem gradantu *bardziej*. W kontekście przymiotników potencjalnych na *-alny* na stopień zaawansowania danego procesu/czynności mogą wskazywać również – podobnie jak w języku czeskim i słowackim – przysłówki, m.in. ‘trudno’, ‘łatwo’, ‘ledwie’, ‘ledwo’, ‘mało’, ‘dobrze’.

Podsumowując krótko charakterystyczne właściwości przymiotników potencjalnych, można zauważyć, że nowe derywaty z formantami głównymi tworzone są we wszystkich językach, ale nie w jednakowym stopniu. Tendencja do tworzenia nowych derywatów jest wyraźna w języku czeskim i słowackim. W językach tych derywaty omawianego typu tworzone są bez większych ograniczeń. W języku polskim strefę łączliwości sufiksu *-alny* tradycyjnie ograniczają dwa czynniki:

⁶⁸ Podstawę materiałową stanowi *Polsko-český slovník*, red. K. Oliva, Praha 1999.

⁶⁹ Słownik czesko-polski pod red. Basaja i Siatkowskiego nie odnotowuje wyrazu czes. *nepoživateľný* jako odpowiednika pol. *niejadalny*, ale tłumaczenie takie jest jak najbardziej możliwe, a wyraz *nepoživateľný* notuje korpus ÚČNK.

⁷⁰ *Slovensko-český slovník*, red. Ž. Gašparíková, A. Kamiš, Praha 1986.

semantyczny i morfologiczny. Restrykcja pierwsza polega na braku możliwości tworzenia derywatów od licznych czasowników, przede wszystkim czasowników ruchu i mowy, ale też od czasowników obcych; druga na preferowaniu podstaw o temacie zakończonym na *-a(ć)*, które mają przeważnie wartość aspektu niedokonanego. Ważność budowy morfologicznej tematu czasownikowego potwierdza również fakt, że podstawami słotwórczymi przymiotników interesującego nas typu nie mogą być czasowniki niedokonane o tematach fleksyjnych rdzennych samogłoskowych i spółgłoskowych.

6. Przymiotniki potencjalne w tekstach i przekładach

Jak już niejednokrotnie wspominaliśmy, przymiotniki potencjalne nazywane są możliwościami biernymi, ponieważ określają rzeczowniki występujące w funkcji obiektu czynności. Dla derywatów z formantem czes. *-telný/-itelný*, słc. *-tel'nyj* i pol. *-alny* można zbudować parafrazę ogólną⁷¹:

A(*mV*)N – N, który można V(*inf*)

A(*nmV*)N – N, którego nie można V(*inf*)

np. (*nie*)uleczalna choroba ‘choroba, której (*nie*)można uleczyć’

A(*mV*)N – N, który może być V(*adj-part-pass*)

A(*nmV*)N – N, który nie może być V(*adj-part-pass*)

np. (*nie*)uleczalna choroba ‘choroba, która (*nie*)może być uleczone’

Można jeszcze dodać, że w słownikach akademickich języka czeskiego, słowackiego i polskiego dla derywatów z formantem czes. *-telný/-itelný*, słc. *-tel'nyj* i pol. *-alny* używane są również takie definicje, jak:

czes. ‘takový, který se (ne)dá’, ‘takový, který (ne)lze’;

słc. ‘taký, ktorý sa (ne)dá’, ‘(ne)dajúci sa’;

pol. ‘(nie)dający się’, ‘(nie)możliwy do’, ‘(nie)mogący być’.

W przymiotnikach odczasownikowych o znaczeniu potencjalnym z formantem czes. *-telný/-itelný*, słc. *-tel'nyj* i pol. *-alny* znaczenie leksykalne pokrywa się ze znaczeniem słowotwórczym, co ważne jest przy dekodowaniu tekstu. Już nawet minimalny dwusłowny kontekst jest wystarczający do łatwego zidentyfikowania znaczenia leksykalnego danego wyrazu. Ilustrują to następujące przykłady⁷²:

---

⁷¹ W naszej pracy używamy zapisu symbolicznego (z drobnymi zmianami) powszechnie stosowanego w polskich pracach językoznawczych, m.in. w *GWJP* [1998]. Występujące symbole oznaczają: A(V) – przymiotnik motywowany czasownikiem, symbol *m* i *nm* oznacza możliwość oraz niemożliwość, N – rzeczownik określany, symbol V(*inf*) oznacza formę bezokolicznika, a V(*adj-part-pass*) oznacza formę imiesłowu przymiotnikowego biernego.

⁷² Przykłady cytatów pochodzą z SSSJ, KSSJ oraz USJP.

czes. *nezastavitel'nyj*:

1. *nezastavitel'nyj vzestup, nezastavitel'nyj pohyb, nezastavitel'nyj pokrok, nezastavitel'nyj pláč* ‘takový, který se nedá zastavit’,
2. *nezastavitel'nyj pozemek* ‘takový, který se nedá zastavět’,
3. *nezastavitel'nyj zámeček* ‘takový, který nemůže být dán do zástavy’;

czes. *nezvážitel'nyj*:

1. *nezvážitel'ná hmota* ‘takový, který nemůže být zvažén’,
2. *nezvážitel'né síly, nezvážitel'ná bolest, nezvážitel'né utrpení* w przeniesionym znaczeniu ‘nesmírný’;

ślć. *nečitatel'nyj*:

1. *nečitatel'nyj podpis* ‘który sa nedá prečítať’,
2. *program strany je úplne nečitatel'nyj* ‘ťažko pochopitel'nyj, nezrozumitel'nyj, nepriehľadný’;

ślć. *nenaprawitel'nyj*:

1. *nenaprawitel'ná chyba* ‘który sa nedá napraviť’,
2. *nenaprawitel'nyj hriješnik, nenaprawitel'nyj zlodziej* ‘nepolepšitel'nyj’;

pol. *nieodwołalny*:

1. *nieodwołalna decyzja, nieodwołalny wyrok, termin* ‘niemogący być odwołanym, cofniętym’,
2. *nieodwołalna konieczność dziejowa, nieodwołalna katastrofa ekologiczna* ‘niedający się uniknąć, nieuniknione, nieuchronny’;

pol. *niewyczuwalny* książk.:

1. *niewyczuwalne tętno* ‘niedający się wyczuć za pomocą zmysłów; nikły’,
2. *niewyczuwalne napięcie, niewyczuwalne zdenerwowanie* ‘niedający się odczuć, zauważyć’.

Jak widzimy w wymienionych przykładach, do dekodowania przymiotników potencjalnych wystarczający jest minimalny kontekst (dwusłowny), a szerszy kontekst tylko doprecyzowuje znaczenie przymiotników interesującego nas typu, np.:

czes. *nezastavitel'nyj pohyb* – *Neustále se střídají znaménka kladu a záporu, jež rotují v kruhu, nezastavitel'nyj pohyb protikladných kvalit v uzavřeném oběhu, aniž mohlo jedno z nich trvale převládnout* [B. Nuska, *Padraikův zánik*, Praha 1997 (ÚČNK)];

ślć. *nenaprawitel'ná chyba* – *Okrem pol'ského a občias i českého filmu nemôžeme evidovať slovanskú filmovú tvorbu, čo je nenaprawitel'ná chyba* [Literárny týždenník 10/99, s. 12–13 (SNK)];

pol. *nieodwołalna decyzja* – *Pierwszy kontakt z Polską zmusił go do sprecyzowania poglądów i lojalności, nakłonił w istocie do powzięcia jakiejś nieodwołalnej decyzji i dokonania ostatecznego wyboru* [A. Czerniawski, *Narracje ormiańskie*, 2003 (KJP PWN)].

Przymiotniki potencjalne, wzajemnie powiązane z odpowiednim zdaniem podrzędnym, mogą służyć także kondensacji tekstu. Proces ten można rozpatrywać jako proces słowotwórczy, ponieważ dochodzi w nim do przekształcenia zdania podrzędnego w przymiotnik. Podobnie przekształcają się czasowniki w rzeczowniki bez zmiany znaczenia, np. czes. *běhat* – *běhání*, słc. *behat'* – *behanie*, pol. *biegać* – *bieganie*, np.:

czes. *Ze zodpovědného občana se měl stát pouhý snadno manipulovatelný obyvatel* [Respekt 22/90, (ÚČNK)]. – *Ze zodpovědného občana se měl stát pouhý obyvatel, kterým lze snadno manipulovat.*

Nadspotřeba, plýtvání, výroba hor nezpracovatelného materiálu, pálení fosilních paliv v těžko představitelném měřítku [Lidové noviny 50/91 (ÚČNK)]. – *Nadspotřeba, plýtvání, výroba hor materiálu, který nelze zpracovat, pálení fosilních paliv v měřítku, které si lze těžko představit.*

„*Pokud nepřijde okamžitá pomoc ze vzduchu, hrozí, že podemleté domy se zřítí do nezkrotitelného živlu i se svými obyvateli*” – *hlásil mluvčí krizového povodňového štábu v Bruntálu Ladislav Olejníček* [Mladá fronta dnes 18.07.97 (ÚČNK)]. – „*Pokud nepřijde okamžitá pomoc ze vzduchu, hrozí, že podemleté domy se zřítí do živlu, nedajícího se zkotit i se svými obyvateli*” – *hlásil mluvčí krizového povodňového štábu v Bruntálu Ladislav Olejníček.*

słc. *Väčšina papiera sa vyrába zo špeciálne pestovaných lesov, moderné tlačové postupy umožňujú využívať recyklovateľné materiály [...]* [Technika 5/2004, s. 22] – *Väčšina papiera sa vyrába zo špeciálne pestovaných lesov, moderné tlačové postupy umožňujú využívať materiály, ktoré sa dajú recyklovať [...].*

Toto druhé riešenie je lacnejšie a ľahko aplikovateľné práve vďaka použitiu reaktora Carbofil® [Technika 8/2004, s. 41]. – *Toto druhé riešenie je lacnejšie a dá sa ľahko aplikovať, práve vďaka použitiu reaktora Carbofil®.*

Akceptovateľnú firemnú kultúru sme dosiahli vďaka tomu, že na kľúčové pozície angažujeme ľudí, ktorí už nadobudli skúsenosti v zahraničných firmách [Technika 12/2004, s. 29]. – *Firemnú kultúru, ktorá sa dá akceptovať, sme dosiahli vďaka tomu, že na kľúčové pozície angažujeme ľudí, ktorí už nadobudli skúsenosti v zahraničných firmách.*

pol. *Dziecko pozbawione zdolności pełnej oceny faktów po przeczytaniu w gazecie lub obejrzeniu w telewizji relacji z dostatniego życia pana „Dziada”, „Cebuli” czy innego „Burego”, konfrontując je z opisami ich metod dochodzenia do dobrobytu może uznać, że jest to akceptowalny model funkcjonowania w społeczeństwie* [Rzeczpospolita 1.11.97 (KJP PWN)]. – *Dziecko pozbawione zdolności pełnej oceny faktów po przeczytaniu w gazecie lub obejrzeniu w telewizji relacji z dostatniego życia pana „Dziada”, „Cebuli” czy innego „Burego” konfrontując je z opisami ich metod dochodzenia do dobrobytu może uznać, że jest to model funkcjonowania w społeczeństwie, który można akceptować.*

Niestety, nie jest chorobą uleczalną i można na nią zachorować w każdym wieku, dlatego szybkie jej wykrycie i właściwe leczenie może przynieść chorym

ulgę i pozwolić na prowadzenie normalnego trybu życia [Cosmopolitan 10/2000 (KJP PWN)]. – Niestety, nie jest chorobą, którą można uleczyć i można na nią zachorować w każdym wieku, dlatego szybkie jej wykrycie i właściwe leczenie może przynieść chorym ulgę i pozwolić na prowadzenie normalnego trybu życia.

Aby uniemożliwić próby wielokrotnego głosowania, każdy wyborca będzie miał kciuk oznaczony niezmywalnym tuszem [Rzeczpospolita 1.22.05 (KJP PWN)]. – Aby uniemożliwić próby wielokrotnego głosowania, każdy wyborca będzie miał kciuk oznaczony tuszem, niedającym się zmyć.

W poprzednim rozdziale pokazaliśmy, że czeskie i słowackie derywaty z formantami czes. *telný/-itelný* oraz śl. *-telný* są liczniejsze niż formacje na *-alny* w języku polskim. Dlatego też w języku polskim derywaty te mają różne odpowiedniki. Zobaczmy, jak przedstawia się sytuacja na przykład w tekście beletrystycznym przetłumaczonym na język polski z języka czeskiego⁷³:

czes. *A já jsem věděla, že nejděšší starostí jsem já, že od té doby, co mě poprvé ně uviděl, že od té doby mne nosí v neviditelném, a přece tak konkrétním ruksaku na zádech, který den ze dne je těžší.* (s. 15)

pol. *A ja wiedziałam, że największą jego troską jestem ja, że od czasu kiedy zobaczył mnie po raz pierwszy, że od tego czasu nosi mnie na plecach w niewidzialnym, a jednak bardzo konkretnym tornistrze, w tornistrze, który z dnia na dzień staje się coraz cięższy.* (s. 10–11)

czes. [...] *odhodili plecháče a vydali radostné zařehťání a hrabali kopyty a z podkovy se drolily sotva viditelné jiskry [...]* (s. 98)

pol. [...] *odrzuściły garncę i rżały radośnie, i grzebały kopytami, tak że spod podków tryskały ledwie dostrzegalne iskry [...]* (s. 86)

czes. [...] *dělala jsem to po něm, a tanec byl přesný a nevypočitatelný, ale neustále rytmický, jakoby pohyb naplňoval daleko přesněji hudbu než kterýkoliv jiný tanec...* (s. 121)

pol. [...] *naśladowałam go i taniec był precyzyjny i nieobliczalny, ciągle jednak rytmiczny, jakby ruch znacznie dokładniej odpowiadał muzyce niż jakikolwiek taniec [...]* (s. 108)

Przymiotniki potencjalne zarówno w języku czeskim, słowackim, jak i polskim są także narzędziem doskonale nadającym się do tłumaczenia analogicznych formacji obcych z formantami łac. *-abilis*, ang. *-able*, fr. *-able/-ible*, niem. *-bar, -lich*)⁷⁴. Ilustrują to następujące przykłady⁷⁵:

⁷³ Cytaty pochodzą z utworu B. Hrabala, *Postřižiny*, Praha 1976, oraz *idem, Postrzyżyny*, przeł. A. Czycibor-Piotrowski, Bydgoszcz 2001.

⁷⁴ Jako przykład można przytoczyć także język węgierski, w którym po dodaniu do tematu czasownika przyrostka *-ható/-hető*, np. *eladható* (*sprzedawalny*) tworzy się przymiotniki potencjalne.

⁷⁵ Przykłady ekwiwalentów angielskich, francuskich i niemieckich czerpaliśmy ze słowników on-line dostępnych na stronie internetowej <http://www.rewin.cz/index.html>.

łac. *inobservabilis*, ang. *insensible*, fr. *inobservable*, niem. *unbemerktbar*, *unmerkbar* – czes. *nepozorovatelný*, śl. *nepozorowatelny*, pol. *niedostrzegalny*;

łac. *inaudibilis*, ang. *inaudible*, fr. niem. *unhörbar* – czes. *neslyšitelný*, śl. *nepočutelný*, pol. *niedosłyszalny*;

ang. *indelible*, fr. *indélébile*, niem. *unverwischbar* – czes. *nesmazatelný*, śl. *nezmazatelný*, pol. *nieścieralny*;

łac. *indissolubilis*, ang. *indestructible*, fr. *indestructible*, niem. *unzerstörbar* – czes. *nezničitelný*, śl. *nezničitelný*, pol. *niezniszczalny*;

łac. *comparabilis*, ang. *comparable*, fr. *comparable*, niem. *vergleichbar* – czes. *porovnatelný*, śl. *porovnatelný*, pol. *porównywalny*;

łac. *visibilis*, ang. *visible*, fr. *visible*, niem. *sichtbar*, *sehbar* – czes. *viditelný*, śl. *viditelný*, pol. *widzialny*;

łac. *sanabilis*, *medicabilis*, ang. *curable*, fr. *curable*, niem. *heilbar* – czes. *vyléčitelný*, śl. *vyliečitelný*, pol. *uleczalny*;

ang. *exchangeable*, fr. *changeable*, niem. *austauschbar* – czes. *vyměnitelný*, śl. *vymenitelný*, pol. *wymienialny*.

Zobaczmy, jak przedstawia się sytuacja w tekstach beletrystycznych w języku niemieckim, czeskim, słowackim i polskim⁷⁶:

niem. *“Es ist so, glauben Sie es doch,“ sagte Franz, führte die Kaffeetasche die er in der Hand hielt nicht zum Mund sondern sah K. mit einem langen wahrscheinlich bedeutungsvollen, aber unverständlichen Blicke an.*

czes. *“Je to tak, jen věřte,“ řekl František, nepřihmul si šálek s kávou, který měl v ruce, až k ústům, nýbrž podíval se na K-a dlouhým, asi významným, ale nesrozumitelným pohledem.*

śl. *“Je to tak, verte tomu,“ prisvedčil Franc, nepriložil si k ústam šálku s kávou, ktorú držal v ruke, ale zadíval sa na K.-a dlhým, zrejme významným, lenže nepochopiteľným pohľadom. (s. 13)*

pol. – *Tak jest w istocie, niech pan temu wierzy – dodał Franciszek, nie podnosząc do ust filiżanki kawy, którą trzymał w rękę, lecz patrząc na K. długim, jakby pełnym znaczenia, choć niezrozumiałym spojrzeniem. (s. 9)*

niem. *Die einzig verständliche und annehmbare war die, daß er Angeklagter war und das Datum des nächsten Verhöres erfahren wollte, gerade diese Erklärung aber wollte er nicht geben, besonders da sie auch nicht wahrheitsgemäß war, denn er war nur aus Neugierde gekommen oder, was als Erklärung noch unmöglicher*

⁷⁶ Przykłady w języku niemieckim i czeskim zaczerpnięto z elektronicznych wersji utworu F. Kafki *Der Process*, dostępnych na stronach internetowych: <http://www.mujiweb.cz/www/franz.kafka/FKproces.htm>, <http://www.volny.cz/ifolber/psaci/texty/kafka/process.html>. Z oryginału na język czeski utwór przetłumaczył P. Eisner. Przykłady w języku słowackim zaczerpnięto z wersji tradycyjnej (F. Kafka, *Proces*, przeł. P. Bžochová, Bratislava 2004); podobnie w języku polskim: F. Kafka, *Proces*, przeł. B. Schulz, Kraków 2005.

war, aus dem Verlangen festzustellen, daß das Innere dieses Gerichtswesens ebenso widerlich war wie sein Äußeres.

czes. *Jediným srozumitelným a přijatelným* vysvětlením bylo, že je obžalován a chce se dovědět datum příštího výslechu, právě toto vysvětlení nechtěl však poskytnout, zejména když ani nebylo pravdivé, neboť přišel jen ze zvědavosti anebo, což je jakožto vysvětlení ještě nemožnější, z žádosti, aby zjistil, že vnitřek tohoto soudnictví je stejně odporný jako jeho zevnějšek.

slc. *Jediným pochopiteľným a prijateľným* vysvetlením bolo, že je obžalovaný a že sa chce dozvedieť dátum najbližšieho výsluchu, ale práve toto vysvetlenie nechcel uviesť najmä preto, že ani nebolo pravdivé, lebo prišiel iba zo zvedavosti alebo preto, že chcel zistiť – vysvetliť niečo také je vylúčené – či je tento súd taký odporný znútra ako zvonka. (s. 65)

pol. *Jedynym zrozumiałym* usprawiedliwieniem byłoby, że jest oskarżonym i że chciał się dowiedzieć daty następnego przesłuchania, ale właśnie tego wytłumaczenia nie chciał podać, zwłaszcza że nie było zgodne z prawdą, ponieważ przyszedł tu tylko z ciekawości albo, co było jako wytłumaczenie jeszcze bardziej niemożliwe, z chęci skonstatowania, że wewnątrz sądów jest równie odrażające, jak ich wygląd zewnętrzny. (s. 56)

niem. *Unbrauchbare alte Drucksorten, umgeworfene leere irdene Tintenflaschen lagen hinter der Schwelle.*

czes. *Nepoužitelné staré tiskopisy, překocené prázdné hliněné láhve na inkouk ležely za prahem.*

slc. *Za prahom ležali nepoužiteľné staré tlačivá a prevrhnuté prázdné hlinené kalamáre.* (s. 78)

pol. *Stare wycofane z użycia druki, wyrócone puste flaszki od atramentu leżały za progiem.* (s. 71)

niem. *Endlich steht der Kanzleidirektor, der viel länger geblieben ist, als er ursprünglich wollte, auf, verabschiedet sich, bedauert mich sichtlich ohne mir helfen zu können, wartet in unbegreiflicher Liebenswürdigkeit noch eine Zeitlang in der Tür, dann geht er.*

czes. *Potom vstane ředitel kanceláři, který zůstal mnohem déle, než původně chtěl, poručí se, zřejmě mne lituje, ale nemůže mi pomoci, s nepochopitelnou roztomilostí posečká ještě chvílku ve dveřích, potom jde.*

slc. *Konečne vstane prednosta kancelárie, ktorý tam ostal oveľa dlhšie, ako pôvodne zamýšľal, rozlúči sa, očividne ma ľutuje, ale nemôže mi pomôcť, s neveriteľnou láskavosťou ešte chvíľu čaká pri dverách a potom odchádza.* (s. 102)

pol. *Wreszcie dyrektor, który pozostał o wiele dłużej, niż zamierzał pierwotnie, wstaje, żegna się, najwidoczniej współczuje mi, że nie może mi pomóc, czeka*

w swej **niesłychanej** uprzejmości jeszcze czas jakiś przy drzwiach, potem odchodzi. (s. 93)

Oto przykłady przymiotników potencjalnych występujących w przekładach z języka angielskiego⁷⁷:

ang. *Silas knew the stakes were **incalculable**, and yet what the Teacher was now commanding seemed **impossible**.* (s. 11)

czes. *Silas věděl, že výše sázky je **nevyčísitelná**, ale přesto mu Učitelův požadavek připadal **neproveditelný**.* (s. 6)

śl. *Silas síce vedel, o čo tu ide, no Učiteľov prikaz sa mu aj tak zdal **nesplniteľný**.* (s. 19)

pol. *Sylas wiedział, że jest to stawka **zawrotna**, ale to, co poleca mu Nauczyciel, wydawało się **niewykonalne**.* (s. 15)

ang. *The connections may be **invisible**, – he often preached to his symbology classes at Harvard, – but they are always there, buried just beneath the surface.* (s. 13)

czes. *Spojitosť môže byť **neviditeľná**, často prednášal na Harvardu ve svých kurzech o symbolech, ale vždy nějaká existuje, ponořená hned pod povrchem.* (s. 7)

śl. *Vzájomné prepojenie môže byť na prvý pohľad **neviditeľné**, – hovorieval často študentom na Harvarde, – ale vždy je prítomné a skryté tesne pod povrchom.* (s. 22)

pol. *Powiązania mogą być **niewidoczne** – mówił często podczas zajęć uniwersyteckich z wiedzy o symbolach – ale zawsze gdzieś są, ukryte pod powierzchnią zjawisk.* (s. 17)

ang. *Mounted high on the walls, the **visible** security cameras sent a clear message to visitors: We see you. Do not touch anything.* (s. 22)

czes. *Vysoko na zdech byly přimontované bezpečnostní kamery, které vysílaly návštěvníkům jasný signál: Vidíme tě. Ničeho se nedotýkej.* (s. 13)

śl. *Dobre **widiteľne** bezpečnostne kamery, zavesené vysoko na stenách, návštevníkom hovorili: Vidíme Vás. Ničoho sa nedotykajte.* (s. 32)

pol. *Umocowane wysoko na ścianach i dobrze **widoczne** kamery przemysłowe posyłały zwiedzającym bardzo jasny komunikat: Widzimy cię. Niczego nie dotykaj.* (s. 28)

⁷⁷ Cytaty w języku angielskim, czeskim i polskim zaczerpnięto z wersji elektronicznych utworu D. Browna, *The Da Vinci Code*, New York, 2003 (D. Brown, *Śfira mistra Leonarda*, przeł. Z. Dušek, Praha 2003; D. Brown, *Kod Leonarda da Vinci*, przeł. K. Mazurek, Warszawa 2004); przykłady w języku słowackim wyekscerpowano z wersji tradycyjnej (D. Brown, *Da Vinciho kód*, przeł. O. Havrila, Bratislava 2004).

Jak widać z przedstawionych przez nas tekstów, przymiotniki niem. na *-bar*, *-lich* i ang. *-able*, mające znaczenie potencjalne, nie zawsze tłumaczone są na język czeski, słowacki i polski za pomocą przymiotników z formantami czes. *-itelný/-itelný*, śl. *-itelný*, pol. *-alny*, co szczególnie widoczne jest w przypadku języka polskiego, np.:

ang. *icalculable* – czes. *nevyčísitelná* – śl. $\emptyset$ – pol. *zawrotne*;
 ang. *invisible* – czes. *neviditelný* – śl. *neviditelný* – pol. *niewidoczny*;
 ang. *visible* – czes. $\emptyset$ – śl. *viditelné* – pol. *widoczne*.

6.1. Frekwencja przymiotników potencjalnych w tekstach

Jak wynika z analiz poszczególnych języków, przymiotniki potencjalne występują w różnych stylach. Derywaty te licznie reprezentowane są w stylu naukowym, o czym mogą świadczyć kwalifikatory terminologiczne, którymi zostały opatrzone. Frekwencję przymiotników potencjalnych w tekstach w poszczególnych językach najlepiej przedstawiają tabele sporządzone na podstawie słowników frekwencyjnych, zwłaszcza słownika frekwencyjnego języka czeskiego, w którym odnotowano najwięcej przymiotników potencjalnych⁷⁸.

Tabela 1. Język czeski

Przymiotniki	Średnia frekwencja zredukowana	Absolutna frekwencja	Beletrystyka (%)	Styl naukowy (%)	Styl publicystyczny (%)
<i>akceptovatelný</i>	99	207	3	51	45
<i>aplikovatelný</i>	33	90	3	84	13
<i>definovatelný</i>	97	216	42	44	14
<i>hmatatelný</i>	262	473	39	30	30
<i>nedělitelný</i>	99	193	29	39	32
<i>nedotknutelný</i>	176	353	34	34	32
<i>nenahraditelný</i>	317	564	30	42	27
<i>nenapodobitelný</i>	83	157	45	29	25
<i>neopakovatelný</i>	282	522	32	38	30
<i>neviditelný</i>	727	1625	51	33	16
<i>nevyléčitelný</i>	151	310	39	39	22
<i>nevyslovitelný</i>	49	109	48	44	8

⁷⁸ Zob. wykaz słowników, s. 159–160. Tabele nieznacznie różnią się formą, ponieważ podczas pracy z poszczególnymi słownikami kierowano się różnymi zasadami.

W słowniku frekwencyjnym języka czeskiego odnotowaliśmy 193 przymiotniki potencjalne z formantem *-telný/-itelný*, z czego 66 derywatów występuje w formie zaprzeczonej. Jak wynika z przeprowadzonych badań, w języku czeskim przymiotniki interesującego nas typu najczęściej występują w stylu naukowym, dalej w publicystycznym i w beletrystyce.

Ze słownika frekwencyjnego języka słowackiego wyekscerpowaliśmy 42 derywaty z formantem *-telný*, przy czym 30 przykładów to przymiotniki w formie zaprzeczonej. Jak wynika z danych podanych w tabeli 3, przymiotniki potencjalne, podobnie jak w języku czeskim, najczęściej występują w stylu naukowym, dalej w publicystyce i w beletrystyce.

Tabela 2. Język słowacki

Przymiotniki	Relatywna frekwencja słowa	Absolutna frekwencja	Absolutna frekwencja		
			beletrystyka	styl naukowy	publicystyka
<i>delitelný</i>	0	16	0	16	0
<i>dosiahnutelný</i>	1	3	0	0	2
<i>hmatatelný</i>	1	3	0	1	0
<i>nedelitelný</i>	2	6	0	5	1
<i>nedotknuteľný</i>	1	3	1	2	0
<i>nenahraditelný</i>	1	4	1	1	0
<i>nenapodobitelný</i>	2	4	0	1	1
<i>neopakovateľný</i>	1	2	0	0	1
<i>neviditelný</i>	12	22	14	1	1
<i>nevysloviteľný</i>	2	4	3	0	0
<i>prijateľný</i>	1	5	0	1	4
<i>voliteľný</i>	0	4	0	0	4
<i>znesiteľný</i>	1	3	2	1	0

Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej odnotowuje nieliczne przykłady przymiotników potencjalnych zakończonych na *-alny*. Łącznie wyekscerpowano osiem przymiotników omawianego typu, z czego dwa derywaty to przykłady przymiotników potencjalnych w formie zaprzeczonej.

Tabela 3. Język polski

Przymiotniki	Frekwencja względna	Absolutna frekwencja	Proza artystyczna	Teksty popularno-naukowe	Publicystyka
<i>dopuszczalny</i>	0,00	6	0	6	0
<i>doświadczalny</i>	8,31	21	1	14	44
<i>mieszkalny</i>	12,77	29	1	1	16
<i>niedopuszczalny</i>	3,42	5	1	1	1
<i>niewidzialny</i>	4,61	8	4	2	1
<i>widzialny</i>	0,00	6	0	6	0
<i>wykonalny</i>	1,84	5	0	3	2
<i>zauważalny</i>	1,08	4	0	3	1

Zakończenie

W niniejszej pracy opisane zostały przymiotniki dewerbalne o znaczeniu potencjalnym, zawierające w swym znaczeniu składnik '(nie)może/(nie)można', występujące w języku czeskim, słowackim i polskim. Przedstawiony w pracy opis objął derywaty utworzone za pomocą formantów głównych, które, jak wykazała przeprowadzona analiza, w odróżnieniu od innych formantów tworzących również przymiotniki tego typu charakteryzują się przede wszystkim wysoką produktywnością oraz regularnością semantyczną oraz formalną i na których opiera się system derywacji czeskich, słowackich i polskich przymiotników potencjalnych. Zgromadzony materiał, liczący ponad 1340 przymiotników wyekscerpowanych z dużych słowników akademickich oraz około 1280 derywatów pochodzących z innych źródeł, opisany został z zastosowaniem jednolitej dla każdego z konfrontowanych języków procedury badawczej. Wykorzystano w niej wspólne parametry słowotwórcze, co później umożliwiło ukazanie podstawowych podobieństw i różnic między opisywanymi językami w zakresie derywacji przymiotników potencjalnych.

Opisywane w pracy języki wykazują zróżnicowanie pod względem liczby derywatów utworzonych za pomocą formantów głównych. W języku czeskim i słowackim derywaty utworzone za pomocą formantów *-tel'ný/-itel'ný* oraz *-tel'ný* tworzą liczną klasę. W języku polskim strefę łączliwości sufiksu *-alny* ograniczają czynniki semantyczne i morfologiczne. Jednym z powodów zróżnicowania pod względem liczby są również o wiele silniejsze tendencje do derywacji sufiksальной w języku czeskim i słowackim niż w języku polskim.

W derywacji przymiotników potencjalnych wykorzystywane są podstawy czasownikowe o różnorodnej semantyce. W obrębie przymiotników odczasownikowych o znaczeniu potencjalnym zarysowują się trzy podstawowe grupy:

a) derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różne procesy technologiczne i inne;

b) derywaty mające w podstawie czasowniki określające różne, bardziej lub mniej konkretne czynności fizyczne oraz czynności, które można określić jako manipulacyjne;

c) derywaty mające w podstawie czasowniki oznaczające różnego rodzaju ogólne, abstrakcyjne czynności (dyrektywne – wyrażające różnego typu aktywność werbalną; perceptywne, aktywności psychicznej itp.).

W materiale słownikowym opisywanych języków licznie reprezentowane są derywaty w formie zaprzeczonej. W każdym z opisywanych języków formy niezaprzeczone są łatwiej akceptowalne, jeśli towarzyszą im dodatkowo zależne od odpowiednich przymiotników człony okolicznikowe, wnoszące rozmaite treści modalne, wyrażone m.in. przysłówkami, np. ‘łatwo’, ‘trudno’.

W języku czeskim, słowackim i polskim występują pary synonimiczne przymiotników potencjalnych z innymi derywatami o jednolitej podstawie słowotwórczej. Synonimia przymiotników potencjalnych reprezentowana jest bardzo licznymi przykładami w dużych słownikach akademickich, szczególnie języka czeskiego, a nieco mniej języka słowackiego. W języku polskim derywaty z formantem *-alny* rzadko tworzą pary synonimiczne z innymi derywatami o jednolitej podstawie słowotwórczej.

W omawianych językach występują podobieństwa w tworzeniu rzeczowników abstrakcyjnych, tzw. *nomina essendi*, oraz przysłówków. Rzeczowniki abstrakcyjne zakończone w czeskim na *-ost*, słowackim *-ost'*, polskim *-ość* derywowane są przede wszystkim od przymiotników mających w podstawie czasowniki oznaczające różnego rodzaju czynności abstrakcyjne, fizyczne, manipulacyjne oraz czasowniki oznaczające różne procesy technologiczne i inne. Derywaty te wykorzystywane są często w terminologii specjalistycznej (górnictwie, hutnictwie, chemii itp.).

Pewne zróżnicowanie omawiane języki wykazują w stopniowaniu przymiotników potencjalnych. W języku czeskim i słowackim często można od nich stworzyć stopień wyższy oraz najwyższy, przy czym stopniowanie takie zakłada również porównanie. Z analizy materiału słownikowego wynika, że na ogół nie są stopniowane przymiotniki motywowane czasownikami oznaczającymi różne konkretne czynności produkcyjne oraz manipulacyjne, jak i przymiotniki motywowane czasownikami oznaczającymi różne technologiczne procesy. Przymiotnikom potencjalnym w języku polskim nie przysługuje żaden sufiksalny sposób stopniowania. Jedyne możliwe sposoby stopniowania przymiotników na *-alny* to sposób analityczny z użyciem słowa *bardziej*. W kontekście przymiotników potencjalnych na *-alny* na stopień zaawansowania danego procesu/czynności mogą wskazywać również, podobnie jak w języku czeskim i słowackim, przysłówki, m.in. ‘trudno’, ‘łatwo’, ‘ledwie’, ‘ledwo’, ‘mało’, ‘dobrze’.

Czeskie, słowackie i polskie przymiotniki potencjalne charakteryzują się bardzo dużą zgodnością pod względem funkcjonowania w tekstach i przekładach. W pracy opisane zostały bliżej przykłady łatwego zidentyfikowania konkretnego leksykalnego znaczenia derywatów na podstawie pokrywania się znaczenia słowotwórczego i leksykalnego oraz na podstawie wyspecjalizowanych formantów. Przymiotniki potencjalne zarówno w języku czeskim, słowackim, jak i polskim

są także narzędziem doskonale nadającym się do tłumaczenia analogicznych formacji obcych z formantami łac. *-abilis*, ang. *-able*, fr. *-able/-ible*, niem. *-bar, -lich*.

Przedstawione opisy przymiotników potencjalnych w języku czeskim i słowackim potwierdzają opinię o wysokiej regularności formantów głównych wykonywanych w derywacji przymiotników potencjalnych. Jak wykazała przeprowadzona przez nas szczegółowa analiza, w języku czeskim i słowackim derywaty z formantami *-telný/-itelný* oraz *-telný* tworzone są bez większych ograniczeń. Chociaż badania nad materiałem polskim nie potwierdzają ogólnych stwierdzeń dotyczących regularności i nieograniczonego łączenia sufiksu *-alny* z czasownikami przechodnimi dokonanymi, przeprowadzona przez nas analiza zebranego materiału potwierdza opinię o wysokim stopniu produktywności sufiksu *-alny* w tworzeniu przymiotników dewerbalnych o znaczeniu potencjalnym we współczesnym języku polskim.

Chociaż nasza praca dotyczy tylko opisu konfrontatywnego przymiotników o znaczeniu potencjalnym w wymienionych językach, wydaje nam się, że jej ustalenia wskazują na to, że owe przymiotniki zasługują na opis konfrontatywny uwzględniający materiał wszystkich języków słowiańskich.

Bibliografia

Słowniki

Słowniki w wersji tradycyjnej

- Akademická pravidla českého pravopisu s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*, Praha 2003.
- Česko-slovenský a slovensko-český slovník*, red. T. Balcová, Š. Greňa, Bratislava 2004.
- Etymologický slovník jazyka českého*, red. V. Machek, wyd. 1, Praha 1997.
- Frekvenční slovník češtiny*, red. F. Čermák, M. Křena, Praha 2004.
- Indeks a tergo do Słownika języka polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego*, red. R. Grzegorzycykowa, J. Puzynina, Warszawa 1973.
- Indeks a tergo do Uniwersalnego słownika języka polskiego*, Warszawa 2003.
- Krátky slovník slovenského jazyka*, red. J. Kačala, M. Pisárčiková, wyd. 3 uzupełnione, Bratislava 1997 (w pracy jako: KSSJ).
- Mistrik J., *Frekvencia slov v slovenčine*, Bratislava 1969.
- Mistrik J., *Retrográdný slovník slovenčiny*, Bratislava 1976.
- Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*, red. zespół autorów pod kierunkiem O. Martincové, Praha 1998.
- Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*, red. zespół autorów, Praha 2005.
- Polsko-český slovník*, red. K. Oliva, Praha 1999.
- Polsko-český technický slovník*, red. J. Kašová, A. Radvanovský, Praha 2004.
- Polško-slovenský a slovensko-polšský slovník*, red. F. Buffa, M. Stano, Bratislava 1982.
- Pravidla českého pravopisu*, Praha 1974.
- Pravidlá slovenského pravopisu*, Bratislava 2000.
- Rejzer J., *Český etymologický slovník*, Český Těšín 2001.
- Словарь современного русского литературного языка в 20 томах*, изд. 2-е, исправленное и дополненное, т. I, Москва 1981.
- Slovensko-český slovník*, red. Ž. Gašparíková, A. Kamiš, wyd. 3, Praha 1986.
- Slovník českých synonym*, red. K. Pala, J. Všianský, Praha 2001.
- Slovník cizích slov pro nové století*, red. J. Linhart *et al.*, Český Těšín 2004.
- Slovník slovenského jazyka*, t. I–VI, Bratislava 1959–1968 (w pracy jako: SSJ).
- Slovník spisovného jazyka českého*, t. I–IV, Praha 1960–1971 (w pracy jako: SSJČ).
- Słownik czesko-polski*, red. M. Basaj, J. Siatkowski, wyd. 2 zaktualizowane, Warszawa 2002.
- Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej*, red. I. Kurcz *et al.*, t. I–II, Kraków 1990.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I–XI, Warszawa 1958–1969 (w pracy jako: SJPDor).

- Słownik słowacko-polski*, red. Z. Jurczak-Trojan *et al.*, t. I–II, wyd. 2, Kraków 2005.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*, wyd. 2, Praha 2003.
- Synonymický slovník slovenčiny*, red. M. Pisárčiková, Bratislava 2004.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. I–IV, Warszawa 2003 (w pracy jako: USJP).
- Velký slovník cizích slov*, red. S. Šaling, M. Ivanová-Šalingová, Z. Maníková, wyd. 3 poprawione i uzupełnione, Bratislava-Prešov, 2003.

Słowniki i korpusy on-line

- Český národní korpus – SYN2000*, Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2000, dostępny na: <http://ucnk.ff.cuni.cz> (w pracy jako: ÚČNK).
- Elektronický lexikón slovenského jazyka*, dostępny na: <http://www.forma.sk/onlines/slex>.
- Korpus języka polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN*, dostępny na: <http://korpus.pwn.pl> (w pracy jako: KJP PWN).
- Krátký slovník slovenského jazyka*, dostępny na: <http://kssj.juls.savba.sk>.
- Pravidla českého pravopisu*, dostępny na: <http://www.pravidla.cz>.
- Slovník cizích slov*, dostępny na: <http://www.slovník-cizich-slov.cz>.
- Slovník cizích slov*, dostępny na: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>.
- Slovník česko-anglický*, dostępny na: <http://www.rewin.cz/index.html>.
- Slovník česko-francouzský*, dostępny na: <http://www.rewin.cz/index.html>.
- Slovník česko-německý*, dostępny na: <http://www.rewin.cz/index.html>.
- Slovenský národný korpus*, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2004, Bratislava, dostępny na: <http://korpus.juls.savba.sk> (w pracy jako: SNK [prim 1.0]).
- Slovenský národný korpus*, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2005, Bratislava, dostępny na: <http://korpus.juls.savba.sk> (w pracy jako: SNK [prim 2.0]).
- Słownik angielsko-polski*, dostępny na: <http://www.dict.pl/plen>.

Literatura przedmiotu

- Aronoff 1976 – M. Aronoff, *Word Formation in Generative Grammar*, Cambridge.
- Babić 1991 – S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Naert za gramatiku*, wyd. 2, Zagreb.
- Buffa 1955 – F. Buffa, *Deverbatívne adjektíva v terminológii*, „Slovenské odborné názvoslovie” 3, s. 257–261.
- Buttler 1962 – D. Buttler, *Neologizm i terminy pokrewne*, „Poradnik Językowy”, z. 5–6.
- Buttler 1967 – D. Buttler, *Rekacja przymiotników odczasownikowych*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 357–370.
- Buzássyová 1971 – K. Buzássyová, *Kontrastívny výskum jazykov*, „Jazykovedný časopis” 22, nr 2, s. 160–174.
- Buzássyová 1974 – K. Buzássyová, *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív*, Bratislava.
- Buzássyová 1989 – K. Buzássyová, *Názvy vlastností a dynamické tendencie v ich tvorení*, [w:] *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*, red. J. Horecký *et al.*, Bratislava.
- Buzássyová 1996 – K. Buzássyová, *Spätaná väzba medzi slovo tvorbou a textom*, [w:] *Fungovanie jazykových prostriedkov v texte*, red. E. Krošláková, Nitra, s. 11–21.
- Buzássyová 2001 – K. Buzássyová, *Slovo tvorba v súčasných derivatologických výskumoch*, „Jazykovedný časopis” 52, nr 1, s. 50–54.

- Chruścińska 1978 – K. Chruścińska, *O formacjach potencjalnych i okazjonalizmach*, [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław, s. 69–79.
- Czopek 1978 – B. Czopek, *Przymiotniki na -alny, -army w historii języka polskiego na tle słowiańskim*, „Polonica” IV, s. 203–214.
- Dokulil 1962 – M. Dokulil, *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*, Praha. Przekład polski: *Teoria derywacji*, przeł. A. Bluszcz, J. Stachowski, Wrocław 1979.
- Dokulil 1963 – M. Dokulil, *Ke koncepci porovnávací charakteristiky slovanských jazyků v oblasti „tvoření slov”*, „Slovo a slovesnost” 24, s. 85–105.
- Dynamika 1989 – *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*, red. J. Horecký *et al.*, Bratislava.
- Fras 1993 – J. Fras, *Derywacja przymiotników odczasownikowych*, „Studia Linguistica Polono-Jugoslavica” 7, Kraków, s. 47–55.
- Furdík 1984 – J. Furdík, *Přídavné mená (adjektíva)*, [w:] *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*, red. E. Bajžíková, J. Furdík, J. Oravec, Bratislava.
- Furdík 1993 – J. Furdík, *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie*, Levoča.
- Furdík 2001 – J. Furdík, *Súčasný stav výskumu slovanskej slovotvorby*, „Slovenská reč” 66, nr 1, s. 52–56.
- Furdík 2004 – J. Furdík, *Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia)*, red. M. Ološtiak, Prešov.
- Gawelko 1976 – M. Gawelko, *Sufiksy przymiotnikowe w języku polskim, niemieckim i francuskim. Studium z zakresu gramatyki kontrastywnej*, „Prace Językoznawcze” 49, Warszawa.
- Gram. rus. 1970 – *Грамматика современного русского литературного языка*, Москва (autorzy działu *Словообразование*: В.В. Лопатин, И.С. Улуханов).
- Grzegorzcykowa 1979 – R. Grzegorzcykowa, *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, wyd. III poprawione, Warszawa.
- Grzegorzcykowa 1982 – R. Grzegorzcykowa, *Miejsce derywacji przymiotnikowej w semantycznym opisie języka*, „Polonica” 8, s. 49–55.
- Grzegorzcykowa, Puzyńska 1979 – R. Grzegorzcykowa, J. Puzyńska, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa.
- GWJP 1984 – *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzcykowa, R. Laskowski i H. Wróbel, Warszawa.
- GWJP 1998 – *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzcykowa, R. Laskowski i H. Wróbel, wyd. II zmienione, Warszawa.
- Havránek 1963 – B. Havránek, *Adjektiva s významem latinských adjektiv na -bilis*, [w:] *Studie o spisovném jazyce*, Praha, s. 265–281 (przedruk [z:] „Slavia” 7, 1928/29, s. 766–784).
- Havránek 1955 – B. Havránek, *K otázce mezislovanských vztahů spisovných jazyků*, „Slavia” 24, nr 2–3, s. 179–187.
- Havránek 1958 – B. Havránek, *Charakter a úkoly srovnávacího studia spisovných jazyků slovanských*, „Slavia” 27, nr 2, s. 153–160.
- Havránek, Jedlička 1963 – B. Havránek, A. Jedlička, *Česká mluvnice*, Praha.
- Havránek, Jedlička 1998 – B. Havránek, A. Jedlička, *Stručná mluvnice česká*, wyd. 25 uzupełnione, Praha.
- Honowska 1976 – M. Honowska, [rec.] K. Buzássyová, *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív*, Bratislava 1974, „Rocznik Slawistyczny” 37, cz. 1, s. 96–103.
- Horecký 1956 – J. Horecký, *Základy slovenskej terminológie*, Bratislava.
- Horecký 1959 – J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava.
- Horecký 1961 – J. Horecký, *Slovotvorná sústava adjektív v slovanských jazykoch*, „Slavia” 1, s. 92–96.
- Horecký 1964 – J. Horecký, *Přídavné mená s příponou -telný v slovenčine*, „Slovenská reč” 29, nr 3, s. 129–136.
- Horecký 1971 – J. Horecký, *Slovenská lexikológia 1. Tvorenie slov*, Bratislava.

- Horecký 1971–1972 – J. Horecký, *Systém deverbatívnych adjektív v slovenčine*, [w:] *Philologica XXIII–XXIV, Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, red. E. Pauliny, Bratislava, s. 161–164.
- Horecký 1973 – J. Horecký, *Systém deverbatívnych adjektív v slovanských jazykoch*, [w:] *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě. Lingvistika*, Praha, s. 151–154.
- Hrvat. gram.* 1997 – *Hrvatska gramatika*, red. E. Barić *et al.*, wyd. 2 zmienione, Zagreb.
- Isačenko 1954 – А.В. Исаченко, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким*, Братислава.
- Ivanova 1958 – В.Ф. Иванова, *Словообразование и употребление отглагольных прилагательных с суффиксом -м-, имеющих значение возможности-невозможности действия (Прилагательные образованные от переходных глаголов совершенного вида)*, Ученые записки Ленинградского ордена Ленина государственного университета им. А.А. Жданова, № 235, выпуск 38.
- Ivanova 1959 – В.Ф. Иванова, *Отглагольные прилагательные с суффиксом -м-, имеющие значение возможности-невозможности действия (Прилагательные образованные от переходных глаголов совершенного вида)*, Ученые записки Ленинградского ордена Ленина государственного университета им. А.А. Жданова, № 277, выпуск 55.
- Jadacka 1995 – H. Jadacka, *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna. Opis gniazdowy*, Warszawa.
- Jadacka 2001 – H. Jadacka, *System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000)*, Warszawa.
- Jedlička 1964 – A. Jedlička, *K adjektivům s významem možnosti (nemožnosti) v nové spisovné češtině*, „Prace Filologické“ 18, cz. 2, red. H. Koneczna, S. Skorupka, Warszawa, s. 199–207.
- Kallas 1998 – K. Kallas, *Przymiotnik*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzycowa, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa.
- Kallas 2002 – K. Kallas, *O współpodstawowych przymiotnikach odczasownikowych*, [w:] *Składnia. Stylistyka. Struktura tekstu, Księga dedykowana Profesor Teresie Ampel*, red. M. Krauz, K. Ożoga, Rzeszów, s. 165–171.
- Karabekova 1982 – С.С. Карабекова, *Семантическая структура отглагольных имен прилагательных с префиксом не- и суффиксом -ем- (-им-) и их семантизация в толковых словарях русского языка*, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва, s. 1–19.
- Klajn 2003 – И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику 2, Суфиксација и конверзија*, Београд.
- Komárek 1958 – M. Komárek, *Historická mluvnická česká, I, Hláskosloví*, Praha.
- Koneski 1995 – K. Koneski, *Зборобразувањето во современото македонски јазик*, Скопје.
- Koperdan 1956 – Š. Koperdan, *Sémanticko-morfologická klasifikácia prídavných mien v slovenčine*, „Slovenská reč“ 21, nr 6, s. 325–338.
- Kowalik 1977 – K. Kowalik, *Budowa morfologiczna przymiotników polskich*, Wrocław.
- Kreja 1985 – B. Kreja, *Wybrane zagadnienia polskiego słowotwórstwa*, Gdańsk.
- Kreja 1993 – B. Kreja, *Oglądalność, cytawalność i inne formacje na -aln(-)ość*, „Język Polski” LXXXIII, z. 4–5, s. 282–292.
- Kreja 1996 – B. Kreja, *Oglądalność, cytawalność i inne formacje na -aln(-)ość*, [w:] *idem, Studia z polskiego słowotwórstwa*, Gdańsk, s. 208–219.
- Kurkowska 1953 – H. Kurkowska, *Budowa słowotwórcza przymiotników polskich*, Wrocław.
- Lopatın, Uluchanov 1983 – В.В. Лопатин, И.С. Улуханов, *Сходства и различия в словообразовательных системах славянских языков*, [w:] *Славянское языкознание. IX Международный съезд славистов*, Москва, s. 169–184.
- Lotko 1973 – E. Lotko, *Lexikální negace v současné češtině*, Praha.
- Machek 1963 – V. Machek, *Vývoj praslovanské slovní zásoby*, Praha.

- Markowski – A. Markowski, *Istota i właściwości antonimów przymiotnikowych*, „Prace Filologiczne” 27, s. 321–342.
- Mieczkowska 1999 – H. Mieczkowska, *Rozwój językoznawstwa słowackiego po II wojnie światowej*, [w:] *Język, literatura, kultura Słowian dawniej i dziś*, t. II, Poznań.
- Mistrik 1985 – J. Mistrik, *Frekvencia tvarov a konštrukcii v slovenčine*, Bratislava.
- Mluvnice 1986 – *Mluvnice češtiny I. Fonetika. Fonologie. Morfologie a morfemika. Tvoření slov*, Praha.
- Nábělková 1993 – M. Nábělková, *Vztahové adjektiva v slovenčine (Funkčná analýza desubstantívnych derivátov)*, Bratislava.
- Nábělková 1996 – M. Nábělková, *Slovotvorba adjektív v textových súvislostiach*, [w:] *Fungovanie jazykových prostriedkov v texte*, red. E. Krošláková, Nitra, s. 37–47.
- Nagórko 1983 – A. Nagórko, *O podstawach semantycznego podziału przymiotników*, „Studia Semiotyczne” 13, s. 143–150.
- Nagórko 1987 – A. Nagórko, *Zagadnienia derywacji przymiotników*, Warszawa.
- Nagórko 2000 – A. Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa.
- Ondrus 1964 – P. Ondrus, *Morfológia spisovnej slovenčiny*, Bratislava.
- Ondrus 1972 – P. Ondrus, *Slovenská lexikológia II. Náuka o slovnej zásobe*, Bratislava.
- Onipenko 1998 – Н.К. Онипенко, *Семантико-синтаксические основания классификации глаголов*, [w:] *Коммуникативная грамматика русского языка*, red. Г.А. Золотова, Н.К. Онипенко, М.Ю. Сидорова, Москва, s. 59–80.
- Orzechowska 1980 – H. Orzechowska *et al.*, *Stopniowanie opisowe w językach słowiańskich*, [w:] *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, Warszawa, s. 9–21.
- Pađučeva 2004 – Е.В. Падучева, *Динамические модели в семантике лексики*, Москва.
- Pauliny 1981 – E. Pauliny, *Slovenská gramatika (Opis jazykového systému)*, Bratislava.
- Peciar 1967a – Š. Peciar, *Kvantita a tvorenie príd. mien na -tel'ný/-itel'ný*, „Slovenská reč” 32, nr 2, s. 82–89.
- Peciar 1967b – Š. Peciar, *Kvantita príd. mien typu nevypočítateľný*, „Slovenská reč” 32, s. 61–62.
- Peciar 1967c – Š. Peciar, *„Nesúmeriteľný” – nesúmerateľný – neporovnateľný*, „Kultúra slova” 1, s. 106–108.
- Pisárčiková 1974 – M. Pisárčiková, *Prefixálne antonymá so záporovou časticou ne- v slovenčine*, „Jazykovedné štúdie” 12, s. 183–192.
- Považaj 2000 – M. Považaj, *Postavenie prídavných mien prevediteľný a prevoditeľný v slovnej zásobe slovenčiny*, „Kultúra slova” 34, nr 5, s. 275–279.
- Příruční 1995 – *Příruční mluvnice češtiny*, red. zespół autorów, Brno.
- Ptak 2005 – L. Ptak, *O przymiotnikach potencjalnych w języku słowackim i polskim*, [w:] *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 5. Opis, konfrontacja, przekład*, red. M. Sarnowski i W. Wysockański, Wrocław, s. 305–310.
- Puzynina 1966 – J. Puzynina, *O pojęciu potencjalnych formacji słowotwórczych*, „Poradnik Językowy”, nr 8, s. 329–338.
- Puzynina 1970 – J. Puzynina, *Procesy nadawania i rozumienia komunikatów językowych a słowotwórstwo*, „Prace Filologiczne” 20, s. 59–64.
- Puzynina 1974 – J. Puzynina, *O modalności w polskich derywatach*, [w:] *Tekst i język. Problemy semantyczne*, red. M.R. Mayenowa, t. 36, s. 225–233.
- Puzynina 1976a – J. Puzynina, *Z problematyki opisu słowotwórczego przymiotników dewerbalnych*, [w:] *Semantyka tekstu i języka*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław, s. 257–280.
- Puzynina 1976b – M. Puzynina, [rec.], K. Buzássyová, *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív*, Bratislava 1974, „Rocznik Slawistyczny” 37, cz. 1, s. 104–110.
- Rus. gram.* 1980 – *Русская грамматика 1*, red. Н.Ю. Шведова, Москва (autorzy działu *Словообразование*: В.В. Лопатин, И.С. Улуханов).

- Saloni, Świdziński 1985 – Z. Saloni, M. Świdziński, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Satkiewicz 1969 – H. Satkiewicz, *Produktywne typy słowotwórcze współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Siatkowska 1968 – E. Siatkowska, *Uwagi o derywacji sufiksальной w języku czeskim i polskim*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, Seria 3, Językoznawstwo, Warszawa.
- Sieczkowski 1957 – A. Sieczkowski, *Struktura słowotwórcza przymiotników czeskich i polskich. Studium porównawcze*, Wrocław.
- Sieczkowski 1962 – A. Sieczkowski, *Z metodyki badań porównawczych nad słowotwórstwem słowiańskim*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 21, Wrocław, s. 171–180.
- Slov. gram.* 1955 – E. Pauliny, J. Ružička, J. Štolc, *Slovenská gramatika*, druhé prepracované a rozšírené vydanie, Martin.
- Slovotvir* 1979 – *Словотвір сучасної української літературної мови*, Київ.
- Sławski 1962 – F. Sławski, *Gramatyka języka bułgarskiego*, Warszawa.
- Smółkowa 2001 – T. Smółkowa, *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*, Kraków.
- Smółkowa, Tekiel 1977 – T. Smółkowa, D. Tekiel, *Nowe słownictwo polskie. Przymiotniki i przysłówki*, Wrocław.
- Sokołowski 1982 – J. Sokołowski, *Negatywa we współczesnym języku rosyjskim (Studium semantyczne)*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 566, Studia Linguistica VII, Wrocław.
- Sokołowski 1984 – J. Sokołowski, *Słowiańskie przymiotniki potencjalne z negacją*, [w:] *Gramatyka konfrontatywna języków słowiańskich*, Łódź 1984.
- Sokołowski 1990 – J. Sokołowski, *Stopniowanie słowiańskich przymiotników z negacją*, [w:] *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, t. V, Warszawa.
- Sokołowski 2000 – J. Sokołowski, *Słowiańskie derywaty imienne z przyimkiem negacji w podstawie słowotwórczej*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 2228, Slavica Wratislaviensis CX, Wrocław.
- Stevanović 1981 – M. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. I*, wyd. 4, Београд.
- Straková 1975 – V. Straková, *Asymetrický model konfrontačních vztahů*, „Slavia” 44, z. 3, s. 240–245.
- Straková 1984 – V. Straková, *K morfematické strukturaci sémantických obsahů (Na materiále de-derivativních adjektiv)*, „Slavica Slovaca” 19, z. 1, s. 15–26.
- Straková 1984 – V. Straková, *Možnosti a typy konfrontační analýzy*, „Studia z Filologiei Polskiej i Słowiańskiej” 29, s. 221–230.
- Súčasný* 1980 – *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*, red. P. Ondrus, J. Horecký, J. Furdík, Bratislava.
- Súčasný* 1983 – *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*, red. J. Oravec, E. Bajzíkova, J. Furdík, Bratislava.
- Szuprzyczyńska 1973 – M. Szuprzyczyńska, *Kilka uwag o kategorii przechodności*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska, z. 10, s. 175–188.
- Szuprzyczyńska 1980 – M. Szuprzyczyńska, *O podstawach podziału przymiotników na relacyjne i jakościowe*, „Poradnik Językowy” 32, s. 1–4.
- Szuprzyczyńska 2001 – M. Szuprzyczyńska, *Czasownikowe bazy słowotwórcze przymiotników potencjalnych na -alny*, „Prace Filologiczne” 46, s. 567–576.
- Szymanek 1985 – B. Szymanek, *English and Polish Adjectives. A study in Lexicalist Word-Formation*, Lublin.
- Szymczak 1975 – M. Szymczak, *Pisownia i znaczenie polskich przymiotników i przysłówków zaprzeczonych*, „Polonica” 1, s. 213–218.
- Šikra 1988 – J. Šikra, *Derivačné vzťahy spôsobových a zreteľových adverbii a adjektív*, „Slovenská reč” 53, nr 3, s. 129–139.

- Šmilauer 1971 – V. Šmilauer, *Novočeské tvoření slov*, Praha.
- Šmilauer 1972 – V. Šmilauer, *Nauka o českém jazyku*, Praha.
- Šojat 1959 – A. Šojat, *Pridjevski nastavci na -iv i -lživ*, „Filologija” 2, Zagreb, s. 93–110.
- Tokarski 1976 – R. Tokarski, *Funkcja morfemu „nie-” w przymiotnikach zaprzeczonych*, [w:] *Semantyka tekstu i języka*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław.
- Trávníček 1949 – F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny, část 1: Hlaskosloví. Tvoření slov. Tvarosloví*, Praha.
- Tvoření* 1967 – *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. red. F. Daneš, M. Dokulil, J. Kuchař, Praha.
- Uluchanov 1998 – И.С. Улуханов, *О закономерностях сочетаемости морфем в славянских языках*, [w:] *Славянское языкознание. XII Международный съезд славистов*, Москва, s. 536–555.
- Uluchanov 2005 – И.С. Улуханов, *Мотивация в словообразовательной системе русского языка*, Москва.
- Urban 1998a – M. Urban, *O podzielności na temat słowotwórczy i formant w związku z wielomotywacyjnością przymiotników*, „Poradnik Językowy”, nr 3–4, s. 23–32.
- Urban 1998b – M. Urban, *Słowotwórcza zależność motywacji semantycznej przymiotników od kontekstu rzeczownikowego*, „Poradnik Językowy”, nr 1–2, s. 50–56.
- Wróbel 1991 – H. Wróbel, *O modalności*, „Język Polski” 71, s. 260–270.
- Wróbel 2001 – H. Wróbel, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków.
- Zatovkaňuk 1986 – M. Zatovkaňuk, *Otázka shod a rozdílů při konfrontaci blíže příbuzných jazyků*, „Slavia” 55, nr 2, s. 133–139.
- Zawadowski 1965 – L. Zawadowski, *Lingwistyczna teoria języka*, Warszawa.
- Zemskaja 1973 – А.Е. Земская, *Современный русский язык. Словообразование*, Москва.
- Zemskaja 1992 – А.Е. Земская, *Словообразование как деятельность*, Москва.
- Zmarzer 1992 – W. Zmarzer, *Podstawy analizy konfrontatywnej języków pokrewnych (rosyjskiego i polskiego)*, Warszawa.
- Zwoliński 1968 – P. Zwoliński, *Wspólne tendencje słowotwórcze (derywacyjne) języków słowiańskich*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, Seria 3, Językoznawstwo, Warszawa, s. 89–99.

Czech, Slovak and Polish adjectives of possibility

Summary

The aim of this work is a synchronic-comparative analysis of Czech, Slovak and Polish adjectives of a specific category of deverbal adjectives, which convey the notion of possibility/potentiality. Their regular meaning may be expressed by means of the following paraphrase: 'fit for being/liable to be V-ed'. These adjectives are derived by suffixes *cz. -telný*, *sl. -telný* and *pol. -alny*. Thus, for instance, the meaning of *cz. viditelný* 'visible' is 'fit for being/liable to be visible', *sl. vymenitelný* 'exchangeable' is 'fit for being/liable to be exchanged', *pol. porównywalny* 'comparable' is 'fit for being/liable to be compared'.

The book consists of two main parts. The first part includes the theoretical background of deverbal adjectives, an overview of the literature of the field and the basic methodological assumptions of the analysis.

The second part focuses on the derivation of Czech, Slovak and Polish adjectives of possibility. They are described in terms of a cluster of word formation parameters identical for each language. These parameters are then used for the comparative analysis. The comparison leads to a conclusion that the suffixes *cz. -telný*, *sl. -telný* and *pol. -alny* are very productive in modern Czech, Slovak and Polish languages and also that these languages show both similarities and differences in the word formation processes under investigation. We observed that the number of *pol. -alny* adjectives recorded in the dictionary is smaller than *cz. -telný*, and *sl. -telný* adjectives. Numerous verbs presumably do not lend themselves to the process of *-alny* attachment. The suffix appears to attach productively only to certain specific subclasses of verbs. The analysis of performing in texts and translations closes the second part of the book.

Indeks nazwisk

Nie obejmuje odsyłaczy do poszczególnych przykładów oraz bibliografii

A

Aronoff Mark 38

B

Babić Stjepan 34

Barić Eugenija 35

Basaj Mieczysław 142

Buttler Danuta 21

Buzássyová Klára 27, 41, 66

C

Carnap Rudolf 29

Chruścińska Krystyna 21

Czopek Barbara 37

D

Dokulil Miloš 19, 20, 23, 26, 41, 100

Doroszewski Witold 15, 37, 44

F

Fras Janina 38, 53, 99, 100

Furdík Juraj 20, 21, 26, 27, 40, 41

G

Gašpariková Želmíra 144

Gawelko Marek 38

Grzegorzczkova Renata 17, 21, 30, 40, 41, 45

H

Havránek Bohumil 22, 32, 33, 36, 38

Honowska Maria 27

Horecký Ján 15–17, 24–26, 37, 40, 41, 73,

77

I

Isačenko A.V. 36, 37

Ivanova V.F. 32, 33

J

Jadacka Hanna 31, 32

Jedlička Alois 22

Jurczak-Trojan Zofia 142

K

Kallas Krystyna 18, 21, 22, 30, 31, 40, 41,
99

Kamiš Adolf 144

Klajin Ivan 35

Koneski Kiril 36

Kowalik Krystyna 29

Kreja Bogusław 30, 41

Kurkowska Halina 15, 28, 40, 51

L

Lopatin V.V. 33

Lotko Edvard 23

M

Machek Václav 68, 73, 85

Mieczkowska Halina 26

Mistrík Jozef 44

N

Nagórko Alicja 21, 30, 41

O

Oliva Karel 144

Ološtiak Martin 20

Ondrus Pavel 26, 28
Orzechowska Hanna 133

P

Pauliny Eugen 27, 28, 40
Peciar Štefan 24, 25
Pisárčiková Mária 26
Považaj Matej 73
Ptak Lenka 94
Puzynina Jadwiga 16, 17, 21, 22, 27–29, 40, 45

S

Saloni Zygmunt 100
Siatkowski Janusz 142
Sieczkowski Andrzej 37
Šlosar Dušan 24
Sławski Franciszek 35
Šmilauer Vladimír 23, 40, 41
Smółkowa Teresa 29, 44, 89
Sokołowski Jan 33, 39, 41, 42, 45, 46
Stevanović Mihailo 34
Szupryczyńska Maria 31

Szymanek Bogdan 22, 38
Szymczak Mieczysław 132

Ś

Świdziński Marek 100

T

Trávníček František 15, 22, 54

U

Uluchanov I.S. 33
Ułaszyn Henryk 37

V

Vondrák Václav 37

W

Wróbel Henryk 19, 41

Z

Zemskaja Elena 41

Lista przymiotników odczasownikowych z sufiksem czes. *-telný/-itelný*, słc. *-tel'ný*, pol. *-alny* pochodzących z korpusów oraz wypisów własnych

Język czeski

Symbol * za słowem oznacza, że dany wyraz pochodzi z korpusu ÚČNK

adaptovatelný	deformovatelný*	dokladovatelný*
adresovatelný	degradovatelný*	dokončitelný*
akceptovatelný	dehydrovatelný*	dokoupitelný*
aklimatizovatelný*	deklarovatelný	dokumentovatelný*
aktivovatelný	dekódovatelný	doladitelný*
aktualizovatelný	dekorovatelný*	doložitelný*
algoritmizovatelný*	delegovatelný*	domluvitelný*
analyzovatelný*	demonstrovatelný*	dopočitatelný
animovatelný*	demontovatelný*	dopustitelný*
aranžovatelný*	derivovatelný*	dosáhnutelný
asimilovatelný*	dešifrovatelný	dosvědčitelný*
atomizovatelný*	detegovatelný*	dotovatelný*
automatizovatelný*	determinovatelný	dovtipitelný*
	dezinfikovatelný	dramatizovatelný*
bagatelizovatelný*	diagnostikovatelný*	duplikovatelný
barvitelný	dializovatelný	
bodovatelný*	diferencovatelný	editovatelný*
bránitelný*	dirigovatelný*	evidovatelný*
	distribuuovatelný	expandovatelný*
cenzurovatelný*	doběhnutelný*	exportovatelný*
citovatelný*	dodatelný	extrahovatelný*
cvičitelný*	dodavatelný	
	dohledatelný*	faktorizovatelný*
datovatelný*	dohlédnutelný*	falšovatelný*
deaktivovatelný	dohonitelný*	falzifikovatelný*
dedukovatelný*	dokladatelný	fermentovatelný

filtrywatelny	konwertowatelny*	napomenutelny
finansowatelny*	konzumowatelny*	narownatelny
fixowatelny*	koordinowatelny*	narusitelny*
formalizowatelny*	kopirovatelny*	nasunowatelny*
fotografowatelny	korigowatelny*	nasytelny
	korumpowatelny*	natahowatelny
generowatelny*	koukatelny*	navazatelny*
	koupitelny*	navstivitelny*
harmonizowatelny*	kratitelny*	neadaptowatelny
hierarchizowatelny*	kritizowatelny*	neakceptowatelny
hlidatelny*	krotitelny*	nedekodowatelny
hodnotitelny*	krizitelny*	nedialyzowatelny
hraditelny	kultivowatelny*	nedistribuwatelny
hydrolyzowatelny*	kwalifikowatelny	nedokazatelny
hypnotizowatelny*	kwantifikowatelny*	nefiltrowatelny
		nefotografowatelny
charakterizowatelny*	legitimowatelny*	nehmatatelny
chowatelny*	licencowatelny*	nekalitelny
chranitelny*	likwidowatelny*	nekompostowatelny
chytitelny	limitowatelny*	nekondenzowatelny
	lustrowatelny*	nekonfigurowatelny
identifikowatelny*		nekwalifikowatelny
implantowatelny*	manevrowatelny*	nenemitelny
implementowatelny*	manipulowatelny*	neobchodowatelny
individualizowatelny	mapowatelny	neobyvatelny
indukowatelny*	maskowatelny*	neoklamatelny*
infikowatelny*	materializowatelny*	neoperowatelny
inkasowatelny*	mazatelny*	neoplachowatelny
instalowatelny*	medializowatelny*	nepitelny
integrowatelny*	mechanizowatelny*	nepochopitelny
interpretowatelny*	mineralizowatelny	nepolapitelny
investowatelny*	mnozitelny*	nepomyslitelny
ionizowatelny*	modifikowatelny*	nepozivatelny*
	modulowatelny*	neprivatizowatelny
jezditelny*	monitorowatelny*	neprogramowatelny
jmenowatelny*	monopolizowatelny*	nercyklowatelny
	montowatelny*	nerreformowatelny
kalibrowatelny*	motivowatelny	nergenerowatelny
kalkulowatelny*		nerregistrovatelny
kazitelny*	nabidnutelny*	nerestituowatelny
klasifikowatelny*	nahlédnutelny*	nerozoznatelny
klonowatelny*	nahrávatelny*	nesrozumitelny
koksovatelny*	nalezitelny*	netavitelny
kolonizowatelny*	namiritelny*	nevyléčitelny
kombinowatelny*	napadnutelny*	nevymáhatelny
komentowatelny*	napálitelny*	nevypínatelny
kompostowatelny	napínatelny*	nevytvrditelny
komunikowatelny*	naplánowatelny*	nevzdélatelny
kondenzowatelny	naplnitelny*	nevzdélávatelny
konfigurowatelny*	naplňowatelny*	nezanedbatelny
konfrontowatelny*	napojitelny*	nezdanitelny

nezdůvodnitelný	ohraničitelný*	potrestatelný*
nezklíčitelný*	ohýbatelný*	pozměnitelný*
nezlezitelný*	okoukatelný*	predikovatelný*
nezmýdelnitelný	omezitelný*	privatizovatelný*
neztravitelný*	opanovatelný*	probuditelný*
	operovatelný*	prodatelný*
obdělatelný*	oplachovatelný	prodávatelný*
obhajovatelný*	opodstatnitelný*	prognózovatelný*
obhospodářovatelný	opomenutelný	programovatelný*
obchodovatelný*	opomíjitelný*	prohlédnutelný*
objasnitelný*	oposlouchatelný*	prolomitelný*
objednatelný*	opotřebovatelný*	promítatelný*
objektivizovatelný*	optimalizovatelný*	promlčitelný*
objevitelný*	opustitelný*	proplachovatelný
obměkčitelný	osaditelný*	propočítatelný
obměnitelný*	oslavovatelný*	propojitelný*
obnovitelný*	oslovitelný*	prorazitelný*
obnovovatelný*	osvětlitelný*	prosaditelný*
obsaditelný*	ošetřitelný*	protržitelný
obsáhnutelný*	ošiditelný*	prověřitelný*
obsažitelný*	otisknutelný*	provokovatelný*
obsluhovatelný*	ověřovatelný*	provozovatelný*
obžalovatelný*		prozkoumatelný
očernitelný*	padělatelný*	přebroditelný*
očistitelný*	patentovatelný*	přečkatelný
odbouratelný*	pitelný	předatelný*
odčinitelný	plánovatelný*	předběhnutelný*
oddiskutovatelný*	plnitelný*	předělatelný*
odebíratelný	pobíratelný	předpověditelný*
od(e)pínatelný	podcenitelný	předprogramovatelný
odhadnutelný*	podkročitelný*	předstíratelný*
odhalitelný*	podložitelný*	předstížitelný
odhazovatelný*	podmanitelný	přehlasovatelný*
odchovatelný*	podporovatelný	přehlušitelný*
odklopitelný*	podrobitelný*	přejížitelný*
odkoupitelný*	pohnutelný	překladatelný
odlehčitelný*	pohřešitelný	překousnutelný*
odměnitelný*	pochytitelný*	přeladitelný*
odmítnutelný*	pojatelný	přelomitelný*
odmontovatelný*	pojímatelný	přelstíitelný*
odmyslitelný	pokořitelný	přenesitelný*
odolatelný*	polapitelný*	přeostřitelný*
odpařitelný*	polarizovatelný*	přepisovatelný*
odposlouchávatelný*	polepšitelný*	přeplatitelný*
odpudivý*	polohovatelný*	přerušitelný
odpykatelný*	poměřitelný*	přeskočitelný*
odrazitelný*	porovnávatelný	přeslechutelný*
odreagovatelný*	poskvřnitelný*	přetržitelný*
odstřelitelný*	posuzovatelný	převtělitelný*
odstupňovatelný*	potahovatelný	převychovatelný*
odvalitelný*	potopitelný*	přežitelný

přidělitelný*	roztahovatelný	tlumitelný*
přijímatelný*	roztíratelný*	tolerovatelný*
připojitelný*	roztříšitelný*	transferovatelný*
připravitelný*	rozvinutelný*	transformovatelný*
přihaditelný*	rušitelný*	transplantovatelný
přiznatelný*	rypatelný*	transportovatelný*
publikovatelný*		trestatelný*
půjčovatelny	sankcionovatelný*	tříšitelný
	sbalitelný*	tvarovatelný*
racionalizovatelný*	sblížitelný*	
ratifikovatelný	sehnatelný*	udělatelný*
recyklovatelný*	separovatelný	udolatelný
redistribuatelný	seřizovatelný*	udržovatelný*
reeditovatelný*	sestřelitelný*	ufinancovatelný*
reformovatelný*	seškrabatelný*	uhájitelný*
regenerovatelný*	seškratelný*	uhlídatelný*
registrovatelný	sešroubovatelný*	uhodnutelný*
reklamovatelný*	shlédnutelný*	uchlácholitelný*
rekonfigurovatelný	shrnutelný*	uchovatelný*
rekonstruovatelný*	schválitelný*	ujasnitelný*
rekvalifikovatelný*	sjednateľný	ukončitelny*
repasovatelný	skružovatelný	ukrotitelný*
reprezentovatelný	sladitelný*	ulovitelný*
resetovatelný	slíbatelný	uložitelný*
resorbovatelný*	sloupatelný*	umenšitelný*
respektovatelný*	slovitelný*	umístitelný*
restaurovatelný*	smáčknutelný*	umíst'ovatelný*
restituovatelný	směřovatelný*	umlčitelny
revidovatelný*	smířitelný	umyvateľny*
rezervovatelný	smontovatelný*	unesitelný*
rotřepatelný*	smývatelný*	uniknutelný*
rozbalitelný*	spínateľny	upamatovatelný*
rozbořitelný	spolknutelný*	upevnitelný*
rozčesateľny*	spoutateľny*	upínateľny
rozčlenitelný*	spravovatelný*	uplatitelný
rozdělitelný	spustitelný*	upraviteľny*
roz(e)pínateľny	stahovatelný*	uprositelný
rozetnutelný*	sterilizovatelný*	urovnateľny*
rozevíratelný	stíratelný*	uschovatelný*
rozhodnutelný*	stížitelný	usmířitelný
rozlomitelný	stohovatelný*	uspořadateľny*
rozlousknutelný*	střežitelný*	uspořadateľny*
rozmístitelný	studovatelný*	usvědčiteľny*
rozmotateľny*	suspendovatelný*	utahateľny*
rozpadnutelný*		utahovatelný
rozpletitelný*	tavitelný	utišitelný*
rozrazitelný*	tematizovatelný*	utlumitelný
rozříditelný*	testovatelný*	utopitelný*
rozrušitelný*	tisknutelný*	utratiťelný*
rozšlápnutelný*	titrovateľny*	utrhnutelný*

utříditeľný*	vymýtıtelný*	zabezpečıtelný*
uvařovatelný*	vymývatelný*	zabudovatelný*
uvědomitelný*	vynechatelný	začlenitelný*
uveřejnitelný*	vypátratelný	zahladitelný
uvěřitelný	vypínatelný	zahřivatelný*
uvěznitelný*	vyplatitelný*	zachranitelný
uzákonitelný*	vyplavitelný	zachytitelný*
uzdravitelný*	vypravitelný*	zakopatelný*
	vyprovokovatelný*	zakrytelný*
verbalizovatelný*	vypuditelný*	zakřívatelný*
vratitelný*	vypustitelný*	zakusitelný*
vřaditelný*	vyrovnatelný*	zalesnitelný*
vstřebávatelný*	vyruřitelný	zalomitelný*
vsunovatelný*	vyřaditelný*	zamaskovatelný*
vybarvitelný*	vyřknutelný*	zaměšnatelný*
vybavitelný	vyšbíratelný*	zaměšnavatelný*
vybíratelný*	vyříatelný*	zamknutelný*
vybojovatelný*	vyřledovatelný*	zapevnitelný*
vyčvičitelný*	vyřloužitelný*	zapínatelný
vyčlenitelný*	vyřmeknutelný*	zapisovatelný*
vydatelný*	vyřmívatelný*	zaplatitelný*
vydělitelný*	vyřstavovatelný*	zaplavitelný
vyříratelný*	vyřtěhovatelný*	zaplnitelný
vyřdrážditelný*	vyřstopovatelný*	zapověditelný*
vyřdřízovatelný*	vyřstřídatelný*	zapracovatelný*
vyřhledatelný*	vyřšetřitelný*	zapuditelný*
vyřhmatatelný*	vyřtackovatelný*	zasaditelný*
vyřhnutelný*	vyřtahovatelný	zastřihnutelný*
vyřhoditelný*	vyřtěsnitelný*	zastřčitelný*
vyřhodnotitelný*	vyřtipovatelný*	zastřeřitelný*
vyřhojitelný*	vyřtlačitelný*	zastupitelný*
vyřhraditelný*	vyřtlačovatelný*	zasunutelný
vyřhřivatelný*	vyřtopitelný*	zařroubovatelný*
vyřkalkulovatelný*	vyřtuřitelný*	zavříratelný
vyřkonavatelný*	vyřtvrđitelný	zavřařditelný*
vyřkopatelný*	vyřúčtovatelný*	zavřřitelný*
vyřkořenitelný	vyřužitelný*	zaznamenatelný*
vyřkořisťovatelný*	vyřvážitelný	zcenzurovatelný*
vyřkupitelný	vyřvětratelný*	zdanitelný*
vyřladitelný	vyřvoditelný*	zderivovatelný*
vyřlepřitelný*	vyřzmiřkovatelný*	zdiskreditovatelný*
vyřlíhnutelný*	vyřzraditelný*	zdokonalovatelný*
vyřloučitelný	vyřzvěditelný*	zdokumentovatelný*
vyřlučitelný	vyřžadatelný*	zdolatelný*
vyřluhovatelný*	vyřbuditelný*	zdůvodnitelný
vyřluřtitelný*	vyřznítelný	zekonomizovatelný*
vyřmanitelný*	vyřzpínatelný	zesiřovatelný*
vyřmazatelný*	vyřztahovatelný	zfařřovatelný*
vyřmluvitelný		zříľmovatelný*
vyřmyđlitelný*	zabalitelný*	zřformovatelný*

zhodnotitelný*	zmarketinkovatelný*	zpodobitelný
zhojitelný*	zmobilizovatelný*	zpopularizovatelný*
zhudebnitelný*	zmocnitelný*	zpozorovatelný*
zjednávateľný*	znásilnitelný*	zpracovatelný*
zkazitelný*	znavitelný	zproblematizovatelný
zkomolitelný*	znehodnotitelný*	zprostředkovatelný*
zkontrolovatelný*	zneškodnitelný	zpředmětitelný*
zkopírovatelný*	zneužitelný*	zredukovatelný*
zkorumpovatelný*	zničitelný*	ztišitelný
zlezitelný*	znormalizovatelný*	ztotožnitelný*
zlikvidovatelný*	zobrazitelný*	ztratitelný*
zlomitelný*	zotročitelný*	ztvárnitelný*
zmanipulovatelný*	zpěňovatelný*	zvolitelný*
zmapovatelný*		

Język słowacki

Symbol * za słowem oznacza, że dany wyraz pochodzi z korpusu SNK [prim 2.0]

absorbovatelný	dodávateľný	ilustrovateľný*
adaptovatelný*	dodržateľný*	imitovatelný*
adresovatelný*	dohliadnutelný*	implantovatelný
akceptovatelný*	dokladovatelný*	implementovatelný*
aktivovatelný*	dokumentovatelný*	importovatelný
aktualizovatelný*	doplňateľný*	indukovatelný*
analyzovatelný*	dostihnuteľný*	infikovatelný*
aplikovatelný*	dotknuteľný*	inhalovatelný*
artikulovatelný*	dotýkateľný*	inscenovatelný*
asimilovatelný*		inštalovatelný*
	editovatelný*	integrovateľný*
bombardovatelný	exportovatelný*	interpretovatelný*
	extrahovatelný*	ionizovatelný*
cenzurovatelný*		izolovatelný*
citovatelný	falšovateľný*	
čerpatelný*	falzifikovatelný*	kalkulovatelný*
	fermentovatelný*	klasifikovatelný*
datovatelný*	filtrovatelný	klikateľný*
dávkovateľný*	financovatelný*	kodifikovatelný*
deformovatelný*	formovatelný*	kombinovateľný*
degradovatelný*	fotografovatelný*	komentovatelný*
dekódovatelný*		kompenzovatelný*
demontovatelný*	hlasovatelný*	kompostovatelný
dešifrovateľný*	hnojiteľný	komunikovatelný*
diagnostikovatelný*	hrateľný*	kondenzovatelný
diferencovatelný*	hypnotizovatelný*	konfigurovatelný*
digitalizovatelný*		konfrontovatelný*
diskreditovatelný*	charakterizovatelný*	konštatovatelný*
diskutovatelný*	chytateľný*	konzervovatelný*
disponovatelný*		konzumovatelný*
dobíjateľný*	identifikovatelný*	kopírovateľný*
doceniteľný	ignorovatelný*	korigovatelný*

korumpowatel'ny*	neopravitel'ny	odňatel'ny
kritizovatel'ny*	nepoučitel'ny	odnímateľny*
kupovatel'ny*	nepoužitel'ny	odolateľny
kvalifikovatel'ny*	nepožitel'ny	odpísateľny*
	neprepočutel'ny*	odpočítateľny*
listovatel'ny*	neprerazitel'ny	odporovateľny*
lokalizovatel'ny*	nepriehladnutel'ny*	odpozorovateľny*
	neprogramovateľny	odstrihnutel'ny*
manažovatel'ny*	nerreformovateľny	odsúvateľny*
manévrovateľny*	nerozlíšitel'ny	odtajitel'ny
manipulovateľny*	nerozveditel'ny	odvoditel'ny
maskovateľny*	nerozvínutel'ny	oklamateľny
matematizovateľny*	nesplatitel'ny	omývateľny*
medializovateľny*	nespojitel'ny	opísateľny
menovateľny*	nesúditel'ny	opomenutel'ny*
mobilizovateľny*	neštiepatel'ny	opotrebitel'ny*
modelovateľny*	neupokojitel'ny	opraviteľny
modernizovateľny*	neut'ahatel'ny	organizovateľny*
modifikovateľny*	nevstrebávatel'ny*	otočitel'ny
monitorovateľny*	nevylučitel'ny	otváratel'ny
montovateľny*	nevymáhateľny	otvoriteľny
	nezahojitel'ny	overovateľny
	nezanedbateľny	ovládnutel'ny*
nabíjateľny*	nezdanitel'ny	
nadobudnutel'ny*	nezlezitel'ny*	parametrizovateľny*
nahmatateľny*	nezmaritel'ny	patentovateľny*
nahrávatel'ny*	nezohnatel'ny*	penalizovateľny
namontovateľny	nezredukovateľny	personalizovateľny*
naplnitel'ny	nezvládnutel'ny	pobadateľny
napojitel'ny	nezvrátitel'ny	počúvatel'ny*
naprogramovateľny*	normovateľny*	polapitel'ny
nárokovateľny*		polohovateľny*
nasaditel'ny	obhajovateľny*	porátateľny*
nasledovateľny*	obchádzateľny*	porovnávatel'ny*
nastavovateľny*	obchodovateľny	poručitel'ny
nařahovateľny*	obliekatel'ny*	pospájateľny*
navráťitel'ny	obložitel'ny	posúvateľny*
neakceptovateľny	obnovitel'ny	potrestateľny*
nedbateľny*	obnovovateľny*	poučitel'ny
nedolapitel'ny*	obsiahnutel'ny*	povšimnutel'ny*
nefiltrovateľny	obsluhovateľny*	pozerateľny*
nehrateľny	očakávatel'ny*	prateľny
nekompostovateľny	odbúratel'ny*	predateľny*
nekondenzovateľny	oddiskutovateľny*	predikovateľny*
nekrytel'ny*	odhadnutel'ny	predpokladateľny*
nemanipulovateľny	odhalitel'ny	predpovedateľny*
nenapodobitel'ny	odlápateľny*	predstihnutel'ny*
nenarušitel'ny	odlíšitel'ny	predveditel'ny
neobhájitel'ny	odmietnutel'ny*	prehlasovateľny*
neobsiahnutel'ny	odmontovateľny*	prehľadnutel'ny
neodčlenitel'ny*	odmysliteľny	prehrávatel'ny*
neodvoditel'ny		

preložiteľný	rozhodnuteľný*	tolerovateľný*
premiestňovateľný*	rozobrateľný	transformovateľný*
premlčateľný*	rozotierateľný*	transportovateľný*
premožiteľný	rozrušiteľný	trénovateľný*
prenajímateľný*	rozšifrovateľný*	tvarovateľný*
prenositel'ny	rozširovateľný*	
prepínateľný*	roztrhnuteľný*	udržiavateľný*
prepisovateľný*	rozvediteľný	uhádnuteľný*
prepočítateľný*		uchopiteľný
prepojiteľný	sankcionovateľný*	ukradnuteľný*
prepraviteľný	separovateľný	umiestniteľný*
prepravovateľný*	sfaľšovateľný*	umlčateľný
preprogramovateľný*	sfilmovateľný*	umývateľný*
preraziteľný	skaziteľný	unaviteľný
prerokovateľný*	skladateľný*	uniknuteľný*
preskúmateľný	skladovateľný*	upierateľný*
prestupiteľný	sklápaťateľný*	uplatniteľný
presúvateľný*	sklátaťateľný	upraviteľný
pretrhnuteľný*	sklopiteľný	určiteľný
prevádzkovateľný*	skombinovateľný*	určovateľný*
prevychovateľný*	skonštruovateľný*	urovnateľný
prezentovateľný*	skontrolovateľný	usmerňovateľný*
prezerateľný*	skopírovateľný*	usporiadateľný*
prijímateľný*	skorumpovateľný*	utajiteľný
pripájaťateľný*	skrotiteľný	utišiteľný
pripočítateľný*	skúmateľný	úverovateľný*
pripojiteľný	spájaťateľný	uvoľňovateľný*
pripraviteľný	splácaťateľný*	uzamknuteľný*
prirovnateľný*	splatiteľný	uzamykaťateľný*
prispôsobiteľný	spočítateľný	uzatvoriteľný*
pristihnuteľný*	spochybniteľný	uznateľný*
prisúvateľný	spoznaťateľný*	užívateľný
privatizovateľný*	spoznávaťateľný*	
priznaťateľný*	sprivatizovateľný*	verifikovateľný*
prognózovateľný*	sprostredkovateľný*	vidateľný*
programovateľný*	spúšťaťateľný*	vnárateľný*
publikovateľný*	spútaťateľný*	vstrebateľný*
	stáčaťateľný	vstrebávaťateľný*
recyklovateľný*	stanoviteľný*	vyberateľný*
reformovateľný*	stieraťateľný*	vybúrateľný*
refundovateľný*	stihnuteľný*	vyčerpateľný*
regenerovateľný	stohovateľný*	vyčísľiteľný
registrovateľný*	stopovateľný*	vydateľný*
reklamovateľný*	stretnuteľný*	vydedukovateľný*
rekonfigurovateľný*	substituovateľný*	vydierateľný*
reparovateľný*	širitel'ny	vyhrievateľný*
reprezentovateľný*	špecifikovateľný*	vychovateľný*
resorbovaťateľný*	štartovateľný*	vychovávaťateľný*
rešpektovateľný*		vyjadriteľný
reštaurovaťateľný*	testovateľný*	vyjednaťateľný*
rozčesávaťateľný*	tipovateľný*	vykalkulovateľný*

vykladateľný*	zabetónovateľný*	zdokumentovateľný*
vykonateľný*	zablokovateľný*	zďôvodniteľný
vykoreniteľný	zabudnuteľný*	zlikvidovateľný*
vykurovateľný*	zabudovateľný*	zmanipulovateľný*
vylučiteľný	zadateľný*	zmapovateľný*
vymáhateľný*	zadefinovateľný*	zmontovateľný*
vymazateľný	zadržateľný*	zmývateľný*
vymedziteľný	zakódovateľný*	zneužiteľný
vymieňateľný*	zakomponovateľný*	zneužívateľný*
vymývateľný*	zakoreniteľný	zobchodovateľný*
vynímateľný	zamestnateľný*	zohnateľný*
vypátrateľný*	zapínateľný*	zopakovateľný*
vypínateľný*	zapisovateľný*	zovšeobecniteľný
vyplniteľný	zaplátateľný*	zrátateľný*
vypovedateľný	zaplatiteľný	zrealizovateľný*
vyprateľný	zaraditeľný	zredukovateľný*
vyrábateľný	zariaditeľný	zreformovateľný*
vyráťateľný*	zaspievateľný*	zreprodukovateľný*
vyrovnateľný*	zastaviteľný	zroľovateľný*
vyrozprávaťeľný*	zastihnuteľný*	zrovňateľný
vysielateľný*	zasúvaťeľný*	zrušiteľný
vyskúmateľný	zaťahovateľný*	zvládateľný*
vysledovateľný*	zatvárateľný*	zvoliteľný
vystihnuteľný*	zavediteľný	zvráťateľný
vystopovateľný*	zazátkovateľný*	zvrhuteľný*
vyťahovateľný	zaznamenateľný*	
využívateľný*	zblbnuteľný*	
vyvetrateľný*	zdaniteľný	

Język polski

Symbol * za słowem oznacza, że dany wyraz pochodzi z korpusu KJP PWN.

akceptowalny	nabywalny	nieprzedawialny
	nazywalny	nieprzerwalny
definiowalny	negocjowalny	nieprzewietrzalny
domykalny	nieakceptowalny	nierealizowalny
dorabialny	niedefiniowalny	nieredukowalny
dostosowywalny*	niedrukowalny	niereformowalny*
drukowalny	nienagrywalny*	nieresorbowalny
	nienaprawialny	nierozróżnialny
identyfikowalny*	nieodnawialny	nieprzedawalny
implantowalny	nieodrączalny	niesterowalny*
	nieodróżnialny	niestopniowalny*
komunikowalny	nieodwoływalny*	nieukładalny
kontrolowalny*	nieopisywalny*	nieutralny
	niepodrabialny	nieuzasadnialny
macalny	niepoliczalny	niewychowalny
malowalny	nieporównalny	niewykonywalny

niewykrywalny	przeczuwalny	tykalny
niewyuczalny	przekazywalny	
niewywabialny	przekształcalny	utleniały
niezaskarżalny	przeliczalny	
niezastępowalny	przenaszalny	wchłaniały
niezastrzegalny	przerwalny	weryfikowalny
niezamywalny	przetawialny	wyczerpalny
niezrywalny	przeszczepialny	wyczerpywalny
niezużywalny	przetłumaczalny	wyglupialny
niezwracalny	przewidywalny	wyjmowalny*
	przewycięzalny	wymawialny
odczytywalny	przystawalny	wymierzalny
odnawialny		wypowiedzialny
odróżnialny	realizowalny*	wywłaszczalny
otwieralny	reformowalny	wyzbywalny
	rozciągalny	wyznaczalny*
podważalny	rozpoznalny	
pojmowalny*	rozszczepialny	zachwialny
pokonalny	rozwiązywalny	zaliczalny
policzalny	rozwijalny	zatapialny
porównalny		zdejmowalny*
pozbywalny	spieralny	zdzieralny
preparowalny	sprzedawalny	zmazywalny
prewidzialny	sterowalny	zwycięzalny
programowalny*	stopniowalny	
przebaczalny	sumowalny*	